

MAGISTERUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
VID BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP/BIBLIOTEKSHÖGSKOLAN
2005: 132
ISSN 1404-0891

Pedagogiskt arbete på folkbibliotek.
En hermeneutisk studie av *Biblioteksbladet*
under trettioalet, sextioalet och nittioalet.

HENRIK BOLMSKOG

HÖGSKOLAN I BORÅS

© **Författaren**

Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande.

Svensk titel:	Pedagogiskt arbete på folkbibliotek. En hermeneutisk studie av <i>Biblioteksbladet</i> under trettioalet, sextioalet och nittiotalet.
Engelsk titel:	The educational work of the public library. A hermeneutical study of <i>Biblioteksbladet</i> during the thirties, the sixties and the nineties.
Författare:	Henrik Bolmskog
Kollegium:	III
Färdigställt:	2005
Handledare:	Olof Sundin
Abstract:	<p>The aim of this master's thesis is to examine how the educational work of the Swedish public library was regarded in the Swedish library journal <i>Biblioteksbladet</i> at three different periods of the twentieth century, i.e. the thirties, the sixties and the nineties.</p> <p>Using a theoretical framework from the field of professionalization and a methodological framework of hermeneutics, it is shown that the educational work of the thirties can be described as having a focus on free learning whereas the educational work of the sixties can be described as having a focus on public utility. The educational work of the nineties focuses on the information seeking process of the user. It is noted that this development during the century can be understood as a shift of the <i>cognitive authority</i> of the public librarians.</p> <p>It is shown that the change of exterior factors was discussed in two ways. The development of information technology has, in the eyes of the writers, moved the focus away from the collections of books to the use of tools for information seeking like the computer. The constant increase of adult students has gradually transformed the public library towards an education library. It is also shown that the public librarians had difficulties to welcome adult students. It is suggested – by means of the theoretical concept of <i>jurisdiction</i> - that the reason for this is a conflict between the new role of the public library as an educational library and the older role that stressed free learning.</p>
Nyckelord:	folkbibliotek, professionalisering, hermeneutik, folkbildning livslångt lärande, användarundervisning

INNEHÅLL

1. INLEDNING	1
1.1 Bakgrund till pedagogiskt arbete	1
1.2 SAB och <i>Biblioteksbladet</i>	5
1.3 Problemformulering, syfte och frågeställningar	5
1.4 Motivering av studien.....	6
1.5 Avgränsningar.....	7
1.6 Definitioner	7
1.7 Arbetsgången.....	8
2. PROFESSIONSTEORI OCH PEDAGOGISKT ARBETE	9
2.1 Bakgrund till professionsteorin.....	9
2.2 Professionernas system.....	10
2.3 Kognitiv auktoritet	13
2.4 Teoriernas tillämpning.....	16
3. TIDIGARE FORSKNING.....	17
3.1 Andrew Abbotts syn på informationsyrkenas utveckling i USA.....	17
3.2 Roma Harris syn på folkbibliotekarieryrkets utveckling	20
3.3 Folkbibliotekariers professionella strävanden i Sverige	21
3.4 Rollen hos pedagogiskt arbete i professionella strävanden.....	23
3.5 Folkbibliotekets pedagogiska uppgifter idag.....	25
3.6 Sammanfattning tidigare forskning	27
4. METOD	28
4.1 Hermeneutik och system.....	28
4.2 En analysmodell för tidskriftsartiklar	30
4.3 Motivering av undersökningsperioder	33
4.4 Urval	33
4.5 Material.....	34
5. TRETTIOTALET: 1930-39.....	36
5.1 Sammanfattning trettiotalet	43
6. SEXTIOTALET: 1960-69	44
6.1 Sammanfattning sextiotalet	51
7. NITTIOTALET: 1990-99	52
7.1 Sammanfattning nittiotalet.....	59
8. ANALYS OCH DISKUSSION.....	60
8.1 Pedagogiskt arbete på folkbibliotek.....	62
8.2 Störningar i systemet	62
8.3 Utbildning och jurisdiktion.....	65
8.4 Kritiska eftertankar	67
8.5 Framtida forskning.....	68
9. SAMMANFATTNING	69
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING.....	72

1. INLEDNING

En beteckning som ”pedagogiskt arbete på folkbibliotek” är vid och leder tanken i olika riktningar. Vid förra sekelskiftet hade man förmodligen förknippat beteckningen med folkbildning och folkuppfostran, något som indikeras av Valfrid Palmgrens välkända reseskildring från USA, som utkom 1909 och bar titeln *Bibliotek och folkuppfostran*.¹ Idag tänker förmodligen de flesta som hör beteckningen pedagogiskt arbete på folkbibliotek på *användarundervisning*, med vilket avses situationer där folkbibliotekarien lär ut kunskaper i informationssökning och informationshantering. En äldre beteckning för användarundervisning från 1970-talet är undervisning i *bibliotekskunskap*.²

I den här uppsatsen studeras den bild av det pedagogiska arbetet på folkbibliotek som framträder i Sveriges allmänna biblioteksförnings (SAB)³ tidskrift *Biblioteksbladet* under 1900-talet. Tre tidsperioder har valts ut. Den första perioden är lågkonjunktrens trettiotal, 1930-39. Den andra perioden är folkhemsbyggandets period under efterkrigstiden, 1960-69. Den tredje perioden är det begynnande informationssamhällets årtionde, 1990-99. Valet av de tre undersökningsperioderna kommer att motiveras mer utförligt längre fram i uppsatsen.

Uppsatsens teoretiska grund utgörs av ett professionsteoretiskt perspektiv. Det innebär att folkbibliotekariet ser ut som en yrkesgrupp som i likhet med andra yrkesgrupper kämpar för professionell status och fastare etablering i samhället. Genom att koppla ihop det pedagogiska arbetet med ett professionsteoretiskt perspektiv lyfts det pedagogiska arbetet fram till kritiskt betraktande. Frågan blir då, hur folkbibliotekarierna använt och diskuterat kring det pedagogiska arbetet för att detta skall öka deras professionella status som yrkesgrupp?

I uppsatsen tillämpas en hermeneutisk metod. Det innebär att källmaterialet tolkas genom en förståelseprocess. Med utgångspunkt i Per-Johan Ödmans handbok i hermeneutisk metod presenteras en analysmodell för tidskriftsartiklar, vars avsikt är att synliggöra de många skikt som forskaren måste tränga igenom för att närma sig texten. Detta förklaras närmare i metodkapitlet.

1.1 Bakgrund till pedagogiskt arbete

I det följande skall några huvuddrag tecknas av utvecklingen av pedagogiskt arbete på folkbibliotek under 1900-talet. Det är omöjligt att diskutera pedagogiskt arbete på

---

¹ Palmgren, Valfrid 1909. *Bibliotek och folkuppfostran. Anteckningar från en studieresa i Amerikas förenta stater*.

² Sundin, Olof 2004. *Användarundervisning inför informationssökning i yrkeslivet. En kunskapsöversikt*, s. 281f.

³ Sveriges allmänna biblioteksförning gick år 2000 samman med en förening för forskningsbibliotekarier vid namn Svenska bibliotekariesamfundet. Efter sammanslagningen har föreningen bytt namn till Svensk bibliotekarieförening. I uppsatsen har jag valt att hålla kvar vid det gamla namnet Sveriges allmänna biblioteksförning av den anledningen att uppsatsens undersökning behandlar tidsperioder som ägde rum tidigare än sammanslagningen. Namnet på föreningens tidskrift *Biblioteksbladet* förändrades inte vid sammanslagningen. Om sammanslagningen, se Svensk Biblioteksförning 2005. *Press. Verksamhetsbeskrivning*.

folkbibliotek vid början av 1900-talet utan att först säga något om folkbildningsarbetet. Maj Klasson, professor vid Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan i Borås, skriver i samlingsvolymen *Folkbildning och bibliotek?* att folkbildning kan sägas vara en slags kollektiv mobilisering av bredare folklager som bygger på ett fritt kunskapssökande och som tjänar till kulturell och social förändring.⁴ Att folkbiblioteken haft en stor betydelse för folkbildningsarbetet är välkänt.⁵ Då Sveriges allmänna biblioteksörening grundades 1915 (mer om detta nedan) skrev man bland annat att folkbiblioteken och folkbildningen stod i ett ömsesidigt förhållande till varandra och att de fungerade som en ”stark hävstång för bådadernas kraftiga utveckling”.⁶

Angela Zetterlund, forskare och lärare vid Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan i Borås, beskriver i en artikel med namnet *Om folkbildningens roll i biblioteksvärlden idag* de bakomliggande bildningsideal som fanns i den tidiga folkbildningsrörelsen. De tre olika bildningsideal som Zetterlund tar upp är *medborgarbildningsidealet*, *självbildningsidealet*, och *nyhumanismens personlighetsbildande ideal*.⁷ *Medborgarbildningsidealet* innebär att medborgaren skulle införskaffa kunskaper så att han/hon skulle kunna fullgöra sina samhällliga plikter. Det är ett bildningsideal som syftar till politisk och samhälllig förändring och som omhulldes särskilt av arbetarrörelsen.⁸ *Självbildningsidealet* innebär att den enskilda människan skulle skaffa sig bildning för sin egen skull. Enligt Zetterlund vilar självbildningsidealet på en kunskapssyn, där individens självaktivitet är det centrala och där processen i bildningsarbetet är viktigare än målet.⁹ Det tredje bildningsidealet inom folkbildningen, var nära knutet till arbetarrörelsen och Zetterlund betecknar det som *nyhumanismens personlighetsbildande ideal*. Arbetarna skulle studera de ”eviga sanningarna”, med vilket avsågs den marxistiska teorin, den klassiska filosofin och den goda skönlitteraturen.¹⁰

Ytterligare ett tema som förtjänar att lyftas fram kretsar kring begreppet *folkuppfostran*. Av uppsatsens inledande rader har framgått att Valfrid Palmgren skrev en reseskildring från en resa i USA 1909 där hon använde just denna beteckning. Hon talade om biblioteken som en naturlig fortsättning på det ”uppfostrande verk” som påbörjats i skolan och som fortgick genom hela livet.¹¹ Det är inte alldeles lätt att skilja ut begreppet folkuppfostran från begreppet folkbildning. Ofta bildar begreppet folkuppfostran en kontrast till begreppet folkbildning genom ett starkare betonde av ett ”ovanifrånperspektiv”. Zetterlund uttrycker det så att begreppet folkuppfostran förknippas med statsmaktens arbete att neutralisera eventuella oroshärdar bland folket under perioder av stark social förändring. Ett sådant inflytande utövades, enligt Zetterlund, av sockenbiblioteken, vilka kan ses som folkbibliotekens föregångare, samt av kyrkan från predikstolarna.¹² Magnus Torstensson, lärare och forskare vid Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan i Borås, lyfter i sin samlingsvolym *Att analysera genombrottet för de moderna*

⁴ Klasson, Maj 1997b. *Temat bibliotek, folkbildning och livslångt lärande*, s 11f.

⁵ Klasson, Maj 1997a. *Inledning*, s 7.

⁶ Hjelmqvist, Fredrik & Tynell, Knut 1916. *Anmälan*, s. 1.

⁷ Zetterlund, Angela 1997. *Om folkbildningens roll i biblioteksvärlden idag*, s. 28.

⁸ *Ibid.*, s. 28f.

⁹ *Ibid.*, s. 29.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Palmgren 1909, s. 11

¹² Zetterlund 1997, s. 27

folkbiblioteksidéerna, Exemplet Sverige och några jämförelser med USA, fram olika faktorer som var betydelsefulla för framväxten av ett svenskt folkbiblioteksväsen runt förra sekelskiftet. Bland annat lyfter Torstensson fram en skrivelse om folkbiblioteken av arkitekten Ferdinand Boberg 1896, där Boberg skriver att biblioteksbesökarna skulle få "handräkning" att välja litteratur "till nyttiga kunskapers allmänna spridande" i de fall där de inte själva "förmå taga initiativet".¹³ Det förefaller i Bobergs skrivelse som att biblioteksbesökarna är en initiativlös massa som måste instrueras i valet av litteratur. Bobergs skrivelse pekar på att det vid förra sekelskiftet fanns tankar om att folkbiblioteken hade folkuppfostande uppgift som var riktad ovanifrån ned mot folket.

På senare år har, skriver Maj Klasson, folkbildningen delvis försvunnit från diskussionen om folkbibliotekens väsen och uppgift. Orsakerna till detta vill Klasson se i att folkbibliotekarierna allt mer identifierar sig med kultur- och informationsförmedling, medan folkbildning kommit att förknippas med folkhögskolor och studieförbund. Detta hänger bland annat samman med att folkbibliotekarierna har fått en delvis ny och självständigare plattform i och med lagringen av elektroniska medier och avancerad informationssökning.¹⁴

Ett tema som är viktigt att belysa när det gäller pedagogiskt arbete på folkbibliotek är det *livslånga lärandet*. Grundläggande för teorier om livslångt lärande är enligt Maj Klasson, att se lärandet som en livslång process med start i moderlivet och som pågår till livets slut.¹⁵ I *Biblioteksbladet* nämns det livslånga lärandet i en artikel om folkbibliotekens roll i vuxenutbildningen redan 1968.¹⁶ Maj Klasson skriver i en undersökning om folkbiblioteken och det livslånga lärandet att tankegångar om det livslånga lärandet började få större utrymme – bland annat inom SAB - några år senare, under tidigt 1970-tal.¹⁷ Idéhistorikern Berndt Gustavsson förlägger rötterna till det livslånga lärandet i en humanistisk tradition, som sätter människans inneboende resurser och möjligheter i centrum. Gustavsson skriver att den tradition som det livslånga lärandet bygger på är att beteckna som idealistisk, då den ofta har bortsett från begränsningar av olika slag, bland annat institutionella, sociologiska, och kulturella.¹⁸

Teorier om det livslånga lärandet är grundläggande för mycket av den statliga och kommunala vuxenutbildningen. I samband med 1997 års "kunskapslyft", diskuterades bland annat det livslånga lärandet i en statlig offentlig utredning med namnet *Vuxenutbildningen och livslångt lärande: situationen inför och under första året med Kunskapslyftet*.¹⁹ Klasson skriver att folkbiblioteken i samband med kunskapslyftet satsade på en utbyggnad av bl.a. elektroniska medier, datatorg och nya pedagogiska metoder, bland vilka nämns problembaserat lärande (PBL).²⁰ Joacim Hansson, verksam som lärare och forskare vid Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan i Borås, har i en bok med namnet *Det lokala folkbiblioteket*:

---

¹³ enl. Torstensson, Magnus 1996. *Att analysera genombrottet för de moderna folkbiblioteksidéerna. Exemplet Sverige och några jämförelser med USA*, s. 116.

¹⁴ Klasson 1997a, s. 7f.

¹⁵ Klasson 1997b, s. 16.

¹⁶ Höglund, Bengt 1968. *Bibliotekets roll i vuxenundervisningen*, s. 1080.

¹⁷ Klasson, Maj 1990. *Mobilisering eller anpassning? Folkbibliotekens roll i ett livslångt lärande*, s. 126f.

¹⁸ Gustavsson, Berndt 1996. *Att leva och lära livet ut – livslångt lärande ur ett integrativt perspektiv*, s. 48.

¹⁹ *Vuxenutbildning och livslångt lärande: situationen inför och under första året med Kunskapslyftet* (1998). SOU 1998:51.

²⁰ Klasson 1997b, s. 17.

förändringar under 100 år, problematiserat folkbibliotekens roll i den statliga vuxenutbildningen. Hansson menar att folkbibliotekens identitet som fria bildningsbibliotek, och därmed såsom garant för en demokratisk utveckling, är hotad i och med att de är på väg att förvandlas till "utbildningsbibliotek" i det formella utbildningsväsendet.²¹

Ingen bakgrund till pedagogiskt arbete på folkbibliotek är fullständig utan att man nämner *användarundervisning* och det därtill relaterade begreppet *informationskompetens*. Olof Sundin, universitetslektor vid Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan i Borås, skriver i sin forskningsöversikt om användarundervisning att begreppet användarundervisning kommit att få spridning under 1990-talet. Med användarundervisning avses lärandesituationer där bibliotekarien lär ut kunskaper i informationssökning och informationshantering. Äldre beteckningar för detta ämne är *bibliotekskunskap* (1970-tal) och *färdigheter i informationssökning* (1980-tal), vilka under 1990-talet ersatts av beteckningen *informationskompetens*.²² Denna utveckling av beteckningar speglar samtidigt, menar Sundin, att informationssökningen inte längre är bunden till det fysiska rummets bibliotek.²³

Avgörande för framväxten av användarundervisning har varit utvecklingen av modern informations- och kommunikationsteknik (IKT). Den snabba utvecklingen av bland annat Internet och den ständigt ökande informationsmängden i samhället har gjort att användarens behov av hjälp med informationssökning och informationsanvändning har kommit i blickfånget.²⁴ Som ett resultat av denna utveckling erbjuder biblioteken numera på många håll användarundervisning. Sundin framhåller att det återigen är det *livslånga lärandet* som utgör det bakomliggande pedagogiska tankegodset bakom användarundervisningen.²⁵ Numera erbjuds ofta användarundervisning i form av ett datorprogram, s.k. webbaserad användarundervisning, något som emellertid - ännu så länge - är vanligare på universitets- och forskningsbibliotek än på folkbibliotek.²⁶

Denna korta översikt av pedagogiskt arbete på folkbibliotek under 1900-talet bildar utgångspunkten för denna uppsats. I skildringen lyfts tre kärnområden fram som ringar in väsentliga delar av det som uppsatsen kommer att handla om, nämligen folkbildning, livslångt lärande och användarundervisning. Redan denna korta översikt pekar på att pedagogiskt arbete på folkbibliotek utvecklas och förändras i takt med den samhälleliga och tekniska utvecklingen. Tankar om det livslånga lärandet har aktualiserats på folkbiblioteken i och med statliga reformer som Kunskapslyftet och introduktionen av användarundervisning kan ses som ett svar på utvecklingen av modern informations- och kommunikationsteknik. Ytterligare en iakttagelse som är värd att ta med sig i den fortsatta undersökningen är att folkbildning och användarundervisning har olika fokus. Fokus i folkbildningen ligger på litteraturen medan fokus i användarundervisningen ligger på hanterandet av redskap för informationssökning.

Jag har i översikten låtit ett antal forskaren vid Högskolan i Borås ge var sitt bidrag till bilden av pedagogiskt arbete på folkbibliotek under 1900-talet. Meningen med detta är

---

²¹ Hansson, Joacim 2005. *Det lokala folkbiblioteket: förändringar under 100 år*, s. 40.

²² Sundin 2004, s. 281f.

²³ Sundin, Olof 2005. *Webbaserad användarundervisning. Ett forum för förhandlingar om bibliotekariers professionella expertis*, s. 112.

²⁴ Sundin 2004, s. 265f.

²⁵ Ibid., s. 282.

²⁶ Sundin 2005, s. 109ff.

att sammanfatta delar av den forskning om pedagogiskt arbete på folkbibliotek som bedrivits vid den högskola där jag själv studerat biblioteks- och informationsvetenskap under två års tid. Det är på deras forskning som jag vill bygga vidare med ett försök till helhetssyn och nya infallsvinklar. I kapitlet om tidigare forskning kommer emellertid perspektivet att breddas mot internationell forskning och forskning vid andra lärosäten.

1.2 SAB och *Biblioteksbladet*

SAB grundades 1915 och den första årgången av tidskriften *Biblioteksbladet* utkom 1916. Föreningen välkomnade medlemmar från olika typer av bibliotek, universitetsbibliotek likaväl som folkbibliotek.²⁷ Vid grundandet hoppades man bland annat att den nya föreningen skulle lösa den brist på ”samverkan” som tidigare rått mellan företrädarna för de olika bibliotekstyperna.²⁸ Från starten angavs också att man skulle arbeta för bibliotekariernas lönevillkor.²⁹

Av detta framgår att *Biblioteksbladet* är en stämma från ett brett spektra av bibliotekarier, alltså inte enbart en stämma från folkbibliotekariekåren. Sveriges allmänna biblioteks-förening har haft stor betydelse för biblioteksväsendet i allmänhet i Sverige under 1900-talet. 1921 gav man ut den första upplagan av *Klassifikationssystem för svenska bibliotek*³⁰ och 1951 grundade man företaget Bibliotekstjänst.³¹

På följande sätt presenterade sig Sveriges allmänna biblioteks-förening i inledningen av varje nummer av *Biblioteksbladet* under 1990-talet:

Sveriges allmänna biblioteks-förening är en ideell förening med uppgift att främja svenskt biblioteksväsen genom att utveckla effektiva samarbets-former mellan bibliotek, genom att vara opinionsbildande i frågor inom biblioteks- och informationsområdet samt verka för ändamålsenlig utbildning inom biblioteksområdet.³²

Av detta framgår att Sveriges allmänna biblioteks-förening – i likhet med vid grundandet 1915 – ännu på 1990-talet lyfter fram som sin uppgift att verka för ”effektiva samarbetsformer” mellan olika typer av bibliotek. Det framgår också – till skillnad från grundandet 1915 – att föreningen ser som sin uppgift att vara ”opinionsbildare” inom sektorn biblioteks- och informationsvetenskap.

1.3 Problemformulering, syfte och frågeställningar

De gångna hundra åren har inneburit stora teknologiska och sociala omställningar. När samhället och tekniken utvecklats har också folkbibliotekarieyrket och dess verksamhet förändrats; yttre förändringar har medfört att bibliotekarier har omformulerat innehållet

---

²⁷ Sveriges allmänna biblioteks-förening 1916. *Berättelse över Sveriges allmänna biblioteks-förenings första årsmöte*, s. 3ff, 14f.

²⁸ *Ibid.*, s. 9.

²⁹ *Ibid.*, s. 7.

³⁰ Hansson, Joacim 1999. *Klassifikation, samhälle och bibliotek. En kritisk hermeneutisk studie av ”Klassifikationssystem för svenska bibliotek”*, s. 122f.

³¹ Carlquist, Erik 1990. *Bibliotekstjänst*, s. 526.

³² Se t.ex. Sveriges allmänna biblioteks-förening 1996. *SAB*, s. 2.

i sitt arbete. Den verksamhet som jag vill studera i denna uppsats är folkbibliotekens pedagogiska arbete. Jag ställer mig frågan hur det pedagogiska arbetet diskuterats inom professionen vid olika tidpunkter under 1900-talet mot bakgrund av de förändrade förutsättningarna i bibliotekariers omvärld.

Det teoretiska perspektiv som jag vill relatera pedagogiskt arbete på folkbibliotek till är ett professionsteoretiskt perspektiv. Genom ett sådant perspektiv vill jag diskutera den roll som det pedagogiska arbetet eventuellt kan ha spelat i folkbibliotekariernas möjliga professionella strävanden under 1900-talet. Jag undrar därför om det pedagogiska arbetet på folkbibliotek kan förstås som en del i folkbibliotekariekårens professionella strävanden.

Syftet med studien är att undersöka hur pedagogiskt arbete på folkbibliotek har diskuterats i *Biblioteksbladet* vid tre tidsperioder under 1900-talet, samt att tolka det pedagogiska arbetet ur ett professionsteoretiskt perspektiv.

Syftet preciseras med följande tre frågeställningar:

1. Vilka olika typer av pedagogiskt arbete på folkbibliotek har diskuterats i *Biblioteksbladet* under de olika tidsperioderna?
2. Hur har skribenterna i *Biblioteksbladet* diskuterat förändrade yttre förutsättningar för pedagogiskt arbete på folkbibliotek?
3. Hur kan diskussionerna om pedagogiskt arbete tolkas i ett professionsteoretiskt perspektiv?

1.4 Motivering av studien

Olof Sundin diskuterar i sin avhandling om sjuksköterskors förhållande till fackinformation vid arbetsplatsen, den roll som tidskriften *Svensk sjukskötersketidning* hade vid början av 1900-talet. Denna tidskrift för sjuksköterskor började utges 1909 och Sundin lyfter fram att dess funktion för sjuksköterskekåren var dubbel: dels skulle tidskriften höja sjuksköterskornas medvetenhet om sitt kall, den skulle "fostra" dem till insikt om sin betydelse. Sundin kallar detta för att tidskriften skulle ha en *disciplinerande* funktion. Dels skulle tidskriften verka för en statushöjning för sjuksköterskorna i det omkringliggande samhället.³³

På samma sätt som *Svensk sjukskötersketidning* betraktas av Sundin bör *Biblioteksbladet* kunna betraktas. Det som Sundin kallar tidskriftens *disciplinerande* funktion bör vara giltigt även för *Biblioteksbladet*. Denna disciplinering, som jag väljer att kalla *inre disciplinering*, handlar således om att en tidskrift riktad till en viss yrkeskår har till uppgift att skapa identitet och inre samling inför sin uppgift i det omkringliggande samhället.

---

³³ Sundin, Olof 2003. *Informationsstrategier och yrkesidentiteter. En studie av sjuksköterskors relation till fackinformation vid arbetsplatsen*, s. 79.

En sådan inre disciplinering utgörs i första hand av den utbildning som yrkesföreträdarna genomgått. För folkbibliotekarierna började utbildningen med en fyra månader lång kurs vid den nyinrättade Statens Biblioteksskola 1926.³⁴ På andra plats som verktyg för folkbibliotekariernas inre disciplinering kan man framhålla just *Biblioteksbladet*. Att studera den syn på pedagogiskt arbete som framträder i en facktidskrift som *Biblioteksbladet*, kan således motiveras utifrån det faktum att *Biblioteksbladet* haft stor betydelse för folkbibliotekariernas inre disciplinering.

Ytterligare motivering för att använda *Biblioteksbladet* som material för undersökningen kan hämtas från artikeln *Kunskap, kompetens och utbildning – ett bibliotekariedilemma under 100 år*, skriven av Lars Seldén och Mats Sjölin, båda verksamma vid Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan i Borås. De båda författarna beskriver där olika professionella ”positioner” som har varit betydelsefulla i den svenska biblioteksvärlden under 1900-talet. Bland dessa positioner nämner författarna just *Biblioteksbladet*, vilken de beskriver som en betydelsefull ”plattform” från dess start 1916. Att välja att studera ett ämne som pedagogiskt arbete på folkbibliotek med *Biblioteksbladet* som empiriskt material, kan således även motiveras utifrån det faktum att *Biblioteksbladet* är en betydelsefull professionell ”plattform”.³⁵ Det skall dock framhållas att jag kompletterar det empiriska materialet genom tidigare forskning som utnyttjar annat material.

1.5 Avgränsningar

I uppsatsen har avgränsningar gjorts främst vid valet av bibliotekstyp för studien. I den här uppsatsen studeras det pedagogiska arbetet på *folkbibliotek*. Därmed avgränsar sig uppsatsen dels mot skolbibliotek och dels mot universitets- och forskningsbibliotek.

Ett undantag från avgränsningen mot universitetsbibliotek görs i kapitlet som tar upp tidigare forskning. Eftersom den tidigare forskningen som behandlar pedagogiskt arbete på bibliotek tolkad i ett professionsteoretiskt perspektiv är mycket begränsad, har ett par artiklar tagits med under rubriken tidigare forskning som behandlar pedagogiskt arbete på universitetsbibliotek, där detta arbete sätts in i ett professionsteoretiskt sammanhang.

1.6 Definitioner

Det har antytts ovan att min definition av pedagogiskt arbete på folkbibliotek är bred. Med pedagogiskt arbete på folkbibliotek avser jag alla situationer där folkbibliotekarierna strävar efter att bilda eller utbilda användarna. I denna definition ryms så olika företeelser som folkbildning och användarundervisning.

I uppsatsen gör jag inget försök att definiera vad som menas med en profession. Att sådana försök varit vanliga inom professionsforskningen kommer att framgå av teorikapitlet. I den professionsteori som uppsatsen bygger på är emellertid

---

³⁴ Oskarsson, Emma 1999. *Från bisyssla till yrke. Folkbibliotekariernas professionaliseringssträvanden under första hälften av 1900-talet*, s. 25, 45.

³⁵ Seldén, Lars & Sjölin, Mats 2003. *Kunskap, kompetens och utbildning – ett bibliotekariedilemma under 100 år*, s. 58.

nödvändigheten att exakt definiera begreppet profession nedtonad. Jag använder ord som ”yrkesgruppen” och ”yrkeskåren” synonymt med begreppet profession.

1.7 Arbetsgången

Mitt intresse för pedagogiskt arbete på folkbibliotek grundlades under kursen om informationssökning och lärande, som gavs på c-nivå inom ramen för kollegium III vid Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan i Borås. Centrala begrepp och studieområden under denna kurs var *användarundervisning* och *informationskompetens*, vilka kom att färga min förförståelse av ämnet pedagogiskt arbete på folkbibliotek.

Att det skulle bli en historisk utredning om pedagogiskt arbete på folkbibliotek var inte självklar från början. Mina tidigare studier i Historia vid Stockholms universitet gav emellertid inspiration till en historisk utredning.

Från början bestämdes uppsatsens ämne att vara en utredning om synen på *användarundervisning* under 1900-talet. Det visade sig emellertid ganska snart vid materialinsamlandet att det var en olämplig beteckning. Som påpekats ovan är beteckningen användarundervisning en sentida konstruktion som slagit rot och fått spridning främst under 1990-talet.³⁶ Avgörande för framväxten av beteckningen användarundervisning har varit utvecklingen av modern informations- och kommunikationsteknik (IKT). Att placera en modern term som användarundervisning i en historisk utredning om 1930-talet blir således lätt *anakronistisk*, med vilket menas att företeelser som hör hemma i olika tidsperioder blandas med varandra på ett olämpligt sätt. Efter denna ändrades ämnet till att handla om *pedagogiskt arbete på folkbibliotek*, vilket är en mer neutral beteckning med utrymme för variationer under olika tidsperioder.

---

³⁶ Sundin 2004, s. 281f.

2. PROFESSIONSTEORI OCH PEDAGOGISKT ARBETE

I det här kapitlet skall ett analysverktyg skisseras. Bakgrunden till teorin är en syn på folkbibliotekarierna som en yrkesgrupp som kämpar efter högre professionell status och starkare etablering i samhället. Fokus i framställningen ligger på sociologen Andrew Abbotts syn på professionerna som ett sammanlänkat system samt det därtill hörande begreppet *jurisdiktion* och på den biblioteksvetenskaplige forskaren Patrick Wilsons diskussion om begreppet *kognitiv auktoritet*.

2.1 Bakgrund till professionsteorin

Låt mig först säga något övergripande om forskningen rörande professionalisering. Från 1930-talet till 1970-talet arbetade professionsforskarna i huvudsak med att ställa upp en rad kriterier, som skulle vara uppfyllda för att en yrkesgrupp skulle få status av profession. Bland dessa kriterier fanns t.ex. att yrkesgruppen skulle arbeta utifrån en teoretisk bas, att yrkesgruppen erkändes som en auktoritet inom sitt område, att samhället sanktionerade yrkesgruppens verksamhet samt att yrkesgruppen hade sina egna etiska koder och en särskild kåranda. Denna syn inom professionaliseringsforskningen har kommit att kallas den "essentialistiska" traditionen av den anledningen att den sökte finna professionernas väsentliga kännetecken.³⁷ Läkare och jurister tillhörde de yrkesgrupper som lyckades uppfylla kriterierna för att få kalla sig profession.³⁸

I och med de samhälleliga förändringarna under efterkrigstiden med en växande offentlig sektor kom professionaliseringsforskningen att förskjutas från omkring år 1970. Forskarna började nu uppmärksamma hur ett flertal yrkesgrupper kämpade för att uppnå professionell status. Flera av dessa grupper misslyckades med detta och kom därför att klassas som "semi-professioner", bland vilka återfinns bibliotekarier och sjuksköterskor. Professionsforskningens nya utgångspunkter från och med 1970-talet blev nu att följa dessa gruppers kamp efter professionell status, eller med andra ord, att följa yrkesgruppernas *professionella projekt*. Det centrala för forskarna blev nu – istället för att ställa upp kriterier på vad som skulle räknas som en professionell grupp - att följa den *process* genom vilken en grupp strävar efter professionell status.³⁹

Det har varit vanligt inom professionsforskningen att tala om olika strategier som de olika yrkesgrupperna använt sig av i sin strävan efter professionell status. Oftast återfinns de tre begreppen *social closure*, *exclusion* och *usurpation*.⁴⁰ Begreppen har bland annat använts av professionsforskaren Frank Parkin. Med *social closure* menas social utestängning eller möjligen social tillstängning. Med *exclusion* och *usurpation* menas två olika metoder för att uppnå denna sociala utestängning. *Exclusion* (utestängning) betecknar en yrkesgrupps strävanden att genom sin utbildning och kunskap utestänga de grupper som inte har denna kunskap eller utbildning. Det brukar ofta framhåvas att denna utestängning är riktad nedåt: grupper hindras nerifrån att ta sig

---

³⁷ Sundin 2004, s. 274f.

³⁸ Sundin 2003, s. 47.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Selander, Staffan 1989. *Förvetenskapligande av yrken och professionaliseringsstrategier*, s. 114f.

över de trösklar man ställt upp. Med usurpation (inkräkta; intrång) avses att genom fackliga och politiska förhandlingar försöka utöka sin grupps förmåner och därigenom komma i åtnjutande av professionell status. Detta är en metod som – till skillnad från exclusion – främst har av arbetarklassen och det brukar framhävas att den är riktad uppåt, d.v.s. mot mer väletablerade grupper, vars förmåner och goda villkor man försöker komma i besittning av.⁴¹

2.2 Professionernas system

I sin bok *The system of professions*, har sociologen Andrew Abbott givit en alternativ syn på professionernas tillvaro. Det centrala för Abbott är det arbete som professionen utför. Med utgångspunkt i systemteoretiska resonemang vill Abbott se de olika professionerna som beroende av varandra i ett ömsesidigt *system*.⁴² Det ligger nära till hands – vilket Linda Wernersson gjort i en magisteruppsats vid Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan i Borås – att dra en parallell mellan Abbotts tankar om professionernas system och ett biologiskt ekosystem, som strävar efter jämvikt mellan de ingående arterna.⁴³

Abbotts system handlar i grunden om hur professionerna delar upp det tillgängliga arbetet mellan varandra. Samhället och samlevnaden mellan människor ger upphov till en mängd olika typer av arbete. Abbott nämner bland mycket annat sjukvård och försvar.⁴⁴ Abbott talar om de olika arbetsområdena som ”problemområden” som behöver lösas med professionell hjälp.⁴⁵ Fokus hos Abbott ligger således inte på hur vida yrkesgruppen lyckats uppfylla några av de essentialistiska kriterierna eller tillämpat några av de stängningsstrategier som präglat tidigare professionsforskning, utan på sambandet mellan professionen och det arbete den utför.⁴⁶

Det mest centrala begreppet i Abbotts tänkande är *jurisdiktion*. Grundbetydelsen av detta begrepp ligger i förbindelselänken mellan en yrkesgrupp och det specifika arbete denna grupp utför. Att kunna bestämma över sitt arbete och att ha ensamrätt att utöva detta arbete är grunden för Abbotts syn på den process som leder till att en yrkesgrupp uppnår professionell status.⁴⁷ De olika yrkesgrupperna som önskar att uppnå professionell status tävlar med varandra om att lösa samhällsliga problem. Rollen att ha ensamrätt att lösa ett samhällsligt problem, och inom detta problemområde få tillämpa sin abstrakta kunskap, innebär att yrkesgruppen har uppnått en hög grad av professionalisering.⁴⁸ Gruppen ifråga har då full *jurisdiktion* som problemlösare inom sitt område.

Begreppet jurisdiktion har flera intressanta sidor. Abbott relaterar det för det första till maktkamp.⁴⁹ Maktkampen förs med kunskapens medel. En yrkesgrupp som strävar efter

---

⁴¹ Oskarsson 1999, s. 7f.

⁴² Abbott, Andrew 1988. *The System of Professions – an Essay on the Division of Expert Labor*, passim.

⁴³ Wernersson, Linda 2001. *Med kunden som konkurrent. Medicinska bibliotekariers upplevelser av sin profession*, s. 10f.

⁴⁴ Abbott 1988, s. 130.

⁴⁵ Ibid., s. 35f.

⁴⁶ Ibid., s. 20.

⁴⁷ Ibid., s. 20.

⁴⁸ Ibid., s. 35f, 52f.

⁴⁹ Ibid., s. 117ff.

ensamrätt som problemlösare inom sitt verksamhetsområde behöver legitimera sina anspråk genom en stor mängd akademisk kunskap. Denna akademiska kunskap kan ses som *symbolisk* eftersom stora delar av den endast kommer till användning indirekt. Den kommer inte till praktisk användning i professionens vardagspraktik som problemlösare. Dess betydelse är emellertid stor för att skapa identitet inom yrkesgruppen. Den symboliska kunskapen byggs upp främst under utbildningen.⁵⁰

Utmärkande för Abbotts system är att det är utsatt för ständiga förändringskrafter. De olika krafter som påverkar systemet är dels att hänvisa till den kulturella, sociala och tekniska utvecklingen som gör att nya arbetsområden skapas och gamla arbetsområden förändras eller försvinner. Dels finns förändringskrafterna även inne i professionerna själva: en profession kanske gör ett försök att tränga in på en annan professions arbetsområde. När systemet påverkas av en förändringskraft skakas det av en *störning* och hamnar i obalans. Störningen följs ofta av en kamp om jurisdiktion över nya eller förändrade arbetsområden. Efter en tid inträder återigen en balans mellan de olika professionerna i systemet.⁵¹

Abbott beskriver hur kampen om jurisdiktion förs på tre olika arenor. Dessa arenor är i tur och ordning det juridiska systemet, den allmänna opinionen samt på arbetsplatsen. Här skall något sägas om var och en av dessa arenor. På den juridiska arenan kan en profession försöka driva mål som stärker deras position och rättigheter. De rättigheter och fördelar som uppnås på juridiska arenan (t.ex. läkarlegitimation) blir ofta bestående under lång tid. När det gäller den allmänna opinionens arena så kan en profession hävda sin jurisdiktion som problemlösare genom att annonsera i press och TV. Ofta innehåller sådana reklamkampanjen något av professionens terminologi eller vetenskapliga insikter i problemområdet som skall bekräfta professionens överlägsenhet som problemlösare. Den tredje arenan är enligt Abbott minst utforskad och handlar om vad som händer på arbetsplatsen. På arbetsplatsen utspelar sig den vardagliga kampen om jurisdiktion i samspel med andra professioner och situationen där är ofta mer komplex än på de båda första arenorna.⁵²

När det gäller problemområden som behöver lösas med professionell hjälp gör Abbott en uppdelning i vad han betecknar såsom problemområdets objektiva och subjektiva sida. Det tydligaste exemplet som Abbott tar upp för att exemplifiera detta är problemet alkoholism. Alkoholism har enligt Abbott vissa typiska objektiva egenskaper som inte kan ifrågasättas, t.ex. skador på det centrala nervsystemet med åtföljande motoriska problem. De subjektiva sidorna hos problemet alkoholism har däremot varierat över tid och uppfattats olika i olika traditioner. Alkoholismen kan uppfattas som ett problemområde som har sitt ursprung i den ökade tillgången på alkoholvaror som ägde rum samtidigt med industrialismen. Abbott skriver att alkoholismen enligt detta synsätt blev ett synligt problemområde först då det visade sig att den alkoholiserade industriarbetaren inte klarade av de ökade krav på nykterhet som fabriksarbetet krävde. Men helt olika uppfattades problemområdet av prästerskapet, som i alkoholismen såg ett andligt problem, som behövde lösas med syndabekännelse och förlåtelse. Ytterligare subjektiva egenskaper hos alkoholismen stod att hämta hos läkarkåren, som i stället för prästerskapets andliga problem såg en sjukdom som behövde behandlas på olika sätt.⁵³

---

⁵⁰ Abbott 1988, s. 52ff.

⁵¹ Ibid., s. 86ff, 215.

⁵² Ibid., s. 59ff.

⁵³ Ibid., s. 35ff.

Av detta följer att olika professioner (präster, läkare etc.) under olika tidsperioder hävdar sin jurisdiktion över ett och samma problemområde.

Att skilja mellan ett problemområdes objektiva och subjektiva egenskaper är inte alltid enkelt. Abbott tar upp ett exempel med en brutna tumme. Enligt Abbott drar människan lätt slutsatsen att den brutna tummen har som objektiv egenskap att det är en kroppslig åkomma i likhet med andra kroppsliga åkommor, t.ex. tyfus. Abbott menar emellertid att de objektiva egenskaperna hos den brutna tummen mer hör hemma på mekanikens område. Den brutna tummen ligger närmare en brokonstruktion än en febersjukdom som tyfus.⁵⁴

Det är intressant att försöka koppla Abbotts tankar om problemområdets subjektiva och objektiva egenskaper till fältet Biblioteks- och informationsvetenskap. Den människa som söker information kan sägas lida av en kunskapslucka(eng. "knowledge gap").⁵⁵ Detta är den objektiva egenskapen hos problemet: avsaknaden av kunskap. Den subjektiva tolkningen av detta kan däremot tänkas ha varierat under de gångna hundra åren. För hundra år sedan förlades förmodligen problemets subjektiva egenskaper till att handla om en brist på kulturell kompetens: lösningen på problemet handlade om att fördjupa sig i läsning av klassiker i det specifika ämnet. Idag skulle de subjektiva egenskaperna hos problemet snarare handla om på vilket sätt den efterfrågade kunskapen kunde uppsökas samt – med tanke på dagens enorma utbud av medier i form av tidningar, TV, böcker och Internet – vilken information som *inte* skall läsas, d.v.s. de subjektiva egenskaperna hos problemet idag skulle handla lika mycket om vilken del av informationen som måste gallras bort.

När problemområdet har identifierats, eller med Abbotts terminologi, när diagnos har ställts på det problem som behöver professionell hjälp, följer behandlingen av problemet. Denna behandling kan ske både snabbt och effektivt. Men lika ofta är det problem som skall lösas komplext och behandlingen oklar. En läkare, skriver Abbott, som skall behandla en svårt sjuk människa med okänd sjukdom, arbetar sig under en längre tid fram till den rätta behandlingen med hjälp av uteslutningsmetoden. En sådan aktivitet, där diagnosen inte följs av en direkt behandling, utan har ett mellanspel av professionell utredning, kallar Abbott för *inferens*(eng. "inference").⁵⁶

De tre leden diagnos, inferens, och behandling i professionellt arbete kan enligt Abbott liknas vid ett schackparti. Diagnosen motsvarar schackpartiets öppningsdrag och är ofta okomplicerad och mer eller mindre standardiserad. Så är även, menar Abbott, schackpartiets slutfas när man närmar sig schack matt och som motsvarar behandlingen. Det som är öppet för förvecklingar och som kommer att avgöra spelets utgång är istället mellanspelet, vilket motsvarar fasen av inferens.⁵⁷

Abbott skriver att alla professioner har arbetsordningar för hur inferens skall utövas. Som sagts ovan vet t.ex. en läkare hur han skall arbeta sig fram till rätt behandling enligt uteslutningsmetoden. Att känna till professionens arbetsgång för inferens handlar om att lära sig professionens arbete. I sin yrkespraktik skall emellertid professionens

---

⁵⁴ Abbott 1988, s. 36.

⁵⁵ Case, Donald O. 2002. *Looking for information. A Survey of Research on Information Seeking, Needs and Behaviour*, s. 5. - I det följande återger jag vissa svåröversatta ord och begrepp inom parentes på originalspråket efter min översättning, där förkortningen eng. åsyftar att originalspråket är engelska.

⁵⁶ Abbott 1988, s. 48f, 51.

⁵⁷ Ibid., s. 48.

yrkesutövare använda sig av ett lagom mått av inferens. Den profession som använder sig av för lite inferens gör sig ofta skyldig till för hög grad av *rutinarbete*. Ett läkarbesök där läkaren endast känner på kroppen eller utför ett syntest är ett exempel på detta. I professioner där man ägnar sig åt för lite inferens finns risken att man dels löper risken att andra professioner börjar tränga in på arbetsområdet och dels att man inom professionen överlåter arbetet åt underordnade tjänstemän. Detta – att man överlåter arbetet åt underordnade – är ofta början på en process där staten tillerkänner professionen sänkt status.⁵⁸ Men professionen kan i sin yrkespraktik också använda sig, menar Abbott, av för hög grad av inferens, d.v.s. professionen behandlar inget fall som rutin utan gör en omfattande utredning om varje enskilt fall. Detta menar Abbott, leder bland annat till att man utsätter sig för det omkringliggande samhällets misstro, samt att man blir känslig för konkurrens om det arbetsområde man hävdar jurisdiktion över.⁵⁹

Som sagt ovan kan en störning i professionernas system komma genom sociala och kulturella förändringar. Men en störning i systemet kan också komma inifrån en profession utan att denna utmanar en annan profession. Ett exempel på en störning som kan uppstå inom en profession, och som kan vara intressant att belysa, är *regression*. Med regression menar Abbott en inre rörelse i en profession, där det utåtriktade arbetet gentemot klienterna kommit att värderas lågt inom professionen. Det är av denna anledning, skriver Abbott, att de läkare som arbetar på akutmottagningarna är de som har den lägsta utbildningen och minst antal tjänsteår. Detta fenomen – att det utåtriktade arbetet med klienterna värderas lågt – försvagar professionens jurisdiktion över sitt arbetsområde på så sätt att det arbete som är den ursprungliga grunden för deras legitimitet värderas lågt.⁶⁰ När en sådan utveckling en gång har startat inom en profession, kan den inte hejdas, skriver Abbott, den är ”irreversibel”.⁶¹

2.3 Kognitiv auktoritet

Professioner och professionellt arbete har även diskuterats teoretiskt inom den biblioteks- och informationsvetenskapliga sektorn, bl.a. av den biblioteksvetenskaplige forskaren Patrick Wilson. Följande framställning bygger på hans båda böcker *Public knowledge, Private Ignorance* och *Second-hand knowledge*, från 1977 respektive 1983.

Wilson börjar, i sin första bok, att definiera begreppet *offentlig kunskap* (eng. ”public knowledge”). Med detta begrepp menar Wilson all den kunskapsmassa som gjorts offentlig och därmed finns lagrad i t.ex. ett bibliotek. Mycket av den offentliga kunskapen som finns lagrad i bibliotekets dokument är emellertid okänd för *samtliga* nu levande människor. En upptäckt som gjordes för hundra år sedan kan vara helt bortglömd, men tillhör, menar Wilson, ändå den offentliga kunskapen. Inte heller behöver den offentliga kunskapen vara sann, vilket ofta brukar vara ett kriterium på riktig kunskap. Det som idag tillhör den offentliga kunskapen om t.ex. ”svarta hål”, kan om tjugo år ha reviderats grundligt, eller visat sig ha varit rent av felaktig.⁶² Mot den

---

⁵⁸ Abbott 1988, s. 51.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Ibid., s. 118f.

⁶¹ Ibid., s. 119.

⁶² Wilson, Patrick 1977. *Public knowledge, Private ignorance. Towards a Library and Information Policy*, s. 4ff.

offentliga kunskapen ställer Wilson den enskilda människans okunskap (eng. "private ignorance"). Det finns ingen människa, menar Wilson, som ens känner till en bråkdel av den samlade offentliga kunskapen.

Wilson menar att människan har två grundläggande vägar till att skaffa sig kunskap, nämligen *observation* och *kommunikation*. Exempel på observation är en blick på väderleken genom ett fönster, eller en titt i kylskåpet för att skapa sig kunskap om vilka matvaror som måste köpas hem. Exempel på kommunikation är ett samtal med en släkting eller läsning av en tidskriftsartikel. Människan skaffar sig information eller kunskap genom att bygga upp mer eller mindre varaktiga rutiner för insamling av information: t.ex. daglig läsning av en dagstidning eller dagliga samtal med arbetskollegor eller dagliga väderleksobservationer.

Denna aktivitet att skaffa sig daglig kunskap kallar Wilson för *övervakningssystemet* (eng. "monitor system"). Därtill lägger Wilson två andra informationssystem som står till människans förfogande. Det första av dessa system kallar Wilson för *reservsystemet*, vilket åsyftar källor till information som står till människans förfogande men som används mindre ofta. Det är ett slags back-upsystem som används i reservsituationer där de dagliga informationskällorna inte räcker till. Därtill lägger Wilson, slutligen, ett informationssystem som han kallar för *rådgivningssystemet* (eng. "advisory system"). Med detta system, vill Wilson sätta fingret på ett viktigt sakförhållande, nämligen att människan ibland söker sig till en sakkunnig person med förfrågan vad hon skall välja i en viss situation. Wilson tar här ett exempel om en person som med hjälp av övervakningssystemet och reservsystemet har skaffat sig information om aktiekursernas framtida utveckling, men ändå inte kunnat få rådet om vilken aktie som för tillfället är den mest fördelaktiga att köpa. För att få detta råd, vänder sig personen till en pålitlig rådgivare, som har ett svar på frågan om vilken aktie som bör köpas för tillfället.⁶³ Svaret på en sådan fråga, menar Wilson, är värt oändligt mycket mer än stora kvantiteter av vanlig information. ("The answer to such questions, when they can be trusted, are worth more than any quantity of mere information."⁶⁴)

Ovanstående genomgång av en människas olika system för att bygga upp kunskap, och särskilt det som sagts om rådgivningssystemet, bildar en naturlig övergång till Wilsons andra bok, med namnet *Second-hand knowledge: An inquiry into cognitive authority*. Utgångspunkten för Wilson i denna bok är det förhållande att vi alla måste förlita sig på fakta som har sitt ursprung utanför vår egen erfarenhet. Om vi bara förlitade oss på det vi själva registrerat med sina sinnen, menar Wilson, skulle vår uppfattning om världen vara begränsad. Wilson skiljer här på *förstahandskunskap* och *andrahandskunskap*. Där våra egna erfarenheter och egna idéer inte räcker till, d.v.s. där vår förstahandskunskap inte räcker till, måste vi förlita sig på observationer och tankar som gjorts och tänkts av andra människor, något som Wilson kallar *andrahandskunskap*.⁶⁵ I detta sammanhang, introducerar Wilson sitt huvudbegrepp *kognitiv auktoritet*. Alla de människor eller institutioner på vilka vi litar och sätter vår tilltro till, utgör våra kognitiva auktoriteter. En person som vet allt om fjärilar, skriver Wilson, och som den enskilda människan vi finner trovärdig, är vår kognitiva auktoritet på fjärilar. Från våra kognitiva auktoriteter hämtar vi *andrahandskunskap* som vi litar på och betrakar som sann.⁶⁶ En kognitiv

---

⁶³ Wilson 1977, s. 35ff.

⁶⁴ Ibid., s. 38.

⁶⁵ Wilson, Patrick 1983. *Second-hand knowledge. An inquiry into cognitive authority*, s. 9f.

⁶⁶ Ibid., s. 13ff.

auktoritet, skriver Wilson, är en person eller institution, som vi tillåter påverka vårt tänkande, eller med Wilsons ord:

The person whom I recognize as having cognitive authority is one whom I think should be allowed to have influence on my thinking, for I suppose he has a good basis for saying what he does.⁶⁷

Wilson gör vidare en åtskillnad mellan en *expert* och en kognitiv auktoritet. En expert på fjärilar är en person som vet allt om fjärilar, men som inte erkänns av andra människor som kognitiv auktoritet på området. Experten, skriver Wilson, kan vara ensam med sin kunskap, medan den kognitiva auktoriteten förutsätter ett förhållande på minst två personer, där den ena erkänner den andra som en trovärdig kunskapskälla.⁶⁸

I sin vardag, menar Wilson, möter människan många olika personer och institutioner som gör anspråk på att vara kognitiva auktoriteter. Det är endast i enklare samhällen, hos t.ex. indianer eller eskimåer, som frågan om vem eller vilka som skall utgöra kognitiva auktoriteter är klar och enkel: positionen som kognitiv auktoritet innehas där av hövdingen eller shamanen.⁶⁹ Wilson kopplar också begreppet kognitiv auktoritet till det dagliga livet på arbetsplatsen och det är i detta sammanhang som han också berör professionsteori som ämnesområde. Wilson gör en uppdelning mellan *vanligt arbete* (eng. ”ordinary work”), *professionellt arbete* och *driftsledande arbete* (eng. ”managerial work”). Med vanligt arbete menar Wilson en arbetssituation där information och arbetsorder kommer i huvudsak uppifrån. Den som bestämmer och samtidigt är kognitiv auktoritet på arbetsplatsen är den som är hierarkiskt överordnad arbetaren. Arbetarens självständighet är liten.⁷⁰ Med professionellt arbete menar Wilson en arbetssituation som kännetecknas av frihet och *oberoende* från överordnade. Typexemplet på sådana arbetare är, menar Wilson, privatpraktiserande läkare och advokater, som hävdar sin kognitiva auktoritet mot bakgrund av sina långa och mödosamma studier (jfr kap 2.1). Denna bild, av den professionelle arbetaren såsom fri och oberoende av överordnade auktoriteter, är idealbilden av den professionelle arbetaren, menar Wilson.⁷¹ Med driftsledande arbete avser Wilson kortfattat en arbetare som har en styrande befattning i en större organisation. Denne arbetare leder arbeten som involverar arbetare från många olika yrkesgrupper och professioner. För att kunna fatta sina beslut måste han eller hon hålla sig ständigt uppdaterad av kognitiva auktoriteter inom olika fält.⁷²

Wilson poängterar emellertid att rollen för många professionella arbetare inte alls kan karaktäriseras såsom det ideala oberoende som är utmärkande för läkare och jurister. Tvärtom, menar Wilson, kan professionellt arbete för många yrkesgrupper (lärare, ingenjörer, sjuksköterskor, socialarbetare och bibliotekarier) karaktäriseras som *beroende*.⁷³

Beroendet visar sig bland annat i att man inom professionen håller sig inom sina egna gränser. Man svarar endast på sådana frågor som kan lösas av professionens expertis. Den professionelle arbetaren är, skriver Wilson, tränad i konsten att visa hänsyn till

---

⁶⁷ Wilson 1983, s. 14.

⁶⁸ Ibid., s. 13f.

⁶⁹ Ibid., s. 131.

⁷⁰ Ibid., s. 130.

⁷¹ Ibid., s. 131.

⁷² Ibid., s. 134f.

⁷³ Ibid., s. 131.

andra professioners företrädare. Inom professionen tar man inte *ansvar* för sådana frågor som ligger utanför professionens gränser.⁷⁴ Professionens företrädare blir på detta sätt beroende av andra professioner, vilket för tankarna till Abbotts teori om professionerna som ett sammanlänkat system.

Ett annat slag av beroendet visar sig inom professionen. Wilson beskriver hur de enskilda företrädarna för professionen inte behöver ta ansvar för att ständigt inhämta information. Detta är istället en uppgift som löses av professionen i stort genom att t.ex. delegera denna uppgift till specialister såsom tidskriftsredaktörer eller redaktörer för stora uppslagsverk. Ledande företrädare för professionen rekommenderar därefter att dessa tidskrifter och uppslagsverken skall användas i det professionella arbetet.⁷⁵ Professionens enskilda företrädare blir därmed styrda och begränsade i sin informationssökning. Detta beroende – att professionens företrädare blir styrda eller beroende av den egna professionen – uttrycker Wilson på följande sätt:

For the ordinary practicing professional, the question of what and whom he can believe is settled by the profession; that is the very idea of a profession.⁷⁶

Som en bild av hur professionens företrädare förlorar sin oberoende ställning, skriver Wilson avslutningsvis att det inom professionen är viktigare med anpassning (eng. ”conformity”) än med kreativitet.⁷⁷ Anpassningen handlar om att den professionelle utövaren fullt ut skall acceptera den roll professionen har som kognitiv auktoritet.

2.4 Teoriernas tillämpning

I uppsatsen skall jag försöka tillämpa Abbotts systemtänkande på folkbibliotekariernas pedagogiska arbete. De förändrade yttre förutsättningar för pedagogiskt arbete på folkbibliotek som upplevts och diskuterats av skribenterna i *Biblioteksbladet* och som nämns i uppsatsens andra frågeställning kan således betraktas som störningar i systemet. Dessa systemstörningar omskapar enligt Abbotts synsätt ständigt professionernas arbetsområden. Att den tekniska utvecklingen kan förväntas utgöra en sådan störning i systemet har berörts i uppsatsens problemformulering. Det är således av stort intresse att se hur de upplevda störningarna i uppsatsen förändrat det pedagogiska arbetet på folkbibliotek. Dessa förmodade förändringar av det pedagogiska arbetet under 1900-talet kan då betraktas som en förskjutning av folkbibliotekariernas *kognitiva auktoritet*. Dessutom menar Abbott att störningarna ofta resulterar i en strid om *jurisdiktion* över herraväldet av de omformade arbetsområdena. Det är således intressant att försöka se vilka arbetsområden som folkbibliotekarierna sökt jurisdiktion över och mot vilka angränsande professioner i systemet som folkbibliotekarierna formulerat innehållet i sitt pedagogiska arbete. Har folkbibliotekarierna rent av gått till strid om något arbetsområde som hör till pedagogiskt arbete på folkbibliotek, eller har striden uteblivit?

---

⁷⁴ Wilson 1983, s. 131f.

⁷⁵ Ibid., s. 132f.

⁷⁶ Ibid., s. 133.

⁷⁷ Ibid.

3. TIDIGARE FORSKNING

I detta kapitel skall jag dels ta upp forskning som behandlar professionella strävanden hos folkbibliotekarier och dels ta upp forskning som handlar olika aspekter av pedagogiskt arbete på folkbibliotek. I denna uppsats möts dessa båda ämnen. Den litteratur som behandlar både pedagogiskt arbete på folkbibliotek och professionsteori, d.v.s. tolkar det pedagogiska arbetet i ett professionsvetenskapligt perspektiv, är inte omfattande utan består i sin helhet av ett par artiklar av Olof Sundin (som behandlas i kap 3.4).

Kapitlet har följande uppläggning. Först behandlas de professionella strävandena hos bibliotekarierna i USA under 1900-talet, så som dessa strävanden skildras av Andrew Abbott (kap 3.1). Ett annorlunda och kompletterande perspektiv på utvecklingen av den amerikanska och kanadensiska folkbibliotekariekåren hämtas hos den kanadensiska forskaren Roma M. Harris (kap 3.2). Därefter lyfts en magisteruppsats och en artikel fram som behandlar professionella strävanden bland folkbibliotekarier i Sverige (kap 3.3). Därefter lyfts de två artiklar av Olof Sundin fram som nämnts ovan och som behandlar användarundervisning tolkad i ett professionsteoretiskt perspektiv (kap 3.4). Sist refereras en magisteruppsats som behandlar folkbibliotekets pedagogiska uppgifter idag (kap 3.5).

3.1 Andrew Abbotts syn på informationsyrkenas utveckling i USA

I anslutning till presentationen av sitt system i boken *The system of Professions*, samt i en senare artikel från 1998, har Abbott kortfattat beskrivit informationsyrkenas utveckling i USA från sent 1800-tal tills idag. Vad Abbott berättar är informationsyrkenas ”systemberättelse”.

Som antytts i presentationen av Abbotts system, är informationsyrkenas systemberättelse en berättelse om vilka ”störningar” (inre och yttre, sociala och kulturella och teknologiska) som påverkat professionernas system. Störningarna har medfört att systemet hamnat i obalans och följts av en kamp om jurisdiktion över förändrade arbetsområden.

Abbott börjar med att göra en delning mellan *kvalitativa* och *kvantitativa* arbetsområden inom informationsområdet. Till de kvalitativa yrkena hörde vid slutet av 1800-talet och 1900-talets början främst *bibliotekarieyrket*, som i sin tur inrymde stora variationer mellan å ena sidan forskningsbibliotekarier och universitetsbibliotekarier (som Abbott kallar elitbibliotekarier) och å andra sidan skol- och folkbibliotekarier. Till de kvantitativa yrkena inom informations- området hörde bland annat bokföringsspecialister och statistiker. I fortsättningen kommer jag att återge främst det Abbott skriver om bibliotekarier.⁷⁸

---

⁷⁸ Abbott 1988, s. 215f. – Det skall påpekas att Abbott i sin skildring av bibliotekariernas professionella strävanden inte alltid klart anger om framställningen handlar om folkbibliotekarier eller forsknings- och universitetsbibliotekarier. Detta hänger samman med att Abbott ofta hänvisar till bibliotekarier som en homogen grupp. I det följande försöker jag att lyfta fram det som Abbott skriver om folkbibliotekarier och det som kan tänkas vara gemensamt för både folkbibliotekarier och övriga bibliotekarier.

Abbott menar – vilket är intressant för denna uppsats – att bibliotekarierna från början ställdes inför tre tänkbara målsättningar. För det första kunde målsättningen vara att tillhanda medier, d.v.s. fokus lades på tillgången av medier. För det andra kunde målsättningen vara utbildning, att hjälpa användarna i deras utveckling och med deras studier. För det tredje kunde målsättningen vara underhållning, d.v.s. att tillhandahålla sådan litteratur som användarna ville läsa för sitt personliga nöjes skull. Resultatet av dessa tre olika alternativ blev enligt Abbott först att målsättningen att tillhanda underhållningslitteratur, under trycket från allmänheten, segrade över målsättningen att utbilda (eller ”förbättra” som Abbott skriver) användarna. Att utbilda användarna förutsatte nämligen att bibliotekarierna skulle bestämma vilken litteratur som skulle köpas in. De besegrade bibliotekarierna retirerade därefter under ledning av Melvil Dewey bort från rollen som utbildare till att sysselsätta sig med frågor som snarast hörde till den första målsättningen, att tillhandahålla och tillgängliggöra litteratur. Bibliotekarierna kom nu att lämna det utåtriktade arbetet som utbildare och intressera sig för mer tekniska sysselsättningar, såsom katalogisering och klassifikation.⁷⁹ Att sysselsätta sig med undervisning, menar Abbott, skulle inte bara ha yttrat sig i att man motsatte sig användarnas önskemål (som ville ha underhållningslitteratur) utan också att man skulle ha behövt gå till strid om jurisdiktion över sitt arbetsområde med en annan expanderande yrkesgrupp, nämligen lärarna.⁸⁰

Abbott skriver för övrigt att bibliotekarierna vid ett fåtal tillfällen försökt att tränga in i andra yrkesgruppers arbetsområden. Ett försök, som Abbott tar upp, handlar om att bibliotekarierna – återigen under ledning av Melvil Dewey - i slutet av 1800-talet försökte tränga in på företagsadministratörernas (bokföring, registrering och arkivering av företagets dokument) arbetsområde, något som emellertid inte lyckades.⁸¹

Professionernas system skakas, som sagts ovan, ständigt av den tekniska utvecklingen. Den första uppfinningen som Abbott nämner och som utmanade boken som medium var uppfinningen av mikrofilmsmediet, som presenterades 1928. Man trodde till en början att mikrofilmen, som var platsbesparande, skulle ersätta de allmänna biblioteken med privata uppsättningar av mikrofilm som förvarades i hemmen. Detta visade sig dock vara en farhåga som inte besannades. Mikrofilmsmediet förde istället med sig ett möte mellan bibliotekarier och de som kallades ”dokumentalister” utan att någon större kamp om jurisdiktion ägde rum. Enligt Abbott medförde introduktionen av mikrofilm att vissa delar av bibliotekariernas professionella arbete förändrades, främst att tillhandahållandet av enklare medier minskade, samt att relationen till dokumentalisterna blev bestående.⁸²

När det gäller betydande samhälleliga förändringar som påverkat professionernas system lyfter Abbott särskilt fram betydelsen av andra världskriget. Andra världskriget skapade ett oerhört behov av information, särskilt inom den tekniska sektorn. Abbott beskriver hur biblioteken överhopades med bland annat utländsk teknisk litteratur, som närmast fick den dittills noggranna katalogiseringen att kollapsa. De försök till automatisk informationsåtervinning som dittills prövats visade sig vara högst otillräckliga. Kriget medförde dock att bibliotekarierna kom att få ökad legitimitet för

---

⁷⁹ Abbott 1988, s. 217f.

⁸⁰ Ibid., s. 218.

⁸¹ Ibid., s. 221.

⁸² Ibid., s. 219f.

sitt arbete, i och med att informationstillgången blev en statsangelägenhet och en nationell resurs som var avgörande för krigsutgången.⁸³

Bibliotekarierna har, under hela efterkrigsperioden, haft problem med sin akademiska status. I kampen med andra akademiker har bibliotekarierna reducerats till att var *funktionärer*, utan möjlighet att i kraft av sitt yrke kunna tillföra något substantiellt och självständigt i mötet med användarna. Detta, som särskilt är sant för special- och forskningsbibliotekarierna (som Abbott kallar elitbibliotekarier), har bland annat som orsak, menar Abbott, att arbetslösa doktorer i humaniora och andra vetenskaper som inte lyckats få något annat arbete, kommit att översvämma bibliotekariekåren.⁸⁴

Helt avgörande för informationsyrkenas utveckling har varit utvecklingen av datorer. Abbott beskriver utvecklingen av informationsyrkena före dataåldern som relativt lugn och utan större konflikter.⁸⁵ I och med introduktionen av datatekniken har en helt ny typ av informationsyrken uppstått. Dessa informationsyrken accepterar i mångt och mycket de äldre informationsyrkenas diagnos av användarnas behov och problem, men hävdar att de kan utföra behandlingen av diagnosen snabbare och effektivare. Abbott kallar detta fenomen i sitt teoretiska tänkande för behandlingsutbyte (eng. "treatment substitution").⁸⁶

I och med utvecklingen av datorerna måste Abbott i sin framställning av informationsyrkenas utveckling släppa sin tidigare uppdelning i kvalitativa och kvantitativa informationsyrken (se ovan). I och med introduktionen av datorerna och den moderna informationsvetenskapen, skriver Abbott, har de tidigare kvalitativa och kvantitativa informationsyrkena kommit att samsas under samma tak. De båda grenarna har numera *kombinerad jurisdiktion* inom ett större och mer svåravgränsat arbetsområde.⁸⁷

I en senare artikel, från 1998, har Abbott tecknat en tydlig bild av bibliotekarieprofessionens framtida motståndare. Han lyfter där särskilt fram utvecklingen av bildmediet som avgörande för bibliotekarieyrkets framtid. TV, video och multimedia och även Internet utnyttjar bilden som grunden för sin tillvaro. Abbott lyfter fram att genomsnittsammerikanen idag lägger ner tre gånger så mycket tid på TV-tittande som på läsande av böcker. Bildmediet, menar Abbott, kommer att öka ännu mer, vilket innebär att bibliotekarierna kommer att få ökad konkurrens från personer med kunskaper i bildhantering.⁸⁸ Bland andra potentiella konkurrenter till bibliotekarierna återfinns de som forskar kring artificiell intelligens samt från de med datavetenskaplig utbildning.⁸⁹ För bibliotekarierna handlar det om att följa med då systemet på detta sätt skakas av en störning som omfördelar arbetsuppgifterna i samhället.

I den senare artikeln kallar Abbott bibliotekarieprofessionen för en "förenad profession" (eng. "federated profession"), vilket ansluter sig till vad som ovan sagts om att informationsyrkena numera har kombinerad jurisdiktion. Bibliotekarieprofessionen är

---

⁸³ Abbott 1988, s. 220f.

⁸⁴ Ibid., s. 223.

⁸⁵ Ibid., s. 223.

⁸⁶ Ibid., s. 224.

⁸⁷ Ibid., s. 239.

⁸⁸ Abbott, Andrew 1998. *Professionalism and the Future of Librarianship*, s. 437f.

⁸⁹ Ibid., s. 439.

en förenad profession, som i sig själv innesluter många olika typer av kompetenser: indexering, databassökning, kulturförmedling, för att nämna några.⁹⁰ Att verka som en förenad profession är bibliotekariernas enda framtidsväg, menar Abbott:

Federated professionalism is not a bad choice. More important, it is probably the only one available to librarians.⁹¹

Kännetecknande för en förenad profession är enligt Abbott att yrkesutövarna trots sina stora variationer i arbetsuppgifter delar en gemensam orientering. Bibliotekarierna är inte den enda yrkeskår som Abbott menar är en förenad profession, även ingenjörer hör hit. Enligt Abbott måste de förenade professionerna ge avkall på flera olika punkter. Bland annat måste de ge upp kampen efter en allena rådande utbildning och de måste ge kampen efter monopol på sina tjänster. Viktigast, menar Abbott, är att yrkesutövarna i den förenade professionen skaffar sig en generalistkompetens i motsats till en specialistkompetens. Endast genom en generell och bred kunskap kan bibliotekarierna överleva och möta framtidens ständigt nya utmaningar.⁹²

Abbotts redogörelse för informationsyrkenas utveckling i USA åskådliggör hans systemtänkande när det tillämpas praktiskt på en yrkesgrupps professionella strävanden. Redogörelsen har betydelse i uppsatsen på flera sätt. Dels ger den liv och innehåll åt den teoretiska genomgången av systemteorin i föregående kapitel (kap 2). Dels innehåller den ett antal intressanta faktauppgifter som kommer att diskuteras i uppsatsen, bland vilka kan nämnas scenariot med de tre olika målsättningar som bibliotekarierna ställdes inför under sent 1800-tal samt Abbotts syn på bibliotekaryrket som en ”förenad profession”. Intressant är också att Abbott skriver att bibliotekarierna vid ytterst få tillfällen gått till strid om jurisdiktion med andra yrkesgrupper. Abbotts helhetssyn på bibliotekarieprofessionens utveckling och dess nära relation till tekniska och samhällsliga förändringar är ett perspektiv som tilltalar mig och som jag kommer att pröva i uppsatsen.

3.2 Roma Harris syn på folkbibliotekaryrkets utveckling

Den amerikanska och kanadensiska folkbibliotekarieåkrens utveckling under 1900-talet har också analyserats av Roma M Harris, lärare vid University of Western Ontario. Hon beskriver hur folkbibliotekarieåken varit utsatt för en negativ trend under 1900-talet. Enligt Harris var bibliotekaryrket från början en väg till ett självständigt liv för kvinnor. Under 1900-talets gång har emellertid den sociala status som bibliotekaryrket medförde kommit att undergrävas.⁹³

Harris beskriver, grovt sett, två processer som bidragit till att bibliotekaryrket i egenskap av kvinnoyrke kommit att urholkas socialt. Den första processen handlar om samhällsliga förändringar i stort, i synnerhet utvecklingen av modern informationsteknik. Harris beskriver att den tekniska utvecklingen gjort att bibliotekarierollen kommit att förskjutas från det traditionella referenssamtal till

---

⁹⁰ Abbott 1998, s. 441f.

⁹¹ Ibid., s. 442.

⁹² Ibid., s. 442.

⁹³ Harris, Roma M. 1992. *Librarianship: the erosion of a woman's profession*, passim.

avancerade sökningar i bland annat databaser och datoriserade kataloger. Denna omställning har splittrat bibliotekarietårerna i två grupper: de som haft förmåga och utbildning att följa med i utvecklingen och de som inte klarat av att följa med i utvecklingen. Denna splittring har lett till att folkbibliotekariernas professionella status har ifrågasatts.⁹⁴

Den andra processen som Harris tar upp handlar om det könsförhållande som råder inom den amerikanska och kanadensiska folkbibliotekarietårerna. Som tidigare påpekats, ser Harris folkbibliotekarietårerna som ett kvinnoyrke på väg att urholkas socialt. Intåget av fler och fler män i yrkesårerna har försvagat yrkets identitet i egenskap av serviceyrke. Fler och fler män med en utbildning som motsvarar den moderna utvecklingen av informationsteknologin har skapat en identitetskris inom den tidigare kvinnodominerade folkbibliotekarietårerna.⁹⁵

Roma Harris syn på folkbibliotekarietårernas utveckling bildar en intressant kontrast till Andrew Abbotts perspektiv. Båda forskarna betonar på olika sätt den centrala roll som den tekniska utvecklingen spelat för bibliotekarietårernas utveckling. Medan Abbott betonar att den tekniska utvecklingen varit utmanande för bibliotekarieprofessionen i sin helhet, betonar Harris teknikens negativa betydelse för bibliotekarieprofessionen i egenskap av yrkesväg för kvinnor. I uppsatsen fungerar Roma Harris perspektiv som ett nödvändigt komplement till Andrew Abbotts perspektiv på folkbibliotekarietårernas utveckling genom att hennes forskning breddar Abbotts till synes könsneutrala system. Jag kommer att återknyta till Roma Harris perspektiv i den avslutande diskussionen om hur skribenterna i *Biblioteksbladet* diskuterat förändrade yttre förutsättningar för pedagogiskt arbete på folkbibliotek.

3.3 Folkbibliotekariers professionella strävanden i Sverige

Emma Oskarsson har i en magisteruppsats vid Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan i Borås undersökt de svenska folkbibliotekariernas professionella strävanden från 1900 till 1950.⁹⁶ Utmärkande för Oskarssons uppsats är betoningen av folkbibliotekarietårernas inre mobilisering. Detta innebär att det yttre mötet och kampen med andra professioner har en undanskymd roll i hennes undersökning. Oskarsson lyfter fram bildandet av Sveriges allmänna biblioteksförning (SAB) 1915 som ett aktivt steg i den inre mobiliseringen av folkbibliotekarietårerna.⁹⁷

Oskarsson karaktäriserar folkbibliotekarietårernas professionella strategi under 1930- och 1940-talen som ”dual closure”, vilket är en variant av de stängningsbegrepp som berörts i kap 2.1. Det innebär att folkbibliotekarierna försökte finna en medelväg mellan fackliga strävanden att förbättra sina löne- och arbetsvillkor, samtidigt som man började stänga ute de bibliotekarietårerna som inte hade den rätta utbildningen.⁹⁸ Med den rätta utbildningen avsågs den fyra månader långa kurs som startat vid den nyinrättade Statens

---

⁹⁴ Harris 1992, s. 121ff.

⁹⁵ Ibid., s. 23ff.

⁹⁶ Oskarsson 1999.

⁹⁷ Ibid., s. 21, 58.

⁹⁸ Ibid., s. 58f.

biblioteksskola i Stockholm 1926. Från och med 1943 krävde man också akademisk grundexamen för att bli antagen till bibliotekskursen.⁹⁹

De ovan nämnda fackliga strävandena fick enligt Oskarsson ett klart uttryck genom bildandet av en ny fackförening för folkbibliotekarier 1938. Föreningen fick namnet Svenska folkbibliotekarietföreningen (SFF) och skulle arbeta för folkbibliotekariernas ekonomiska och rättsliga intressen. Löneförhandlingarna skedde för SFF:s räkning av Sveriges kommunaltjänstemannaförbund. 1952 beslutade SFF att lämna Sveriges kommunaltjänstemannaförbund och inträdde i Sveriges akademikers centralorganisation (SACO).¹⁰⁰

Som nämnts ovan, är Andrew Abbott av den åsikten att bibliotekarieprofessionens framtid handlar om att verka som en ”förenad profession” med generalistkunskaper istället för specialistkunskaper. Att denna fråga även diskuterats och varit mycket aktuell i Sverige, framgår av den artikel av Seldén och Sjölin som nämnts i inledningskapitlet (kap 1.4), vilken här kortfattat skall refereras.

Vad Seldén och Sjölin lyfter fram är motstående ideal när det gäller hur bibliotekariens kunskap, kompetens och utbildning skall se ut. Genom en diskursstudie kartlägger de båda författarna två olika sätt att uppfatta och tala om bibliotekariens kunskap, kompetens och utbildning. Grunden för studien är två dokument, publicerade 1989 respektive 1991, som är uttryck för två olika ståndpunkter. Det första dokumentet är en skrivelse från en arbetsgrupp inom SAB, som kritiserar den dåvarande bibliotekarieutbildningen. Den andra skrivelsen är en översyn av bibliotekarieutbildningen gjord av Universitets- och högskoleämbetet (UHÄ) med anledning av SAB:s skrivelse.¹⁰¹

Arbetsgruppen inom SAB ger uttryck för att folkbibliotekarie å ena sidan och forsknings- och företagsbibliotekarie å andra sidan bör hållas isär. De argumenterar för en särskild utbildning för just folkbibliotekarier och menar att ”akademiseringen” av utbildningen gör det svårare för folkbibliotekarierna att få sina intressen tillgodosedda.¹⁰²

Det andra dokumentet, från UHÄ, har en helt annan syn på bibliotekarieutbildningen. I skrivelsen från UHÄ talas om att bibliotekarieutbildningen bör hållas samman. Det behövs ingen särskild utbildning för folkbibliotekarier. Den vetenskapliga utbildningen är med sina olika kurselement lämpad såväl för forsknings- och företagsbibliotekarier som för folkbibliotekarier.¹⁰³

Seldén och Sjölin undersökning kastar ljus över viktiga delar av det sena 80-talet och tidiga 90-talets kluvna inställning till bibliotekarieyrket. Sida vid sida finns helt olika uppfattningar rörande bibliotekarieutbildningen. Ett läger menar att folkbibliotekarie respektive forsknings- och företagsbibliotekarie bör hållas ihop i en gemensam utbildning (generalistkunskaper) medan man i det andra lägret menar att

---

⁹⁹ Oskarsson 1999, s. 25, 45.

¹⁰⁰ Ibid., s. 38ff, 47.

¹⁰¹ Seldén & Sjölin 2003, s. 23f.

¹⁰² Ibid., s. 26f.

¹⁰³ Ibid., s. 26, 28.

folkbibliotekarier respektive forsknings- och företagsbibliotekarier bör hållas isär (specialistkunskaper).

I uppsatsen bildar Oskarssons respektive Seldén och Sjölin's undersökningar några huvuddrag i de svenska folkbibliotekariernas professionella strävanden under 1900-talet. Oskarssons undersökning fungerar i uppsatsen som ett exempel på sådan professionsforskning som använt sig av de stängningsbegrepp som varit utmärkande för mycket av den tidigare professionsforskningen. På så sätt visar Oskarssons forskning på de originella och nyskapande egenskaperna i Abbotts alternativa systemteoretiska professionsteori. Seldén och Sjölin's undersökning fungerar i uppsatsen främst som en svensk kontrast till Abbotts tankar om bibliotekarieprofessionen som en i framtiden "förenad profession" med breda generalistkunskaper. Seldén och Sjölin's verklighetsnära bild av bibliotekarieprofessionen såsom splittrad mellan ett generalistperspektiv och ett specialistperspektiv gör att Abbotts bild av bibliotekarieprofessionen framstår som något idealiserad. Både Oskarssons och Seldén och Sjölin's studier används också som bakgrundsfakta i uppsatsen.

3.4 Rollen hos pedagogiskt arbete i professionella strävanden

Olof Sundin har i ett par artiklar satt in det pedagogiska arbetet på universitetsbibliotek i ett professionsteoretiskt sammanhang.¹⁰⁴ I dessa artiklar förstås det pedagogiska arbetet (användarundervisningen) vid universitetsbibliotek såsom ett forum där bibliotekarierna erbjuder sin hjälp att lösa problemet informationssökning. Särskilt har Sundin betonat bilden av användarundervisning som ett forum för bibliotekariers professionella hjälp i den senare av sina två artiklar, som undersöker webbaserad användarundervisning vid 31 universitets- och högskolebibliotek.¹⁰⁵ Sundin ser emellertid också det pedagogiska arbetet på universitetsbibliotek som ett forum inom den egna yrkesgruppen där man förhandlar om vad som skall utgöra bibliotekariens professionella kunskap, eller "expertis", för att använda Sundins terminologi.¹⁰⁶ Särskilt har denna expertis, skriver Sundin, kommit i fokus genom etablerande av begreppet informationskompetens. Genom att fylla begreppet informationskompetens med innehåll har en "ny" expertroll skapats för bibliotekarierna.¹⁰⁷

Sundin har i sina artiklar ett kritiskt förhållningssätt till det pedagogiska arbetet på bibliotek. Detta innebär att det sätt på vilket det pedagogiska arbetet presenteras (t.ex. i form av en webbguide på ett högskolebiblioteks hemsida) inte är neutralt. Det pedagogiska arbetet är en yttring i en större helhet som bland annat handlar om hur olika maktstrukturer upprätthålls och betonas.¹⁰⁸ I det följande skall jag fördjupa mig i den senare av Sundins artiklar, den som handlar om webbaserad undervisning.¹⁰⁹

Sundin grupperar det pedagogiska arbete han studerat (webbaserad användarundervisning) i fyra olika förhållningssätt. Det första förhållningssättet som Sundin tar upp är ett *källorienterat förhållningssätt* till pedagogiskt arbete på bibliotek.

---

¹⁰⁴ Sundin 2004; Sundin 2005.

¹⁰⁵ Sundin 2005, s. 109ff.

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Ibid., s. 114.

¹⁰⁸ Sundin 2004, s. 265; Sundin 2005, s. 109f

¹⁰⁹ Sundin 2005, s. 109ff.

Detta innebär att det pedagogiska arbetet att lära ut färdigheter i informationssökning fokuserar på att hjälpa användaren att identifiera och värdera olika typer av källor. Sundin skriver att detta förhållningssätt har djupa rötter inom bibliotekarieyrket. Centralt för detta förhållningssätt är att man vill lära användaren skillnaden mellan primär-, sekundär- och tertiärkällor samt att man i regel vill förmedla ett kritiskt förhållande till Internet som källa.¹¹⁰

Det andra förhållningssättet till pedagogiskt arbete på bibliotek som Sundin identifierar är ett *beteendeorienterat förhållningssätt*. Detta förhållningssätt till att lära ut kunskaper i informationssökning lägger tonvikt på arbetsgången i informationssökningen. Användaren förses med en ”karta” att följa i sin informationssökning. Först rekommenderas användaren att studera en allmän encyklopedi för att skapa sig en övergripande bild av det ämne som informationssökningen handlar om. Därefter får användaren instruktioner att steg för steg lämna den allmänna informationssökningen för att bli mer och mer specifik. Sundin skriver att detta förhållningssätt ofta betonar att informationssökningen bör börja med det egna bibliotekets resurser och att först därefter fortsätta med sökningar i t.ex. olika typer av databaser.¹¹¹

Det tredje förhållningssättet till pedagogiskt arbete på bibliotek som Sundin tar upp är ett *processororienterat förhållningssätt*. Centralt för detta förhållningssätt är att man vill medvetandegöra den process som sker i användaren under informationssökningsprocessen. I jämförelse med det beteendeorienterade förhållningssättet, där den yttre steg-för-steg-beteendet var i centrum, innebär det processororienterade förhållningssättet att tonvikt läggs på den inre processen som användaren går igenom vid informationssökningen. Det processororienterade förhållningssättet börjar således med en problemformulering, fortsätter med användarens informationsbehov, övergår till att ta hänsyn till hur användaren tänker och känner under sökprocessens olika delar, samt slutar ibland med att beskriva användarens användning av informationen i skrivprocessen.¹¹²

Det fjärde förhållningssättet, slutligen, som Sundin tar upp är ett *kommunikativt förhållningssätt*. Detta är det minst vanliga bland de fyra förhållningssätten till pedagogiskt arbete på bibliotek. Med ett kommunikativt förhållningssätt lyfts informationssökningens sociala betydelse fram. Informationen och informationssökningsprocessen får sin betydelse i gemenskap med andra människor. Sundin talar om att användaren deltar i en eller flera ”sociala praktiker” där betydelsen av informationen skapas i gemenskap med övriga användare i den grupp som omfattas av den sociala praktiken. Centralt för ett kommunikativt förhållningssätt till pedagogiskt arbete på bibliotek kan sägas vara informationens och informationssökningens sociala funktion.¹¹³

Det är möjligt, menar Sundin, att i någon mån placera in rötterna till de fyra förhållningssätten till användarundervisning på en tidsaxel. Det äldsta förhållningssättet är det källorienterade förhållningssättet. Sundin beskriver att kunskapen om enskilda källor är det som av tradition setts som den viktigaste kunskapen bland bibliotekarier. Detta synsätt började utmanas under 1960- och 1970-talen genom introduktionen av

---

¹¹⁰ Sundin 2005, s. 148f.

¹¹¹ Ibid., s. 149f.

¹¹² Ibid., s. 151f.

¹¹³ Ibid., s. 152f.

behaviouristisk pedagogik, vilket motsvaras av det beteendeorienterade förhållningssättet. Det gällde nu att genom undervisning skapa ett ”korrekt” beteende genom övningar med många upprepningar. Detta förhållningssätt började i sin tur utmanas genom ett ökat intresse för informations sökningsprocessen under 1980- och början av 1990-talen. Sundin skriver att Carol Kuhlthaus betydelse för etableringen av detta studieområde inta kan överskattas. Grundläggande för hennes forskning var en *kognitiv* och *konstruktivistisk* pedagogisk tradition. Intresset för informationsprocessen motsvaras av det processororienterade förhållningssättet till användarundervisning. Det processororienterade förhållningssättet har inom pedagogiken under 1990-talet fått ett tydligt uttryck i det som kallas för problembaserat lärande, där elevens meningsskapande process utifrån ett processtänkande ställts i centrum. Det fjärde förhållningssättet slutligen (det kommunikativa förhållningssättet) kan ses som en kritik som riktats mot den kognitiva och konstruktivistiska forskningen under 1990-talet. Den pedagogiska teori som det kommunikativa förhållningssättet vilar på är bland annat *sociokulturell* teori. I denna tradition har man lyft fram att kunskap och lärande är en del i ett större socialt och samhälleligt sammanhang, som ifrågasätter individens autonoma position.¹¹⁴

Från Olof Sundins studier hämtar jag i första hand det kritiska förhållningssättet till pedagogiskt arbete på bibliotek. Det pedagogiska arbetet är en yttring i en större helhet som inte är neutralt vare sig inom eller utanför den egna professionen. Från Sundin hämtar jag också insikten, att pedagogiskt arbete är en komplex företeelse: Sundin redovisar inte mindre än fyra olika förhållningssätt till användarundervisning som existerar samtidigt. Användbara i uppsatsen är också Sundins tankar om den nya expertroll som skapats för bibliotekarierna genom att de fyller begreppet användarundervisning med olika innehåll. I min studie breddar jag Sundins tankar om expertrollen till att handla om hur skribenterna i *Biblioteksbladet* fyllt det pedagogiska arbetet med olika innehåll under 1900-talets gång. Jag kommer att tala om detta tema i anslutning till uppsatsens diskussion som en förskjutning av folkbibliotekariernas kognitiva auktoritet.

3.5 Folkbibliotekets pedagogiska uppgifter idag

I en magisteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap vid Lunds universitet 2005 har författarna Carita Andersson och Lisa Berger genom en diskursstudie kartlagt på vilket sätt folkbildning, livslångt lärande och informationskompetens ingår i olika diskurser i dagens diskussion om folkbiblioteken.¹¹⁵ Med utgångspunkt i Ernesto Laclau och Chantal Mouffes utformning av diskursteorin, uppfattas en diskurs som en språklig struktur som bestämmer vad som kan tänkas och sägas om ett särskilt ämne vid en särskild tidpunkt.¹¹⁶ Deras material utgörs av 39 artiklar från 2003 och 2004 ur tidskrifterna *Ikoner, bis, DIK-forum* och *Biblioteksbladet*.¹¹⁷

Författarna finner att de tre olika pedagogiska fälten folkbildning, livslångt lärande och informationskompetens inte bildar grunden i tre olika diskurser. Istället finner de att

---

¹¹⁴ Sundin 2005, s. 155f.

¹¹⁵ Andersson, Carita & Berger, Lisa 2005. *Folkbibliotekets pedagogiska uppgifter – en diskursanalys av fyra bibliotekstidskrifter*, s. 1ff.

¹¹⁶ *Ibid.*, s. 10.

¹¹⁷ *Ibid.*, s. 15ff.

folkbildning, livslångt lärande och informationskompetens exempel på vad som inom diskursteorin kallas för ”flytande signifikanter”. Med detta menas att folkbildning, livslångt lärande och informationskompetens är begrepp som är särskilt öppna för tillskrivning av olika betydelser. De tre begreppen tilldelas en betydelse eller ett innehåll som varierar mellan olika diskurser.¹¹⁸

Författarna identifierar därefter tre olika diskurser, som tar sin utgångspunkt i *användaren*, *folkbibliotekarien* och *samhället*. Användardiskursen tar sin utgångspunkt i individen. I denna diskurs talas om folkbildning, livslångt lärande och informationskompetens som pedagogiska insatser från folkbibliotekets sida som skall ”stödja den kunskap och bildning som finns inneboende i individen”.¹¹⁹ Användaren ses i denna diskurs som kapabel att själv orientera sig i utbudet av information och bibliotekets pedagogiska roll blir att utgå från användarens behov.¹²⁰

Folkbibliotekarietädiskursen tar sin utgångspunkt i bibliotekariens kompetens. Denna kompetens yttrar sig i att folkbibliotekarierna är informationsspecialister, med kunskaper i hur information skall sökas och värderas (d.v.s. kunskaper i informationskompetens), men också att folkbibliotekarien vet vad som är god kvalitet inom det litterära fältet. Andersson och Berger understryker att diskussionen om vikten att veta vad som är ”god” kvalitet fortfarande är levande för folkbiblioteken.¹²¹ Folkbildning och informationskompetens kan enligt denna diskurs sägas vara redskap som legitimerar folkbibliotekariens roll i samhället.¹²² Till folkbibliotekarietädiskursen hör också beteckningen *folkuppfostran* som en negativ bestämning. Enligt Andersson och Berger används beteckningen folkuppfostran som ett sätt att beskriva vad folkbildning *inte* är (jfr kap 1.1).¹²³ Folkuppfostran ses som en föråldrad men kvardröjande bestämning till folkbibliotekarien med inslag av elitism, d.v.s. att den är riktad ovanifrån mot lägre samhällsklasser.¹²⁴

Samhällsdiskursen är Andersson och Bergers tredje diskurs. Folkbildningen, det livslånga lärandet och informationskompetensen sätts här i samhällnyttans tjänst. I denna diskurs, skriver Andersson och Berger, är individen och bibliotekarien relativt osynliga. Folkbiblioteket ses i ett större sammanhang där dess interaktion med andra institutioner lyfts fram, bland annat utbildningsinstitutionerna.¹²⁵

Sammanfattningsvis skulle man kunna säga att det pedagogiska arbetet på folkbibliotek, vilket enligt Andersson och Berger yttrar sig i folkbildning, livslångt lärande och informationskompetens, har tre olika funktioner. För det första kan det pedagogiska arbetet ha en *stödjande funktion* (användardiskursen), för det andra kan det pedagogiska arbetet ha en *legitimerande funktion* (bibliotekarietädiskursen) och för det tredje kan säga att det pedagogiska arbetet har en *nyttofunktion* (samhällsdiskursen).

Andersson och Bergers studie av folkbibliotekets pedagogiska arbete idag är av stort intresse i uppsatsen eftersom författarna i likhet med mig själv ringar

---

¹¹⁸ Andersson & Berger 2005, s. 12, 49.

¹¹⁹ Ibid., s. 49.

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ Ibid., s. 51f.

¹²² Ibid., s. 52.

¹²³ Ibid., s. 38f, 52.

¹²⁴ Ibid., s. 39.

¹²⁵ Ibid., s. 54.

undersökningsområdet till att främst handla om folkbildning, livslångt lärande och användarundervisning (informationskompetens). Deras studie bidrar i uppsatsen till att teckna en komplex bild av pedagogiskt arbete på folkbibliotek genom att folkbildning, livslångt lärande och informationskompetens framstår som särskilt öppna för tillskrivning av olika betydelser (de är s.k. flytande signifikanter). Från Andersson och Berger hämtar jag insikten att jag måste vara mycket öppen i mitt tolkningsarbete eftersom det pedagogiska arbetet kan ha helt olika funktion beroende på vem som talar eller åsyftas i de texter jag studerar.

3.6 Sammanfattning av tidigare forskning

Redovisningen av tidigare forskning har visat att folkbibliotekarieprofessionen har underkastats stora förändringar. Den tekniska utvecklingen har i grunden förändrat folkbibliotekaryrket och medfört att dess roll som ett verktyg för kvinnlig emancipation kommit att försvagas. Enligt Andrew Abbott står bibliotekaryrket inför fortsatta förändringar främst genom den ökade betydelsen av olika typer av bildmedier. Olof Sundin pekar på att utvecklingen av modern informations- och kommunikationsteknik kommit att skapa en ny pedagogisk expertroll för bibliotekarier genom att fylla begreppet informationskompetens med innehåll.

Den svenska utvecklingen av folkbibliotekarieyrkets professionella strävanden beskrivs fram till 1950 som en kombination av att stänga ute de grupper som saknade den rätta utbildningen med facklig aktivitet. Seldén och Sjölin visar vidare hur inställningen till folkbibliotekaryrket i Sverige under sent 1980-tal och tidigt 1990-tal uppvisar stora variationer: ett perspektiv som vill hålla ihop utbildningen för forskningsbibliotekarier och folkbibliotekarier (med en betoning på generalistkunskaper) och ett annat perspektiv som strävar efter att folkbibliotekarieutbildningen bör separeras från övrig bibliotekarieutbildning (betoning på specialistkunskaper). På denna punkt uppvisar den svenska utvecklingen en egenhet i jämförelse med den amerikanska utvecklingen, där Andrew Abbott betonar generalistkunskaper som den enda framtidsvägen för bibliotekarier.

Andersson och Berger ger slutligen en problematiserad och komplex bild av hur folkbibliotekariers pedagogiska arbete idag kan fylla olika funktioner. De beskriver hur det pedagogiska arbetet kan ha en stödjande funktion, en legitimerande funktion och en nyttofunktion.

4. METOD

Eric Hobsbawm, fram till sin pensionering professor i historia vid University of London, skriver i sin bok *Om Historia*, att historien kan betraktas både inifrån och utifrån.¹²⁶ Med detta menar Hobsbawm att historikern måste göra ett medvetet val innan han eller hon börjar med sin forskning. Historikern kan välja att betrakta källmaterialet utifrån eller ”från ovan”, men historikern också välja att stiga in med sin själ och personlighet i källmaterialet och betrakta det inifrån. Att stiga in i källmaterialet och se det inifrån har, menar Hobsbawm, vissa fördelar. Bland dessa fördelar finns att närheten till materialet ökas samt att forskaren går in i en dialog med källmaterialet som tjänar till att inte enbart kasta ljus över det förflutna utan även ge perspektiv på vår egen tid.¹²⁷ Historieforskningen får därmed en dubbel uppgift: att både skildra det förflutna samt att ge perspektiv på vår egen tid.

När jag nu skall välja metod för den här uppsatsen, skall jag försöka följa Hobsbawms råd att stiga in i historien. Det handlar om att välja en metod som ställer mig i dialogförhållande med källmaterialet. Valet har då fallit på den *hermeneutiska tolkningsläran*.

Näring för min framställning av den hermeneutiska tolkningsläran hämtas i läroaren vid Pedagogiska institutionen vid Stockholms universitet Per-Johan Ödmans handbok *Tolkning, förståelse, vetande*.¹²⁸ När det gäller hermeneutikens praktiska tillämpning, tar jag steget via Ödmans handbok och bygger upp en analysmodell för tidningsartiklar grundad främst på lärarna vid institutionen för nordiska språk vid Stockholms Universitet Lennart Hellspongs och Per Ledins handbok i brukstextanalys *Vägar genom texten*¹²⁹. Därefter motiveras valet av de tre undersökningsperioderna samt presenteras hur urvalet av materialet genomförts. Slutligen presenteras materialet.

4.1 Hermeneutik och system

Hermeneutik handlar om hur förståelse kan skapas genom tolkning. Per Johan Ödman skriver i sin metodbok om hermeneutik att hermeneutiken handlar om att låta olika förståelsehorisonter mötas. Själva ordet hermeneutik förknippas ofta med den antika guden Hermes, som var de grekiska gudarnas budbärare. Hermes hade den viktiga uppgiften att föra budskap mellan gudar och människor, d.v.s. att skapa förståelse och sammanhang mellan gudarnas värld och människornas värld.¹³⁰ Hermes uppdrag var, för att uttrycka sig med Ödmans terminologi, att låta gudars och människors förståelsehorisonter att mötas.

Förståelseprocessen har alltid en utgångspunkt, skriver Ödman, i den historiskt givna situationen. Eller med andra ord, man kan inte förstå någonting utan att först ha förstått något tidigare. Denna grund för förståelsen kallas *förförståelse*. Förförståelsen är nödvändig för att förståelseprocessen skall ta sin början. Utan förförståelse, skriver

---

¹²⁶ Hobsbawm, Eric 2001. *Om historia*, s. 13ff.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Ödman, Per-Johan 2003. *Tolkning, förståelse, vetande*.

¹²⁹ Hellspong, Lennart & Ledin, Per 1997. *Vägar genom texten. Handbok i brukstextanalys*.

¹³⁰ Ödman 2003, s. 7f.

Ödman, skulle forskaren inte ha någon riktning i sin forskning.¹³¹ Ödman uttrycker det också med följande ord:

Det är den [förförståelsen; min anm] som avgör vilken aspekt vi lägger på det föremål som skall studeras.¹³²

Den aspekt som jag lägger på studieobjektet i denna uppsats är Andrew Abbotts systemteori, så som denna skisserats i teorikapitlet (kap 2). Det är Abbotts teori om professionernas system som utgör uppsatsens förförståelse. Detta innebär att mitt tolkande av uppsatsens material är inriktat på att finna sådana samband som bekräftar eller motbekräftar Abbotts teori. Abbotts teori utgör ramarna för det hermeneutiska tolkningsarbetet.

Systemteorin som uppsatsen bygger på innebär ett särskilt sätt att se på verkligheten. Den innebär att de olika professionerna ses som sammanlänkade i ett inbördes system med kopplingar till varandra. Ny teknik och samhällsliga förändringar utsätter systemet för ständiga störningar som gör att gamla arbetsområden förändras och nya tillkommer. Störningarna följs ofta av en strid om jurisdiktion över de förändrade arbetsområdena. Det är denna syn på verkligheten som utgör ramarna för uppsatsens tolkningsarbete. Det hermeneutiska tolkningsarbetet utgör det metodologiska hantverk som används i uppsatsen för att utforska Abbotts system.

Ett grundläggande begrepp som återkommer i mycket hermeneutisk litteratur är *den hermeneutiska cirkeln*. Den hermeneutiska cirkeln är en bild av den pendelrörelse mellan del och helhet som forskaren kastas mellan då han eller hon närmar sig forskningsobjektet. I vidare bemärkelse är den hermeneutiska cirkeln en bild av hur förståelse går till i allmänhet. En lättfattlig bild av den hermeneutiska cirkelrörelsen har givits av Ödman i hans handbok om hermeneutisk metod. Ödman liknar där den hermeneutiska förståelseprocessen vid att lägga pussel. Det första intrycket av högen med pusselbitar i olika färger är kaotisk. Mest på måfå tar pusslaren upp en bit, men lägger den snart tillbaka. Efter en tid börjar pusslaren se att vissa bitar tycks hänga samman, de har samma färg. På samma sätt börjar forskaren att göra deltolkningar i det källmaterial han undersöker. Efter ytterligare en tid lyckas pusslaren foga samman ett par bitar och helheten är inte längre lika avlägsen. Pusslaren kommer på så sätt att pendla mellan att se på de enskilda bitarna och mellan att se helheten. Vissa bitar förblir in i det sista ”svåra”, de kan endast fogas in i helheten mot slutat, då pusslet närmar sig sin fullbordan. Pusslaren dras långsamt in i pusselläggandet och kan knappast slita sig från pusslet. Han/hon granskar bitarna på samma sätt som forskaren och försöker tolka deras rätta plats i pusslet: vilken del av helheten hör biten till?¹³³

Den hermeneutiska metoden kan alltså liknas – detta är det klassiska synsättet – vid en cirkelrörelse. På senare tid har emellertid cirkelbegreppet kritiserats att vara allt för ensidigt. Per Johan Ödman skriver att bilden av en spiral är mer lämplig att beskriva den hermeneutiska tolkningsprocessen. Han skriver att bilden av cirkeln varken återger förståelsens processdimension eller ”de vilda svängningarna” mellan del och helhet.¹³⁴

---

¹³¹ Ödman 2003, s. 81f

¹³² Ibid., s. 81.

¹³³ Ibid., s. 77f.

¹³⁴ Ibid., s. 82.

Ödman ger i sin metodbok ett antal – mer teoretiska – principer som skall vägleda forskaren i dennes hermeneutiska tolkningsarbete. Det handlar om vad Ödman kallar *inre* och *yttre kontroll* samt *del-helhetskriteriet*. Den inre kontrollen handlar om de olika deltolkningarnas relation *till varandra*. Hänger de olika deltolkningarna ihop logiskt eller motsäger de varandra? Den yttre kontrollen är riktad mot källmaterialet. Håller deltolkningarna stånd vid en kontroll mot deras empiriska grund (i mitt fall tidningsartiklar)? Dessa två typer av kontroller är grundläggande för allt praktiskt hermeneutiskt tolkningsarbete. Om en deltolkning inte visar sig klara den inre eller yttre kontrollen måste den gallras bort och en annan tolkning placeras i dess ställe.¹³⁵ Med del-helhets-kriteriet menas att deltolkningarna får sin betydelse i förhållande till helhetstolkningen och omvänt, att helhetstolkningen får sin betydelse i förhållande till deltolkningarna. Den hermeneutiska cirkeln blir här åter synlig. Del-helhets-kriteriet gäller hela systemet av tolkningar. Om del och helhet hänger ihop på ett logiskt och riktigt sätt skapas en förståelse av forskningsobjektet som går utöver de enskilda delarna.¹³⁶

Längre än så går inte Ödman i anvisningarna hur den hermeneutiska metoden skall tillämpas i praktiken. Jag skall därför i det följande bygga upp en analysmodell för tidskriftsartiklar, som skall hjälpa mig att se forskningsobjektet i dess sammanhang.

4.2 En analysmodell för tidskriftsartiklar

Vad är en text? Ordet text kommer av latinets *te'xtus*, som betyder vävnad eller flätverk.¹³⁷ En kortare definition av begreppet text återfinns i Göran Bergströms och Kristina Boréus *Textens mening och makt*, där de skriver att med text ”avser vi alltså en skriftlig framställning som är sammanhängande och som kan fungera kommunikativt”.¹³⁸

För att på ett överskådligt sätt beskriva forskarens förhållande till tolkningsobjektet (i mitt fall text i form av tidskriftsartiklar) har jag konstruerat följande modell. För de olika nivåerna hos kontexten, har näring hämtats både i Bergström & Boréus *Textens mening och makt*¹³⁹ och Hellspong och Ledins *Vägar genom texten*.¹⁴⁰

Meningen med modellen är att åskådliggöra de många skikt som forskaren måste tränga igenom för att nå fram till tolkningsobjektet.¹⁴¹ Det bör understrykas att modellen är en

---

¹³⁵ Ödman 2003, s. 88f.

¹³⁶ *Ibid.*, s. 87ff.

¹³⁷ Text 1995. *Nationalencyklopedien* bd 18, s. 202.

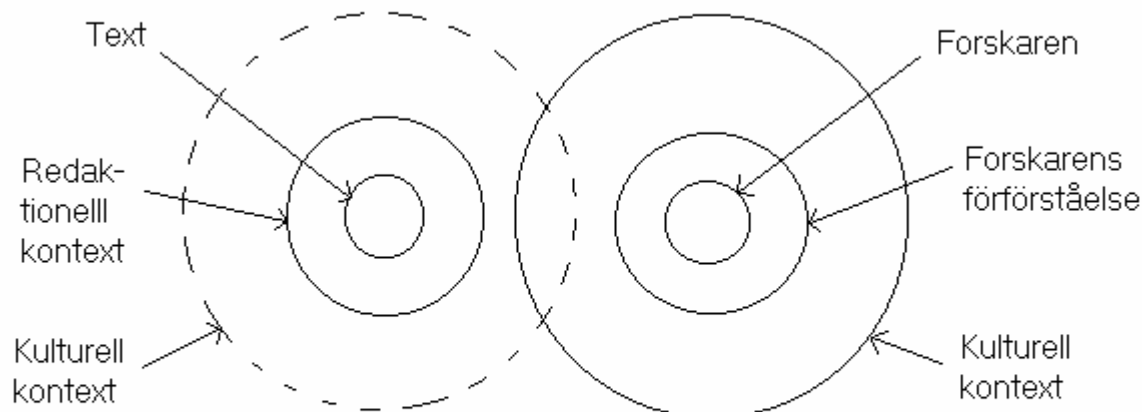
¹³⁸ Bergström, Göran & Boréus, Kristina 2000. *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*, s. 19.

¹³⁹ *Ibid.*, s. 18f.

¹⁴⁰ Hellspong & Ledin 1997, s. 49ff.

¹⁴¹ Det skall sägas att begreppen text och kontext är komplicerade, främst av den anledningen att de används på olika sätt av olika författare samt deras komplicerade förhållande till begreppet 'diskurs'. För filosofen Paul Ricoeur t.ex. är text "all diskurs som fixerats genom skriften". Detta komplicerade förhållande löses på olika sätt av olika författare. Oftast ses diskursen som ett språkligt uttryck som ryms i kontexten, vilket gör kontexten till en större enhet än diskursen. Många författare undviker att använda de båda begreppen diskurs och kontext tillsammans. I den här uppsatsen har jag valt det senare alternativet, nämligen att inte använda begreppet diskurs utan istället tala om olika nivåer hos kontexten. Se vidare Ricoeur, Paul 1993. *Från text till handling*, s. 32 och Bergström & Boréus 2000, s. 18f.

förenklad bild av verkligheten, med syfte att begripliggöra vissa aspekter av förhållandet mellan forskaren och tolkningsobjektet.

Figur 1. Forskarens förhållande till tolkningsobjektet.

Låt mig följa modellen från höger till vänster. Forskarens första fråga måste vara: vem är jag som forskare? Svaret på denna fråga kan variera eftersom vi är alla individer som gjort olika erfarenheter av livet. Likaså kan forskaren vara man eller kvinna, något som kan vara avgörande för hur forskaren ser på sin omvärld och sin situation. Alla sådana individuella och personliga faktorer måste forskaren vara medveten om då han eller hon går i närkamp med källmaterialet.

Nästa steg i modellen handlar om att forskaren måste klargöra sin förförståelse till tolkningsobjektet. Förförståelsen handlar enligt Ödman om "vilken aspekt" som forskaren lägger på det som skall studeras (kap 4.1). Jag har ovan poängterat hur central förförståelsen är i denna uppsats där jag använder mig av Andrew Abbotts systemteori. Systemteorin utgör de ramar som det hermeneutiska tolkningsarbetet rör sig inom. Förförståelsen utgör enligt Ödman den riktning i tolkningsarbetet som är nödvändig för att förståelseprocessen skall kunna ta sin början (kap 4.1).

Steg tre i forskningsprocessen är forskarens kulturella tillhörighet. Frågandet och förförståelsen äger rum i en större kulturell kontext. Denna kontext kan för min egen sägans ha sina rötter i västvärldens industrialisering. Globalisering och den snabba utvecklingen av tekniska hjälpmedel är två faktorer som karakteriserar vår samtid.¹⁴²

Jag är nu framme vid det steg då forskaren skall möta källmaterialet (tolkningsobjektet). Tolkningsobjektet har sin egen kulturella kontext. Denna kontext kan ha mer eller mindre gemensamt med forskarens egen kontext. I den här uppsatsen kommer

¹⁴² McKay, John P et al. 2004. *A History of World Societies*, s. 1163ff, 1171.

tidskriftsartiklar att tolkas från tre tidsperioder: 1930-39, 1960-69 och 1990-99. Det är främst vid de två första tidsperioderna som forskningsobjektets (tidskriftsartiklarnas) kontext skiljer sig från min egen kontext.

När jag i uppsatsens andra frågeställning talar om hur förändrade yttre förutsättningar för pedagogiskt arbete på folkbibliotek diskuterats i *Biblioteksbladet*, är det viktigt att understryka att jag i uppsatsen inte har något självständigt material som kan svara på frågan hur yttre förändringar påverkat det pedagogiska arbetet på folkbibliotek. Fokus i frågeställningen ligger på de diskussioner som förts i *Biblioteksbladet*. Det är skribenternas världsbeskrivningar och upplevelser av yttre förändrade förutsättningar som ligger till grund för mitt besvarande av uppsatsens andra frågeställning. När jag i kap 2.4 utvecklar diskussionen om de förändrade yttre förutsättningarna för pedagogiskt arbete genom att tala om dem som ”störningar” i professionernas system, handlar det på samma sätt om hur dessa störningar upplevs och speglas genom de inre diskussionerna i *Biblioteksbladet*. Jag har markerat detta förhållande i figuren genom att skugga cirkeln som handlar om tidskriftsartiklarnas yttre kontext. Med denna markering har jag velat uppmärksamma att jag inte har något självständigt material som kan avgöra vilken betydelse yttre förändringar haft för pedagogiskt arbete på folkbibliotek.

Nästa steg som forskaren med sina frågor och sina tolkningar måste närma sig är vad jag kallar tidskriftsartikelns ”redaktionella kontext”. En tidskriftsartikel existerar inte i ett tomrum. Tidskriften i vilken artikeln publicerades hade ett syfte med sin verksamhet.¹⁴³ I mitt fall hade *Biblioteksbladet* i egenskap av att vara organ för den nybildade Sveriges allmänna biblioteksörening att verka för samordning för bibliotekariernas strävanden men också att verka för bibliotekariernas lönevillkor (se vidare om detta i kap 1.2).

Sista steget är tidskriftsartikeln själv, alltså själva texten. Det som hör till den kulturella respektive redaktionella kontexten har klarlagts. Forskaren har nu nått så långt att han/hon kan lyssna till det texten har att säga. På den här nivån ställer forskaren följande typ av frågor: till vem riktar sig texten? Vilken relation har texten till andra texter? Är texten ett svar på en annan text? Bakom texten finns en författare som har något att säga. Kvar finns textens budskap till läsaren. Avsikten med texten kan nu tolkas av forskaren, textens *intention* blir synlig.¹⁴⁴

Sammanfattningsvis skall sägas att modellens olika delar är lika viktiga i mitt tolkningsarbete i denna uppsats. Min målsättning med modellen har varit att synliggöra de många skikt som forskaren måste tränga igenom i sitt tolkningsarbete.

4.3 Motivering av undersökningsperioder

De tre tidsperioderna utgör tre separata undersökningar som sinsemellan kan jämföras. Vad som eventuellt hände mellan de tre tidsperioderna är ovisst. Valet av tidsperioder kunde ha gjorts annorlunda. De tre tidsperioder som nu har valts, motiveras på följande sätt. Den första tidsperioden som valts är 1930-talet. Seldén & Sjölin beskriver hur folkbibliotekarierna från mitten av 1920-talet kämpade för en gemensam utbildning med

---

¹⁴³ Hellspong & Ledin 1997, s. 50ff.

¹⁴⁴ Ibid., s. 32.

statsanslag¹⁴⁵, något som kom att förverkligades i mindre skala i och med den första fyramånaderskursen vid den nyinrättade Statens biblioteksskola i Stockholm 1926.¹⁴⁶ 1930-talet framstår vidare som en expansiv period i folkbibliotekens utveckling, något som intygas av att bokutlåningen i hela landet mellan 1931 och 1933 ökade med 35 %.¹⁴⁷ 1930-talet som undersökningsperiod, kan alltså motiveras utifrån det förhållandet att det är det första decenniet då folkbibliotekarierna uppnått ett visst mått av etablering.

1960-talet, i sin tur, kan motiveras utifrån att folkbibliotekarieyrket nått en viss mognad. Seldén och Sjölin skriver att skolöverstyrelsen 1961 i ett remissvar till SAB rörande ett förslag om ny utbildning för folkbibliotekarier gjorde följande uttalande:

”Folkbibliotekets roll som aktiv folkbildningsinstitution kräver av folkbibliotekarien förmåga av utåtriktad, kontaktsökande och propagerande aktivitet.”¹⁴⁸ Uttalandet från skolöverstyrelsen om att folkbibliotekarien bör vara utåtriktad och kontaktsökande skapar en intressant bakgrund till att välja 1960-talet som undersökningsperiod för en studie hur man i *Biblioteksbladet* såg på utåtriktat pedagogiskt arbete på folkbibliotek.

Den tredje undersökningsperioden, 1990-talet, innebär radikalt förändrade förhållanden för bibliotekarien. Utvecklingen av modern informations- och kommunikationsteknik (vanligen förkortad IKT) har ökat betydelsen av människans informationssökning och informationsanvändning.¹⁴⁹ 1990-talet kan också motiveras som undersökningsperiod mot bakgrund av bibliotekarieutbildningens förändring. Det akademiska ämnet biblioteks- och informationsvetenskap skapades 1991 genom inrättandet av den första professuren i ämnet biblioteks- och informationsvetenskap.¹⁵⁰

4.4 Urval

För att kunna lösa uppsatsens syfte har ett urval av artiklar ur *Biblioteksbladet* gjorts. Ämnet pedagogiskt arbete på folkbibliotek är ett ämne som ofta blir synligt då man talar om folkbibliotekens verksamhet i allmänhet. Som självständigt ämne är folkbibliotekens pedagogiska arbete emellertid mindre vanligt förekommande. Endast i de fall där de yttre omständigheterna – t.ex. vid ökad tillströmning av studenter – skapar ett behov av att diskutera frågan om folkbibliotekens pedagogiska arbete, återfinns artiklar som enbart diskuterar ämnet ifråga. Särskilt har detta varit fallet i och med 1968 års reform om kommunal vuxenutbildning samt 1997 års Kunskapslyft.

I uppsatsen har urvalet av artiklar skett på följande sätt: först har samtliga årgångar av *Biblioteksbladet* som ingår i undersökningen gått igenom sida för sida. Där vid har ett större antal artiklar valts ut som berör uppsatsens syfte och frågeställningar. Av dessa artiklar har därefter omkring 15 artiklar från varje undersökningsperiod valts ut för resultatpresentationen i de följande tre kapitlen, med avsikt att spegla materialets hela variansrikedom och bredd.

---

¹⁴⁵ Seldén & Sjölin 2003, s. 38, 47.

¹⁴⁶ Oskarsson 1999, s. 23-25.

¹⁴⁷ Ibid., s. 27.

¹⁴⁸ enl. Seldén & Sjölin 2003, s. 54.

¹⁴⁹ Sundin 2004, s. 265f.

¹⁵⁰ Seldén & Sjölin 2003, s. 44.

Urvalet kan därmed sägas vara både systematiskt och brett. Holme och Solvang, båda lärare vid Agder distriktshøjskole i Kristiansand i Norge, skriver i sin metodbok om kvalitativa och kvantitativa metoder att urvalet kan betraktas som systematiskt om man väljer ut undersökningsenheter (i mitt fall artiklar) utifrån på förhand uppställda kriterier.¹⁵¹ I mitt fall är kriterierna följande:

1. Artiklarna skall vara publicerade i *Biblioteksbladet* under någon av de tre undersökningsperioderna.
2. Artiklarna skall ha något att säga om uppsatsens syfte och frågeställningar.

Holme och Solvang skriver vidare att det kvalitativt systematiska urvalet inte enbart strävar efter att finna de mest genomsnittliga urvalsenheterna, utan efter att också ta med de undersökningsenheter som ligger långt från genomsnittet, d.v.s. de s.k. extremvärdena.¹⁵² På så sätt har jag strävat efter att välja sådana artiklar som speglar *Biblioteksbladets* syn på det pedagogiska arbetet på folkbibliotek i hela dess bredd och variansrikedom.

4.3 Material

Materialet i uppsatsen består av artiklar och notiser i Sveriges allmänna biblioteksförenings tidskrift *Biblioteksbladet* under de tre undersökningsperioderna 1930-39, 1960-69 och 1990-99. Tidigare har lyfts fram att *Biblioteksbladet* kan betraktas som en stämma från ett brett spektra av bibliotekarier (kap 1.2). Artiklarna och notiserna i *Biblioteksbladet* vänder sig sannolikt i första hand till föreningens medlemmar. Materialet speglar därigenom den diskussion man fört inom den egna yrkesgruppen angående aktuella biblioteksfrågor. Eftersom *Biblioteksbladet* kan ses som en stämma från ett brett spektra av bibliotekarier, förväntar jag mig en viss bredd på tidskriftens innehåll. *Biblioteksbladet* är också en källa med stor kontinuitet, den har utkommit sedan 1916 och utges fortfarande.

Mycket stort inflytande under *Biblioteksbladets* första årtionden hade de s.k. bibliotekskonsulenterna. Dessa ämbeten, som inrättades 1912, tillhörde Skolöverstyrelsen och deras uppgift var att främja biblioteksväsendet genom rådgivning till kommuner, föreningar och enskilda om bibliotekens skötsel och klassifikation samt förslag till inköp av böcker. De första bibliotekskonsulenterna var Fredrik Hjelmqvist och Knut Tynell. Det är också dessa båda män som återfinns som *Biblioteksbladets* redaktörer från starten 1916. Knut Tynell kom att stanna som redaktör för *Biblioteksbladet* ända in på 1940-talet.¹⁵³

Under 1930-talet, som är uppsatsens första undersökningsperiod, handlar majoriteten av artiklarna i *Biblioteksbladet* om folkbibliotek. År 1930 betalades statligt understöd ut till 1225 folkbibliotek och till 1429 skolbibliotek.¹⁵⁴ Detta förhållande återspeglas emellertid inte i *Biblioteksbladet*, som har en stark övervikt åt artiklar om folk- och

---

¹⁵¹ Holme, Idar Magne & Solvang, Bernt Krohn 1997. *Forskningsmetodik. Om kvalitativa och kvantitativa metoder*, s. 101ff.

¹⁵² *Ibid.*, s. 101.

¹⁵³ Oskarsson 1999, s. 19-23; Se även Seldén & Sjölin 2003, s. 46, 58.

¹⁵⁴ Sveriges allmänna biblioteksförening 1932. *Statsunderstöd till folk- och skolbibliotek för år 1930*, s. 13.

stadsbibliotek. Därutöver innehåller *Biblioteksbladet* under 1930-talet dels notiser, dels artiklar om skol- och barnbibliotek, samt en stor mängd recensioner av nyutgiven litteratur uppställd efter SAB:s klassifikationssystem. Under hela 1930-talet utkom tidskriften med åtta häften per år.

Under 1960-talet har artiklarna om folkbiblioteken liksom under 1930-talet en dominerande ställning i *Biblioteksbladet*. Konkurrensen om utrymmet från artiklar om skol- och barnbibliotek har dock ökat i omfattning i jämförelse med 1930-talet. Den allt mer omfattande avdelningen med recensioner av nyutgiven litteratur kulminerar under 1960-talet och omfattar omkring hälften av tidskriftens omfång. Först 1970 fick tidskriften ett utseende som påminner om det den har idag, varvid de omfattande bokrecensionerna placerades i en särskild tidskrift med namnet *Bokrevy*.¹⁵⁵ Under hela 1960-talet utkom *Biblioteksbladet* med 10 häften per år.

Under 1990-talet karaktäriseras *Biblioteksbladet* av en mycket stor spännvidd i sitt innehåll. Här återfinns närmast socialreportagelika artiklar om biblioteksarbete på fängelser jämsides med politiska manifest för bibliotekens uppgift. Som kommer att framgå av undersökningen om 1990-talet kan man tala om en ökad *politisering* av tidskriften under 1990-talet: man lyfter ofta fram bibliotekens politiska uppgift att värna om demokratin (se vidare kap 7). Under hela 1990-talet utkom *Biblioteksbladet* med 10 nummer per år.

---

¹⁵⁵ Sveriges allmänna biblioteksförning 1970. *Aktuellt*, s. 4.

5. TRETTIOTALET: 1930-39.

Följande tre kapitel innehåller undersökningen av de tre valda undersökningsperioderna. Perioderna är 1930-talet, 1960-talet och 1990-talet. I redovisningen av undersökningsperioderna har jag strävat efter att ge en komplex och problematiserad bild av hur man i *Biblioteksbladet* resonerat kring ämnet pedagogiskt arbete på folkbibliotek. Jag väljer att introducera de teoretiska verktygen kognitiv auktoritet och juridiktion redan i de följande tre kapitlen, eftersom det skapar en naturlig övergång till analyskapitlet (kap 8).

1930-talet kan sägas ha börjat med 1930 års biblioteksförfattning. Denna författning innebar bland annat att folkbibliotekens ekonomiska fundament säkrades genom ökade anslag.¹⁵⁶ I *Biblioteksbladet* trycktes inte författningen i sin helhet, däremot trycktes de delar av författningen som behandlade de nyinrättade centralbiblioteken, föregångare till dagens länsbibliotek. Enligt Emma Oskarsson innebar 1930 års biblioteksförfattning att grunden var lagd för folkbiblioteksväsendets kraftiga expansion under 1930- och 1940-talen.¹⁵⁷ Till de delar av författningen som trycktes i *Biblioteksbladet* 1930 hörde följande paragraf:

§7.

Centralbibliotek är skyldigt att inom centralbiblioteksområdet utan ersättning lämna stadsunderstödda folkbibliotek (kommunala och med dem likställda folkbibliotek samt bibliotek anslutna till riksförbund för biblioteks- och studie-cirkelverksamhet) med ett statsunderstöd om mindre än 2,000 kronor samt statsunderstödda bibliotek vid sjukvårdsinrättningar från det lokala bibliotekets sida påfordrad vägledning av följande slag:

- a) Genomgång av bokinköpslistor (då så ske kan uppgörande av inköpsförslag).
- b) Anvisningar för och granskning av bokbeståndets klassificering, därest det system användes, som tillämpas i den av bibliotekskonsulenterna utgivna grundkatalogen ("Klassifikationssystem för svenska bibliotek" utgivet av Sveriges allmänna biblioteksförning).
- c) Anvisningar för och granskning av bokbeståndets katalogisering (såväl kortkataloger som i bokform tryckta kataloger).
- d) Råd och upplysningar i övrigt rörande biblioteksarbete.¹⁵⁸

Här kan särskilt observeras, att bland centralbibliotekens vägledande uppgifter nämns överhuvudtaget inte något om pedagogiskt arbete på folkbibliotek gentemot användaren. Det som lyfts fram är vägledning om själva boksamlingen, främst i form av klassificering och katalogisering. Med andra ord tas biblioteket och dess resurser som given utgångspunkt och inte det pedagogiska arbetet gentemot användaren.

I samband med den nya författningen skrev andre bibliotekskonsulent Greta Linder, senare samma år följande rader om referensarbetet på folkbiblioteken:

Emellertid – vad som är tydligt är att denna nya uppfattning, som åsyftar att göra biblioteken till verkliga centraler för allt självbildningsarbete, fört med sig ökade krav i fråga om dess skötsel.¹⁵⁹

---

¹⁵⁶ Oskarsson 1999, s. 27.

¹⁵⁷ Ibid., s. 27.

¹⁵⁸ Sveriges allmänna biblioteksförning 1930. *Centralbiblioteken*, s. 170f.

¹⁵⁹ Linder, Greta 1930. *Om handbokssamlingar och referensarbete i folkbiblioteken*, s. 305.

Här framskyntar en uppfattning som är vanlig under 1930-talet, nämligen att folkbiblioteken skall vara ”centraler” för ”självbildningsarbetet”. Som framgått av uppsatsens bakgrundsteckning nämner Angela Zetterlund just självbildningsidealet som ett av de bildningsideal som folkbildningen vilade på under tidigt 1900-tal. Självbildningsidealet vilar på en kunskapssyn, där individens självaktivitet är central (kap 1.1).

I samma artikel nämner Greta Linder emellertid, mest i förbigående, något om folkbibliotekens pedagogiska arbete. Hon skriver:

Men det kan på samma gång vara skäl att framhålla, att man med en aldrig så energisk och skicklig driven undervisning i skolorna, kompletterad med bibliotekens egen verksamhet i samma riktning – jag tänker i detta senare fallet ej blott på systematisk undervisning, särskilt i barnbiblioteken, utan även på att referensarbetet bör bedrivas under samma former, att de för de frågande underlättar att så småningom reda sig på egen hand – knappast kan tänka sig komma så långt, att menige man blir lika upptränad att på egen hand leta sig fram bland och i böckerna som bibliotekarien av facket, som har detta till sitt speciella yrke.¹⁶⁰

Greta Linders uppfattning om folkbibliotekets pedagogiska arbete framstår som ett ganska ovanligt inslag i 1930-talets diskussion i *Biblioteksbladet*. Linder kan tänka sig någon form av pedagogiskt arbete som skall göra användaren självständig att ”reda sig på egen hand”. Samtidigt, vilket är värt att notera, menar hon att användaren knappast kan bli så upptränad att hon blir lika skicklig i informationssökningen som bibliotekarien själv.

Här vill jag göra en första reflexion ur ett professionsteoretiskt perspektiv. Begreppet kognitiv auktoritet kommer då till användning. I och med att Greta Linder skriver att hon inte tror att användaren kan bli lika upptränad i informationssökning som bibliotekarien själv, skulle man kunna sluta sig till att hon anser att bibliotekariens kognitiva auktoritet är ohotad. Om användaren inte kan tränas upp att bli lika skicklig i informationssökning och bokkunskap som bibliotekarien, så utgör användaren inget hot mot bibliotekariens professionella kunskap.

Låt mig emellertid gå vidare med att teckna konturerna av folkbiblioteken under 1930-talet. Till bilden av 1930-talet hör en betoning på siffror och lokaler. Nya bibliotek beskrivs med stor detaljrikedom och stor exakthet. Följande utdrag ur en artikel från 1931 om Stockholms stadsbiblioteks filialer utgör ett talande exempel:

Genom en smal gång kommer man från den till de vuxnas avdelning hörande vestibulen in i barnavdelningen. Även här har man genom borttagande av väggar skaffat sig en stor sal, 91 m², som består av två avdelningar, en mindre, som innehåller referensböcker och har 18 sittplatser, och en större med utlåningsböckerna. Utlåningsdisken som är vinkelformig, men begränsad inåt rummet av en lös disk, innehållande ”trallen” med kortjournalen över utlånade böcker, är placerad, så att man därifrån har utsikt över båda avdelningarna. Innanför garderoben finns ett mindre rum, som användes för ”bilderboksbarren”, som sagorum och som arbetsrum för personalen. Antalet golvmeter utgör c. 18 och bokbeståndet något över 3,000 band, jämte 26 löpande tidskrifter.¹⁶¹

---

¹⁶⁰ Linder 1930, s. 309.

¹⁶¹ Hjelmqvist, Fredrik 1931. *Stockholms stadsbiblioteks filialer*, s. 143.

De detaljerade beskrivningarna säger inte sällan en hel del om bibliotekariens ställning i förhållande till användarna. I *Biblioteksbladet* 1932 beskriver Hjalmar Lundgren en ny avdelning på Norrköpings stadsbiblioteks med följande ord:

Låt oss då ta de båda biblioteksrummen i närmare betraktande. Stora bibliotekssalen har en längd av 13.25 meter. Den har 5 stora fönster, 4 åt Karl-Johans park, ett åt Broddgatan. Strax till vänster om ingången är plats för ytterkläder. Genom ett skrank av mässing kommer man in i rummet förbi den stora lånedisken. Denna är genom en hög glasruta skyddad mot drag ingångsdörren, är med sina skåp, fack och lådor inrättad efter den moderna biblioteksteknikens behov och så stor, att två expedierande ha plats i dess mitt med rymliga diskbord åt alla håll. Strax innanför denna disk är kartoteket uppställt på ett lågt underrede.¹⁶²

Av beskrivningen får man ett intryck av att bibliotekarie och användare skall hållas isär. Först beskrivs hur en glasruta, som visserligen uppges vara ett skydd mot drag, är placerad på lånedisken. Därefter framgår att kartoteket är placerat *innanför* denna disk. Det förefaller i detta fall som om den nya bibliotekslokalens inbyggda formspråk talar för att bibliotekarie och användare skall skiljas från varandra. Andra beskrivningar talar om hur den tjänstgörande bibliotekarien satt placerad på en "förhöjning" i lokalen¹⁶³, något som också pekar på att bibliotekarie och användare skall skiljas från varandra.

När det gäller synen på bibliotekariens uppgift i de nordiska länderna i jämförelse med Tyskland, kan belysande information hämtas i en längre artikel författad av *Biblioteksbladets* redaktör Knut Tynell 1932. I artikeln refererar och kommenterar Tynell ett nyttgivet arbete av den tyske bibliotekarien Erwin Ankerknecht. Ankerknechts arbete är en beskrivning av folkbiblioteken i de nordiska länderna, vilka han besökt under en följd av år. Tynell skriver:

Vad han [Ankerknecht, min anm] har svårast att förlika sig med i de nordiska biblioteken är nog de öppna hyllorna, allmänhetens fria tillgång till böckerna på hyllorna. Han kommer ständigt och jämt tillbaka härtill. Han framhåller, säkerligen med all rätt, att åtskilliga olikheter av principiell natur vid ett mera ingående skärskådande visa sig stå i ett nära samband med denna fråga, som i första ögonblicket kan synas vara kanske renodlat teknisk.

Vad Ankerknecht förebrår öppna-hylluppställningen är ganska allvarliga saker. Denna metod förutsätter, enligt Ankerknecht, för att fungera väl en hel rad omständigheter, som ej föreligga: en uppställning av böckerna efter pedagogiska synpunkter, riklig tillgång på litterärt väl utbildad rådgivande personal och en allmänhet, som verkligen gör bruk av möjligheterna att erhålla råd. Ankerknecht gör gällande, att öppna-hyll-uppställningens syfte framför allt just är att spara personal, d.v.s. raka motsatsen till ett rikligt utnyttjande av möjligheterna till rådgivning. All erfarenhet visar enligt hans mening, att folk ej själva kan välja böcker.¹⁶⁴

Den tyske biblioteksmannen går således så långt att han vill skilja användarna från böckerna, de skall inte finnas tillgängliga i "öppna" hyllor. Böckerna skall förmedlas av bibliotekarien: användaren kan inte välja själv. Tynell värjer sig emellertid från detta synsätt och sammanfattar skillnaderna mellan det tyska och nordiska bibliotekarieidealet med följande ord:

Olikheten i metod sammanhänger tvivelsutan med en viss skiljaktighet i

¹⁶² Lundgren, Hjalmar 1932. *Norrköpings stadsbiblioteks nya avdelning*, s. 136f.

¹⁶³ Wieslander, Henning 1937. *Örebro stadsbibliotek*, s. 104.

¹⁶⁴ Tynell, Knut 1932. *Tyskt och nordiskt biblioteksarbete*, s. 141.

fråga om sättet att se på bibliotekariens uppgift. Programmet för den tyske bibliotekariens arbete karaktäriseras av Ankerknecht så, att denne i alldeles särskild grad känner sig förpliktigad att lämna låntagarna andligt ledarskap, ej blott sakliga upplysningar och yrkesmässig bokförmedling. Ej heller den nordiska bibliotekarien vill se sin uppgift inskränkt till de nämnda formella uppgifterna. Men han skulle nog å andra sidan ej heller karaktärisera den på samma sätt som Ankerknecht. Vad han i första hand vill ge är, om man vill använda ett slagord från ett annat område "hjälp till självhjälp".¹⁶⁵

Återigen framkommer 1930-talets nordiska ideal av folkbiblioteket som hjälp för självstudier. Ankerknechts högt ställda ideal, att bibliotekarien skall kunna förmedla "andlig" vägledning, förblir en extrem ståndpunkt i *Biblioteksbladet* under 1930-talet.

Två inslag i 1930-talets kontext kan karaktäriseras som depression och nazisternas övertagande av makten i Tyskland 1933. I *Biblioteksbladet* lyfts depressionen och den därmed sammanhängande arbetslösheten fram som en orsak till de kraftigt stigande utlåningssiffrorna under 1930-talets första år. De arbetslösa uppmanades bland annat att bedriva självstudier på folkbiblioteken som en väg ut ur den ekonomiska krisen.¹⁶⁶ Som jag kommer att visa längre fram (kap 6 och 7), kommer liknande situationer att uppstå under både 1960-talet och 1990-talet. Under 1960-talet gällde det främst 1968 års reform om kommunal vuxenutbildning, medan det under 1990-talet rörde sig om studerande på det s.k. kunskapslyftet.

I förhållande till nazismen framstår *Biblioteksbladets* hållning som konsekvent och självständig. I en längre artikel om två olika metoder för utåtriktat biblioteksarbete skrivna av bibliotekskonsulenterna och tillika *Biblioteksbladets* redaktör Fredrik Hjelmqvist 1934, kommer skillnaderna mellan tyskt och svenskt biblioteksarbete åter i fokus. Om det förhållande tyska synsättet under nazistregimen skriver Hjelmqvist:

Det fanns hos denna riktning mycket som nu i mera hänsynslös fulländning karaktäriserar nazismens sätt att dirigera folkbiblioteken. Mot denna åskådning ställer det svenska folkbildningsarbetet sitt lösenord som ända sedan Knut Kjellbergs dagar formulerats i sammanställningen "fritt och frivilligt".¹⁶⁷

I motsats till det nazityska sättet att använda biblioteken som propagandaverktyg¹⁶⁸, framhåller Hjelmqvist att grunden för det svenska folkbiblioteksarbetet är personlig frihet i valet av litteratur. I samma artikel kommer Hjelmqvist åter in på frihetens betydelse och om bibliotekariens roll:

Härtill kommer ännu ett starkt framträdande drag i modernt anglo-amerikanskt och skandinaviskt folkbiblioteksarbete, som är ägnat att förstärka intrycket av biblioteket endast strör ut sin säd utan att fråga efter, om marken är beredd eller icke. Det är känslan för den personliga frihetens betydelse. Man vill lämna allmänheten rikast möjliga tillfälle att träffa val efter eget fritt omdöme. Man ställer till dess förfogande den litteratur, som biblioteket har möjlighet att anskaffa, och ställer ut den på öppna hyllor, där var och en har tillfälle att själv taga ut de böcker som locka honom. Den tjänstgörande [bibliotekarien; min anm] vet också, när det gäller vuxna, att det finns många som är ytterst ömtåliga för

¹⁶⁵ Tynell 1932, s. 142.

¹⁶⁶ Sveriges allmänna biblioteksörening 1932. *Folkbiblioteksarbetets aktuella läge*, s. 224-226.

¹⁶⁷ Hjelmqvist, Fredrik 1934. *Extensivt och intensivt biblioteksarbete*, s. 86; - Den i citatet nämnde Knut Kjellberg var ordförande i Folkbildningsförbundet och deltog vid SAB:s första årsmöte, se Sveriges allmänna biblioteksörening 1916b, s. 14 och Oskarsson 1999, s. 21.

¹⁶⁸ Hjelmqvist 1934, s. 86.

allt som har karaktär av att någon i ämbetsställning vill uppfostra och leda till rätta. Han tar därför inte gärna själv initiativ utan låter den besökande taga första steget.¹⁶⁹

Här framstår bibliotekarien återigen som en något distanserad person: han tar ”inte gärna” själv första steget mot användaren, utan denne skall själv ta initiativet till ett samtal med bibliotekarien. Anledningen till att det förhåller sig på detta sätt uppges – kanske något oväntat – inte vara att bibliotekarien själv distanserar sig utan att användarna är känsliga för allt som kan tyda på att någon i ”ämbetsställning” skall uppfostra dem, något som gör bibliotekarien försiktig.

I en artikel om barn- och ungdomsavdelningar på folkbibliotek, skriven av bibliotekarien Helja Jacobsson 1935, lämnas ett bidrag till frågan om vad som skall läras ut till användarna. Hon skriver:

Majoriteten av våra barn gå i folkskolan och sluta alltså skolan vid tretton – fjortonårsåldern. Det är av största vikt att det inympas outrotliga läsvanor hos dessa barn, annars kommer de flesta av dem att förfalla till läsning av den kolorerade veckopressen och intet därutöver.¹⁷⁰

Enligt Jacobsson är det som skall läras ut i första hand inte hur man söker information eller – med andra ord – hur man hittar det man söker i biblioteket. Det som skall läras ut är i stället goda läsvanor. Bibliotekets uppgift synes vara att göra användarna till läsande människor. Frågan är om inte ovanstående citat är ett exempel på *folkuppfostran* snarare än *folkbildning*? I bakgrundskapitlet har jag utifrån Angela Zetterlunds och Magnus Torstenssons forskning (kap 1.1) lyft fram att folkuppfostran kan ses som riktad ovanifrån ned mot användarna, bland annat ifråga om valet av ”nyttig” litteratur, en beskrivning som verkar stämma in på Helja Jacobssons fruktan att användarna inte skall ”förfalla till läsning av den kolorerade veckopressen”.

Det är anmärkningsvärt att hela Helja Jacobssons artikel om barn- och ungdomsavdelningar på bibliotek innehåller så lite om folkbildning men desto mer om folkuppfostran. Hon fortsätter:

Visst mogna barnen i synnerhet i de större städerna fort i vår jäktade tid med sitt mångahanda, som tvingar sig på dem, men icke desto mindre verkar det, i varje fall i Malmö, som om ungdomar i mellanåldern, vilka leva under enkla och fattiga förhållanden, alltjämt behålla barnsmaken i fråga om läsning. Kanske det här är en fråga om en omedveten reaktion, ett behov av motvikt mot livets realiteter, som ej ens barnen i nådens år 1935 kunna slippa undan. Faktum är att man ofta blir förvånad över vad de välja och tänker med oro på hur det skall gå när de komma över i de vuxnas bibliotek.¹⁷¹

I ovanstående citat handlar det pedagogiska arbetet om att kunna lära ut vad som avses med en vuxen smak i motsats till ungdomarna som ”alltjämt behålla barnsmaken i fråga om läsning”. Helja Jacobssons artikel för tankarna till den tyske biblioteksmannen Ankerknechts (se ovan) tankar om att användarna inte själva kan välja litteratur, även om Jacobson uttrycker sig på ett mindre starkt sätt. Folkbibliotekariens kognitiva auktoritet handlar här om att kunna lära ut vad som är ”god” smak.

¹⁶⁹ Hjelmqvist 1934, s. 88f.

¹⁷⁰ Jacobsson, Helja 1935. *Barnavdelningar i folkbiblioteken*, s. 248.

¹⁷¹ Ibid.

Ett något märkligt och dessutom svårtolkat inlägg i diskussionen om folkbiblioteken återfinns i *Biblioteksbladet* 1935. Det är Axel Waldner som skriver om folkbibliotekarien:

Katalogkort, klassificeringssystem, bokvärderingar och forskningsmetoder kunna läras av alla, men det är endast den man eller kvinna, som är begåvad med den sällsynta egenskap, som kallas ledarförmåga, vilken kan inspirera människor till längtan efter det bästa som ett bibliotek förmår bjuda. Ledarskap, det är den förmåga framför andra, som behövs i våra bibliotek, ledare, som under det att de bevara personalens solidaritet ändå kunna uppmuntra individuellt framåtskridande och framförallt ge dem som följa dem en utsikt över de höjder, mot vilka de tillsammans sträva.¹⁷²

Det är tydligt att Axel Waldner här ställer mycket höga krav på bibliotekarien. Bibliotekarien skall vara försedd med ledarförmåga som förmår inspirera till framåtskridande mot de ”höjder” mot vilka de strävar. Inlägget skulle kunna förstås mot bakgrund av att folkbibliotekariekåren ännu mot slutet av 1930-talet var mycket liten. Hela kåren uppges i en utredning av SAB 1938 inte uppgå till mer än 221 personer, assistenterna medräknade.¹⁷³ Uttalandet skulle således kunna ses som en desperat längtan efter sådana folkbibliotekarier som förmådde leda folkbiblioteken till ännu större etablering i samhället.

Tidigare har framkommit att biblioteken var ”centraler för självbildning”. Det har också framkommit att biblioteken skulle uppfostra användarna till att läsa god litteratur. Sannolikt kan längtan efter starka ledarbegåvningar inom folkbibliotekssfären ses som en sammanfattning av dessa ideal. Ledaren skulle – vare sig det rörde sig om att hjälpa användaren att välja litteratur för självstudier eller om det rörde sig att välja god litteratur för läsning – leda användarna mot en högre nivå av bildning. Användarna skulle höjas ur okunskapens mörker. En sådan tolkning, att bibliotekarien skall kunna leda användaren mot en högre nivå av bildning, finner återkommande stöd *Biblioteksbladet* under 1930-talet. Nils Genell och Einar Ahlén skriver i en längre utredning om folkbibliotekariens lönevillkor 1938 följande om bibliotekariens kompetens:

Ett folkbibliotek i våra dagar, det må vara stort eller litet, har inte till främsta uppgift att tillgodose allmänheten med förströelseläsning och enklare populärvetenskaplig litteratur, utan uppgiften ligger på ett betydligt högre plan. Biblioteken ha att tillgodose litteraturbehovet hos alla grupper i samhället, såväl hos dem, som anlita skolor av olika slag för sin utbildning och fortbildning, som hos fackmän och yrkesmän, vilka mer på egen hand ha att följa vår tids snabba utveckling på olika områden och samtidigt tillgodogöra sig denna utvecklings resultat.¹⁷⁴

I ovanstående citat framkommer återigen att folkbibliotekets uppgift ligger ”på ett betydligt högre plan” än att tillhandahålla ”förströelselitteratur och enklare populärvetenskaplig litteratur”.

---

¹⁷² Waldner, Axel 1935. *Utlåningen enbart är icke måttet på ett biblioteks effektivitet*, s. 60.

¹⁷³ Genell, Nils & Ahlén, Einar 1938. *Folkbibliotekpersonalens lönefråga*, s. 295

¹⁷⁴ *Ibid.*, s. 308.

I kapitlet om tidigare forskning har jag redovisat hur Andrew Abbott skriver att folkbibliotekarierna i USA ställdes inför tre olika målsättningar: att utbilda användarna, att tillhandahålla underhållningslitteratur eller att tillgängliggöra litteratur. Enligt Abbott var det den tredje målsättningen som segrade i USA (se kap 3.1) över alternativet att utbilda användarna då bibliotekarierna under Melvil Deweys ledning kom att ägna sig åt klassifikations- och katalogiseringsfrågor. I ovanstående citat finns beröringspunkter med ett dylikt scenario i och med att författarna anger att folkbibliotekets främsta uppgift är att ”tillgodose litteraturbehovet hos alla grupper i samhället”. Att man inom SAB på ett tidigt stadium ägnade sig åt klassifikation med den första utgåvan av *Klassifikationssystem för svenska bibliotek* 1921 (se kap 1.2), kan också ses som en beröringspunkt med det amerikanska scenariot.

Avslutningsvis måste jag ställa mig frågan om hur man under 1930-talet såg på pedagogiskt arbete på folkbibliotek? Vissa konturer har blivit synliga genom tolkningsarbetet. Ett bildningsideal har framkommit som handlar om självbildning. Det har också framgått att folkbiblioteken skulle fostra användarna till goda läsare. Men indikationer har också återfunnits som pekar på att bibliotekarien var en avskild och distanserad person, och att detta avstånd ibland fanns inbyggt i själva arkitekturen.

Ytterligare en ledtråd i förståelsen av det pedagogiska arbetet på folkbibliotek kan emellertid hämtas i en artikel av skolmannen Harald Åhlin 1939 som handlar om det komplicerade förhållandet mellan folk- och läroverksbiblioteken. Om läroverksungdomar som kommer till folkbiblioteket med sina skoluppgifter skriver Åhlin:

Personalen blir också alltför betungad med ett arbete, som strängt taget är av pedagogisk art och borde åvila skolan.¹⁷⁵

Här blir en intressant tankegång synlig. Kanske var den vanligare än vad som framkommit i materialet? Inom fältet pedagogiskt arbete på folkbibliotek tävlade folkbibliotekarierna med skolan. Här blir en spänning i professionernas system synlig. Som framhållits på flera ställen, fanns ett ideal inom folkbiblioteken av självbildning och läsning av god litteratur. Det är emellertid möjligt att man i diskussionen som fördes i *Biblioteksbladet*, medvetet eller omedvetet, distanserade sig från lärandesituationer där folkbibliotekarien uppträdde som lärare. Av ovanstående citat får man intrycket att arbete som är av ”pedagogisk art” skall tillhöra skolan.

Om detta är riktigt, borde man kunna sluta sig till att man i *Biblioteksbladet* inte tillskrev folkbibliotekarierna under 1930-talet jurisdiktion, för att använda Abbotts terminologi, som problemlösare inom alla områden som idag kan tänkas höra till pedagogiskt arbete på folkbibliotek. En lärandesituation liknande skolans där folkbibliotekarien lär ut grunderna i t.ex. informationssökning ansågs möjligen ligga alltför nära skolans sfär. Folkbibliotekariens pedagogiska jurisdiktion tycks istället under 1930-talet ha varit på fältet som rådgivare och smakdomare vid valet av ”god” litteratur samt vid valet av litteratur för självstudier.

---

¹⁷⁵ Åhlin, Harald 1939. *Några ord om förhållandet mellan läroverks- och stadsbibliotek*, s. 244.

5.1 Sammanfattning trettioalet

I uppsatsens bakgrundsteckning och problemformulering (kap 1.1. och 1.3) har jag gjort antagandet att det pedagogiska arbetet på folkbibliotek står i förhållande och förändras i takt med den samhälleliga och tekniska utvecklingen i allmänhet. Ett sådant antagande har i skildringen av 1930-talet visat sig vara riktigt. Den ekonomiska krisen under 1930-talet medförde att folkbiblioteken fick betjäna en ny grupp av besökare, bestående av arbetslösa människor som uppmanats att bedriva självstudier som en väg ut ur krisen. Även utvecklingen i Tyskland, med nazisternas övertagande av makten 1933, gör att skribenterna i *Biblioteksbladet* känner att det är nödvändigt att framhäva skillnaderna mellan det nordiska och det nazityska biblioteksarbetet, där det nordiska biblioteksarbetet beskrivs såsom vilande på frivillighetens grund. Den tekniska utvecklingen framstår dock ännu under 1930-talet såsom slumrande och oproblematiskt. Mikrofilstekniken som uppfanns 1928 och som förväntades omformulera innehållet i biblioteksarbetet (se kap 3.1), tycks inte ha lämnat några spår i *Biblioteksbladet* under 1930-talet.

Det bildningsideal inom folkbildningen som är särskilt framträdande under 1930-talet är självbildningsidealet: biblioteken skall vara "centraler" för självbildningsarbetet. Enligt Zetterlund (kap 1.1) vilar självbildningsidealet på en kunskapssyn där individens självaktivitet är det centrala och där processen i bildningsarbetet är viktigare än målet. Folkbibliotekarien skall enligt materialet i *Biblioteksbladet* i första hand erbjuda "hjälp till självhjälp" och lösenorden för folkbildningsarbetet benämns vara "fritt och frivilligt". Mot bakgrund av denna bildningssyn blir det lättare att förstå den huvudbild av folkbibliotekarien som förmedlas under 1930-talet och som består i en något distanserad folkbibliotekarie. Folkbibliotekarien beskrivs såsom sittande bakom en glasskärm eller på en upphöjning i salen och tar helst inte själv första steget i relationen med användaren i rädsla att framstå som en överhetsperson. Denna bild av folkbibliotekarien är emellertid inte entydig utan uppvägs till viss del av det folkuppfostrande perspektivet. Användaren skall uppfostras att läsa god litteratur och inte "förfalla" till läsning av den "kolorerade veckopressen".

Slutligen har jag i skildringen av 1930-talet lyft fram en artikel som ger en inblick i förhållandet mellan folkbibliotek och skola. Där anges att arbete av pedagogisk art bör höra till skolans sfär och inte till folkbibliotekens sfär. Jag har pekat på att en sådan uppdelning kan ses som en spänning i professionernas system mellan skola och folkbibliotek.

6. SEXTIOTALET: 1960-69.

I början av 1960-talet pågick utbyggnaden av folkbiblioteksväsendet för fullt i de större städerna. Skolöverstyrelsens framställan om stadsbidrag för folkbiblioteken för budgetåret 1961/62 innebar en ökning med 340.000 kr i jämförelse med året innan. Det totala anslaget för folkbiblioteken uppgick 1961/62 till 7.795.800 kr. Det intressanta i sammanhanget är emellertid att ökningen egentligen skulle varit ännu större, men att 200.000 kr dragits av för att upprustningen ”av de mindre kommunernas biblioteksväsen inte fortgått i den omfattning, som Skolöverstyrelsen räknat med”.¹⁷⁶

I de större städerna fortgick emellertid utbyggnaden av folkbiblioteksväsendet enligt planerna. Ett exempel var Göteborg som 1960 fick sin sextonde biblioteksfilial i nybyggda lokaler i stadsdelen Gamlestaden. Den nya filialen presenterades i *Biblioteksbladet* 1960 av Sune Berg, som skriver:

Något fast bibliotek har ej tidigare funnits i denna kulturellt sett ”mörka” stadsdel, utan de läslystna har varit hänvisade till en bokbuss.¹⁷⁷

En stadsdel utan ett folkbibliotek var att betrakta som en kulturellt sett ”mörk” stadsdel. Det framgår också att de ”läslystna” tidigare varit hänvisade till en bokbuss, något som indikerar – i likhet med 1930-talet – att biblioteket skulle tillgodose läsbehovet snarare än behovet av information. Men i övrigt synes många skillnader mot 1930-talet. Gamlestadens nya filial framstår som modern med tio lyssnarplatser för avlyssning av grammofonskivor, särskild barnavdelning samt noggrann skyltning i enlighet med SAB:s klassifikationssystem.¹⁷⁸ Entrén beskrivs på följande sätt:

När man passerat över vestibulens marmorgolv och efter att ha kastat en blick på de två upplysta skyltmontrarna inträtt genom glasörrarna har man rakt framför sig expeditionen med en disk, som är ca 5 meter lång och har en ”barnvänlig” höjd av 90 cm.¹⁷⁹

Här kan en förskjutning av det arkitektoniska formspråket noteras i jämförelse med 1930-talet. Av undersökningen om 1930-talet framgick hur bibliotekarien var avskärmad och ibland satt på en ”upphöjning” i lokalen. Ett sådant formspråk lyser med sin frånvaro i beskrivningen av den nybyggda filialen i Gamlestaden. Av citatet framstår bibliotekarien som tillgänglig bakom en lånedisk som är utformad med hänsyn till barnen med låg höjd.

Låt mig nu säga något övergripande om innehållet i *Biblioteksbladet* under 1960-talet. Till bilden av 1960-talets kontext hör en betoning på det svenska biblioteksväsendets organisatoriska utseende och dess finansiering. Följande citat ur ett debattinlägg om 1961/62 års biblioteksbudget ger en inblick i detta tema:

Redan nu har främst stadsbiblioteket i Malmö åtagit sig att så långt resurserna medger fungera som lånecentral för södra Sverige och ur anslaget för tilläggsbidrag till centralbibliotek erhållit viss kompensation för sina betydelsefulla insatser. ... Frågan om anslag till centralbibliotek och lånecentraler är av maximal betydelse

¹⁷⁶ Holmström, Bengt 1960. *I angeläget ärende*, s. 639.

¹⁷⁷ Berg, Sune 1960. *Gamlestadens bibliotek*, s. 452.

¹⁷⁸ *Ibid.*, s. 453.

¹⁷⁹ *Ibid.*, s. 452f.

för det svenska biblioteksväsendets funktionsduglighet.¹⁸⁰

Här framgår att 1960-talets kontext handlar om finansiering och biblioteksväsendets organisatoriska ”funktionsduglighet”. Detta kan visserligen påpekas att detta är eviga och allmängiltiga intresseområden för bibliotekens existens, giltiga för alla tidsperioder. Exemplet under 1960-talet är emellertid så talrika att jag valt att lyfta fram dem här under skildringen av 1960-talet.

Låt mig nu se närmare på bibliotekarieutbildningen. 1960 hölls den årligt återkommande nordiska fortsättningskursen för bibliotekarier i Kungälv och den presenterades i *Biblioteksbladet* samma år.¹⁸¹ Kursen pågick i sex veckor och hade 29 deltagare från de nordiska länderna. Det framgår att kursen främst riktade sig till de som ämnade inneha en chefsbefattning inom folkbiblioteksväsendet, samt att inträdeskraven utgjordes av genomgången biblioteksskola och tre års yrkeslivserfarenhet från arbete på folkbibliotek. Innan kursen började var studenterna tvungna att göra ett gediget förarbete: läsning av femton böcker samt författandet av en uppsats som ventilerades under kursens gång.¹⁸² Ämnena för uppsatserna valdes av lärarna på kursen och ger en inblick i vad som ansågs vara centralt för bibliotekarier i chefsposition (citatet är delvis på danska):

Några exempel på uppsatsämnen kanske kan vara lämpliga. Inom huvudämnet administration: ”Prestationsbudgetering som hjälpmedel i biblioteksadministration” eller jätteämnet ”Centralbiblioteksverksamhetens organisation och administration. Jämförande utredning med belysning av förhållandena i USA, England och de nordiska länderna”. Inom författningar och organisation: ”Bør folkebiblioteker være obligatoriske” och ”Bibliotekstillsyn og biblioteksinspektion i de nordiske lande”. Inom bokval: ”Kan statistiske og sociologiske undersøgelser benyttes af folkebibliotekene i deres bogvalspolitik, og hvordan kombineres disse undersøgelser i praksis med de almindelige former for bogvalg?” Inom public relations: ”Televisionen og biblioteket”. Inom biblioteksbyggnader: ”På grundlag af fremlagt materiale afgives forslag til udvidelse af en eksisterende biblioteksbygning”.¹⁸³

Här kan direkt noteras att pedagogiskt arbete på folkbibliotek inte finns med som självständigt uppsatsämne. Det som betecknas som ”huvudämne” är ”administration”. Bland de andra ämnena nämns i tur och ordning ”författning och organisation”, ”bokval”, ”public relations” samt ”biblioteksbyggnader”. Kan frågan om pedagogiskt arbete på folkbibliotek rymmas under någon av dessa rubriker? De ämnen som verkar mest intressant ur denna synvinkel – och som jag får anledning att återkomma till – är ”public relations”. Det specifika uppsatsämne som anges under denna rubrik är ”Televisionen och biblioteket”. Innebörden av uttrycket ”public relations” är oklar men uttrycket är värt att notera att för den fortsatta undersökningen.

Våren 1961 gjorde statsminister Tage Erlander en studieresa genom USA, om vilken han själv skrev en resumé i *Aftonbladet* samma år. Resumén sammanfattades i notisform i *Biblioteksbladet* på följande sätt:

Statsminister Erlander som i vår genomkorsat Nordamerikas Förenta Stater gav i *Aftonbladet* (13/4) en resumé av sina intryck. Den positiva rapporten

¹⁸⁰ Holmström 1960, s. 639.

¹⁸¹ Söderhjelm, Kai 1960. *Nordisk fortsättningskurs i Kungälv*, s. 663.

¹⁸² *Ibid.*, s. 663ff.

¹⁸³ *Ibid.*, s. 664.

tangerade även förhållanden inom Biblioteksbladets intresses färd: ”Vår resa var denna gång planlagd så, att vi skulle få se något av vad Amerika gör för sitt kulturliv. På det området har vi åtskilligt att lära. Ett av demokratiernas stora problem är ju att intressera och engagera medborgarna för den värld och det samhälle där de lever. För att ta ett exempel vill jag nämna stadsbiblioteket i Minneapolis, där det frivilliga bildningsarbetet stöds med ett jättebiblioteks resurser.”¹⁸⁴

Här synes vägen ligga öppen för pedagogiskt arbete på folkbibliotek. Statsminister Erlander nämner att ett av demokratiernas stora problem är att ”intressera och engagera” medborgarna för sin omvärld och sitt samhälle. Av bakgrundsteckningen (kap 1.1) har framgått hur Angela Zetterlund nämner medborgarbildningsidealet som ett av de bildningsideal som var en del av folkbildningen. Detta ideal handlade om – liksom i citatet ovan – att medborgaren skulle införskaffa kunskaper så att han/hon skulle kunna fullgöra sina samhällliga plikter.

I *Biblioteksbladet* under de första åren av 1960-talet tycks emellertid fokus ligga på ett annat plan. Det som betonas är bibliotekariekårens och folkbibliotekens inre organisation och administration, ett tema som redan belysts ovan i bilden av den allmänna kontexten och i artikeln om fortsättningskursen i Kungälv, där administration angavs vara ett huvudämne. En artikel som går långt i den riktningen är en artikel från 1961 med titeln *De anställdas medinflytande*, skriven av Anita Larsson, bibliotekarie vid Malmö Stadsbibliotek. Biblioteket jämförs där med ett vanligt företag där medbestämmanderätten är viktig.¹⁸⁵ Artikeln framstår som ett modernt inlägg i debatten om bibliotekens organisation, men då Anita Larsson – mest i förbigående – kommer in på vad som menas med ”information” framstår artikeln inte längre som lika framsynt. Under rubriken ”Först och sist: information” skriver hon:

Innan jag slutar denna översikt över de företagsdemokratiska organen vid Malmö Stadsbibliotek, vill jag nämna några ord om den förträffliga lilla publikation, som heter MSB-nytt, och som sedan många år ges ut vid biblioteket under redaktion av en av bibliotekarierna. Det är ett stencilerat häfte, som utkommer en gång i månaden och distribueras till samtliga anställda. Det informerar om nyheter av skilda slag inom biblioteket. Man får där upplysningar om de olika avdelningarnas verksamhet under den gångna månaden, vilka gäster som besökt biblioteket etc. Anmärkningsvärda utställningar omnämnes, likaså den eventuella publicitet, som kommit biblioteket till del. Nyutnämnda tjänstemän och elever presenteras, likaväl som man får veta, vem som slutat sin anställning, bytt civilstånd osv. MSB-nytt är ett informativt organ, som väl kompletterar personalföreningens och och företagsnämndens verksamhet.¹⁸⁶

Här ges en inblick i vad som ansågs väsentligt för ett större folkbibliotek, i detta fall Malmö Stadsbibliotek. Bland annat ansågs det viktigt i personaltidningen att ange vilka personer som ”bytt civilstånd”. Man kan fråga sig var användarperspektivet och användarundervisningen finns i personaltidningen? Tage Erlanders ovan nämnda uttalande att biblioteket skall ”intressera och engagera” framstår som en motvikt till ovan nämnda citat.

¹⁸⁴ Sveriges allmänna biblioteksörening 1961. *Statsminister Erlander*, s. 335.

¹⁸⁵ Larsson, Anita 1961. *De anställdas medinflytande*, s. 402f.

¹⁸⁶ *Ibid.*, s 407.

I *Biblioteksbladet* 1962 fördes en debatt hurvida kravet på licentiatexamen skulle tas bort för anställning vid de vetenskapliga biblioteken. Debatten började med ett inlägg av bibliotekarien Eric Starfelt, där denne undrade om inte de med fil-kandexamen och genomgången biblioteksskola kunde vara lämpliga för anställning vid de vetenskapliga biblioteken.¹⁸⁷ Debatten är av intresse av den anledningen att ett av svaren på Starfelts inlägg innehåller ett försök till precisering av vad som utgör skillnaden mellan en folkbibliotekarie och en bibliotekarie vid ett vetenskapligt bibliotek. Det är Carl Björkbom som skriver:

Bibliotekarien i ett forskningsbibliotek skall inte ”vägleda” kunden på samma sätt som inom ett folkbibliotek. Dels behöver forskaren inte någon sådan vägledning och dels vore det förmätet av bibliotekarien att försöka där göra någon insats *i sin egenskap av bibliotekarie*.¹⁸⁸

Här kan noteras att folkbibliotekarien skall ha en ”vägledande” roll gentemot användaren. Under tidigt sextiotal är detta – vid sidan av det tidigare noterade medborgarbildningsidealet - den närmaste preciseringen av pedagogiskt arbete på folkbibliotek som framgår i materialet. Vad som egentligen menas med den ”vägledande” rollen är oklar.

Ledtrådar till vad som menas med termen ”vägleda”, fås några år senare i en artikel av Bengt Hjelmqvist 1966. Det är en längre artikel, som lästes upp som anförande vid SAB:s årsmöte 1966, och som återigen sysselsätter sig med relationen mellan universitetsbiblioteken och folkbiblioteken. Bakgrunden till artikeln är bland annat ökningen av universitetskurser förlagda i landsorten och som ökat belastningen på folkbiblioteken.¹⁸⁹ Hjelmqvist skriver:

Att de kommunala biblioteken sörjer för böcker till studenterna och läsplatser åt dem är inte någon nyhet. Också för de kommunala biblioteken är kurslitteraturen ett aktuellt och svårlost problem. För att lösa frågan har näraliggande bibliotek börjat samarbeta med varandra: i Skaraborgs län har man gjort upp en inköpsplan, där varje bibliotek svarar för sin del av den litteratur det gäller. Mellan Solna och Sundbyberg har man på liknande sätt fördelat inköpsrollerna. Behovet av läsplatser söker man att tillgodose när man bygger nytt. Vi börjar få en biblioteksmodell med studierum, som är tillgängliga även på tider, då biblioteket i övrigt är stängt. Ett av de senaste exemplen är biblioteket i Handen strax utanför Stockholm, där studerande kan få egna nycklar till studierummen för att kunna använda dem dag och natt.¹⁹⁰

Här kan således först noteras att förhållandena liknar dem som framkommit under 1930-talet, då folkbiblioteken fick ta emot ett ökande antal studenter. Den gången gällde det arbetslösa som uppmanades att bedriva självstudier som en väg ut ur 1930-talets ekonomiska kris, denna gång handlar det om en ökning av universitetsstudenter i landsorten. Av ovanstående citat att döma sätts kurslitteraturen och lokalerna i centrum. I Handen har man gått så långt att man erbjuder nycklar till studierum som kan disponeras dygnet runt. Den vägledning man vill ge tycks således mest vara av materiell art. Den tonvikt på folkbibliotekets samlingar som iakttagits under 1930-talet med

---

¹⁸⁷ Starfelt, Eric 1962. *Demokratisering av de vetenskapliga biblioteken*, s. 326f.

¹⁸⁸ Björkbom, Carl 1962. *Bibliotekariekompetens*, s. 493.

¹⁸⁹ Hjelmqvist, Bengt 1966. *Enhet och mångfald. Krönika vid SAB:s årsmöte*, s. 350.

¹⁹⁰ Ibid.

utgångspunkt i 1930 års biblioteksförfattning, tycks således vara dominerande även på 1960-talet.

Samma år (1966) uppmärksammades i *Biblioteksbladet* en skrivelse av Richard D Altick som stått att läsa i den amerikanska American Library Association (ALA)-bulletin. Alticks skrivelse återgavs utan kommentarer i svensk översättning:

De många skolåren gör inte den nya generationen mer van vid böcker än de föregående, snarare tvärtom. Alltför få upplever vad böcker kan ge, alltför många nöjer sig med kiosklitteratur, och bibliotekarien, som själv alltid vill omge sig med böcker, förstår inte hur man skall få andra att läsa. Vill man ändra på utvecklingen, måste bibliotekarierna ut bland folket och propagera inte bara för bibliotek utan för läsning av goda böcker. Bibliotekarien skall visa fram vad som är bäst och värdefullast och varna för det falska och dåliga. Experter måste hjälpa till med att bedöma böckerna, och en bibliotekarie bör vara expert inom något område så att han där känner skillnaden mellan god och dålig litteratur och dessutom förstår vad som är läsbart för vanliga låntagare. Bibliotekarien bör vara som en uppfostrare och lärare utanför skolan ...¹⁹¹

Här kan både likheter och skillnader lyftas fram i jämförelse med 1930-talet. Till likheterna synes vara att bibliotekarien skall ha en roll som folkuppfostrare som uppfostrar användarna till läsare av god litteratur. Bibliotekarien skall rent av varna för ”det falska och dåliga”. Liksom under 1930-talet handlar alltså folkbibliotekariens kognitiva auktoritet om att undervisa om ”god” smak och att bedöma kvaliteten på litteraturen. Men en betydelsefull förskjutning i jämförelse med 1930-talet kan understrykas. Till denna förskjutning hör rollen att uppträda som lärare. Av ovanstående citat framgår uttryckligen att bibliotekarien bör vara som en ”lärare utanför skolan”. I undersökningen om 1930-talet fann jag belägg för att bibliotekarien möjligen inte kämpade för jurisdiktion – för att använda Abbots terminologi – över situationer som låg alltför nära skolans sfär (se kap 5). Detta resonemang finner inget stöd i ovanstående citat, där bibliotekarien uppmanas att uppträda som just lärare. Möjligen kan detta tolkas som att man inom SAB breddat det område man sökte jurisdiktion över i jämförelse med 1930-talet. Det är dock viktigt att påpeka att den lärarroll som avses i ovanstående citat är en ”uppfostrande” lärarroll och inte en lärarroll där folkbibliotekarien exempelvis lär ut kunskaper i hur användaren skall hitta det hon/han söker i biblioteket.

År 1967 skrev kommunalpolitikern Ture Edbom en vädjan till folkbiblioteken att de måste arbeta hårdare för att visa för politikerna att de var viktiga. Ture Edbom, som också var ledamot i Gävle stadsbiblioteks styrelse, utgår i sin artikel från det ovan noterade begreppet ”public relations”. Edbom definierar begreppet, med hjälp av uppslagsverket FOCUS, som de kontakter som ett företag, organisation eller enskild person har med kunder, allmänheten, pressen och myndigheterna samt hur man igenom dessa kontakter skaffar sig ”största möjliga fördel”.¹⁹² Edbom skriver:

Hur skaffar man dessa resurser i en tid då allmän brist på pengar för samhällsutbyggnad råder och då ett annat fenomen är den hårda kampen mellan olika utbyggnadsprojekt som söker tränga sig fram till de kommunala kronor som finns att fördela?

¹⁹¹ Altick, Richard D 1966. *De många skolåren*, s. 378.

¹⁹² Edbom, Ture 1967. *Pr, prioriteringar och bibliotek*, s. 560.

Tränga sig fram. Det finns ett taggigt ord för det. Prioritering. Det gäller för biblioteken att visa att de är angelägna för samhället. Bevisa att de gör reell nytta. Att de fungerar inte bara som bokutlånare utan också som ungdomsgårdar, värmestugor, utbildningsfaktorer, bildningsfaktorer, samhällsinformatörer, som stadens prestigeskapare, som en stadens attraktivitetsökare och som konstruktiv stöttare av en lång rad viktiga samhällsverksamheter.¹⁹³

Här framgår att biblioteken enligt Edbom bör fungera både som ”utbildningsfaktorer”, ”bildningsfaktorer” samt ”samhällsinformatörer”. Edbom fortsätter:

Kan man från bibliotekens sida verkligen göra sin nyttiga insats bevisbar så har man väsentligt stärkt sin prioritetskraft, då har man lyft fram sig i angelägenhetsgrad.

Och hur skall nu detta ske.

Genom information naturligtvis.

Här finns det anledning beröra ett egendomligt drag hos biblioteken eller rättare sagt biblioteksfolket. De är specialister på information men tycks på något sätt anse det skamligt att informera om sin verksamhet.¹⁹⁴

Här blir ett helt nytt perspektiv synligt för första gången under 1960-talet, bibliotekarierna är ”specialister på information”. Från att tidigare varit specialist på att välja ut ”god” litteratur öppnas nu dörren mot framtidens informationssamhälle, bibliotekarien har blivit informationsspecialist. Här kan frågan ställas om det problemområde som folkbibliotekarierna söker att vinna jurisdiktion över håller på att ta nya former? Plötsligt handlar det pedagogiska arbetet inte bara om hjälp att välja litteratur för ”god” läsning eller om bistånd att välja litteratur för självbildning. Genom introduktionen om att bibliotekarien är ”specialist på information” kan man tänka sig att ett nytt fokus skapas i det pedagogiska arbetet, nämligen att det pedagogiska arbetet på folkbibliotek handlar om att lära ut kunskaper i informationssökning och värdering av information.

1968 innebar för biblioteken återigen förändrade förhållanden. Av den tidigare undersökningen har vid ett flertal tillfällen framgått att folkbiblioteken får ta emot olika typer av studenter, antingen det rör sig om 1930-talets självstudier eller 1966 års universitetsstudier i landsorten. 1968 aktualiseras återigen samma problematik, nu genom reformen om kommunal vuxenutbildning.¹⁹⁵

Vuxenutbildningen vilar i regel på teorier om ”livslångt lärande”, något som också poängterades i en artikel i *Biblioteksbladet* om bibliotekens roll i vuxenutbildningen 1968 av Bengt Höglund.¹⁹⁶ Av uppsatsens bakgrundsteckning (kap 1.1) har framgått att grundläggande för det livslånga lärandet är att se det som en livslång process med start i moderlivet och som pågår till livets slut. Här fanns således en stor möjlighet för folkbiblioteken att öppna sig för en pedagogisk strömning med stor räckvidd. Hur reagerade man då i *Biblioteksbladet* på den ökade tillströmningen av vuxenstudenter 1968? Den ovan nämnde Bengt Höglund sammanfattade sin syn på folkbibliotekens roll i vuxenutbildningen på följande sätt:

---

¹⁹³ Edbom 1967, s. 562.

¹⁹⁴ Ibid.

¹⁹⁵ Greén, Arne 1969. *Vuxenutbildningens samordnare och marknadsförare*, s. 750.

¹⁹⁶ Höglund 1968, s. 1080.

Vilka funktioner skall då biblioteket ha i vuxenundervisningen? Låt oss utgå från en check-list över vad som överhuvudtaget tarvas för att ett vuxenundervisningsföretag skall kunna genomföras.

- (1) Planering (behovsanalys, målanalys, utformning av materiel-metod-System
- (2) Förhandsinformation; aktiv rekrytering
- (3) Instruktion (instruktör)
- (4) Läromedel (distribution)
- (5) Lokaler
- (6)Handledning (studieteknik; kurativa [läkande; min anm] funktioner)
- (7) Kontroll (kunskapskontroll, examination)
- (8) Uppföljning (fortsatta kurser?, yrkesval?, tillämpning av lärdomar f.ö.)

Tonvikten ligger – nästan *per definition* – på (4) och (5): ett bibliotek är lokaler med läromedel i. Därifrån ligger dess styrka och därifrån bör man utan tvekan bygga sina planer och sin propaganda i undervisningssammanhang. Därutöver kan väl (2) och (6) till vissa delar skötas av biblioteken. Resten av listans items förser jag med ett frågetecken?¹⁹⁷

Det som Höglund lägger fokus är alltså böcker och lokaler. Det är således – som tidigare framgått under 1930-talet – biblioteket och dess resurser som är i fokus och inte det pedagogiska arbetet gentemot användaren. Höglund kan emellertid tänka sig att biblioteken också ska sköta förhandsinformationen och rekryteringen av studenter samt ha en handledande roll. Med handledande roll menas ”studieteknik; kurativa funktioner”. I och med att Höglund kan tänka sig att biblioteken skall handleda i form av studieteknik kan således återigen en breddning noteras mot skolans sfär som jag diskuterat tidigare. Vad som menas med att biblioteken skall ha en kurativ (läkande, botande) funktion är oklart, men det tycks tyda på att Höglund ger biblioteken ett socialt uppdrag. Det som är värt att notera och understryka är emellertid att biblioteken *inte* skall ha rollen av *instruktör* (nr 3 i listan ovan). Höglund uppger att denna roll fullgörs av utbildningsanordnaren.¹⁹⁸ Här blir återigen en gränsdragning mellan skola och folkbibliotek tydlig, något jag pekat på i undersökningen om 1930-talet (kap 5).

Innebörden av begreppet *instruktör* är oklar, men man kan ställa sig frågan om inte Höglund på denna punkt distanserar sig till teorier om just det livslånga lärandet? Genom att neka folkbibliotekarierna rollen av instruktör, får man intrycket av att Höglund låter möjligheten till att införliva tankegodset om det livslånga lärandet gå förlorad. Kanske var tiden inte mogen för att införliva teorier om det livslånga lärandet? Maj Klasson skriver i en undersökning om folkbiblioteken och det livslånga lärandet att tankegångar om det livslånga lärandet började få större utrymme – bland annat inom SAB - några år senare, under tidigt 1970-tal.¹⁹⁹

Mot framtiden pekar, avslutningsvis, en artikel av Bengt Hjelmqvist i *Biblioteksbladet* 1969. Artikeln har det originella namnet *En helig allmänlig kyrka* och är en slags ”trosbekännelse” om det framtida biblioteksväsendet. Hjelmqvist menar att biblioteken har tagit över kyrkans roll: förr i tiden fungerade kyrkan som mötesplats och informationspunkt, en funktion som numera biblioteken borde ta över. Honnorsordet för Hjelmqvists vision är ”enhet”, men vilket han menar att biblioteksväsendet skall vara odelat:

---

¹⁹⁷ Höglund 1968, s. 1084f.

¹⁹⁸ Ibid., s. 1085.

¹⁹⁹ Klasson 1990, s. 126f.

För mig har det varje år stått alltmera klart, att biblioteksväsendet är och bör vara en odelbar enhet. Vi har redan en låneorganisation, som knyter samman folkbibliotek och forskningsbibliotek. Mycket av det som nu planeras förutsätter att man tänker och planerar med enheten för ögonen. Om några månader kommer utbildningsministern, att i sin hand få ett förslag till ny bibliotekarieutbildning, där utredningen enligt sina direktiv prövat frågan om en gemensam utbildning till samtliga bibliotekariekatégorier. Det är en tidsfråga, när vi på allvar måste arbeta med datorer i biblioteken.²⁰⁰

Det som dock mest pekar mot framtiden är Hjelmqvists tankar om datorerna. Här framstår Hjelmqvist som mycket modern, bland annat skriver han följande: "Biblioteket är, om man vill använda en modernare jämförelse, en datamaskin, en dator" som skall "magasinera vetande".²⁰¹

6.1 Sammanfattning sextioalet

1960-talet framstår som en brytningstid. Utvecklingen av modern informations- och kommunikationsteknik gör att skribenterna mot slutet av decenniet konstaterar att det är en tidsfråga innan "vi på allvar måste arbeta med datorer i biblioteken" och 1967 kallas folkbibliotekarierna för första gången "specialister på information". Den samhälleliga utvecklingen i stort ställer också ökade krav på folkbiblioteken under 1960-talet genom olika kullar av vuxenstudenter. 1966 får folkbiblioteken ta emot studenter från universitetskurser som utlokaliserats till landsorten och 1968 får folkbiblioteken ta emot stora skaror av vuxenstudenter i och med reformen om kommunal vuxenutbildning. Dessa skaror av vuxenstudenter tillgodoses i första hand genom att man från folkbibliotekens sida erbjuder böcker och lokaler. I Handen utanför Stockholm erbjuds studenterna studierum med nyckel så att lokalerna kan disponeras dygnet runt. I och med reformen om kommunal vuxenutbildning 1968 nämns det livslånga lärandet, men jag har ställt mig frågan om det får något större genomslag, främst mot bakgrund att skribenterna ställer sig tveksamma till att folkbibliotekarien skall kunna ikläda sig rollen som "instruktör".

Det bildningsideal inom folkbildningen som är starkast representerat under 1960-talet är medborgarbildningsidealet. Detta bildningsideal innebär att medborgaren skall införskaffa kunskaper för att kunna fullgöra sina medborgerliga plikter och det syftar enligt Zetterlund (kap 1.1) till politisk och samhällelig förändring. Även det folkuppfostrande perspektivet är starkt representerat under 1960-talet, där en tydlig lärarroll för folkbibliotekarien blir synlig: folkbibliotekarien skall vara som "en uppfostrare och lärare utanför skolan" och varna för det "falska och dåliga".

---

²⁰⁰ Hjelmqvist, Bengt 1969. *En helig allmänlig kyrka*, s. 707f.

²⁰¹ *Ibid.*, s. 704.

7. NITTIOTALET: 1990-99.

1990-talet inleds i *Biblioteksbladet* med en tonvikt på läsning. Bland annat drog man tillsammans med bland annat Sveriges Författarförbund och Litteraturfrämjandet i gång en läskampanj med namnet *Läsa för livet*. I uppropet till kampanjen angav man följande:

Vi vill i första hand arbeta för att barn och ungdomar och människor på arbetsplatser börjar läsa bra böcker. ... VI ÄR ÖPPNA FÖR ALLA IDÉER SOM KAN STIMULERA TILL LÄSNING AV KVALITETS-LITTERATUR.²⁰²

Här kan framhållas – i jämförelse med både 1930-talet och 1960-talet – att det folkuppfostrande temat är nedtonat men fortfarande vid liv, något som även intygas av Andersson och Bergers uppsats, som redovisats i kapitlet om tidigare forskning (kap 3.5). Ovanifrånperspektivet som var utmärkande för folkuppfostran har här bytts ut mot en öppenhet för ”idéer som kan stimulera till läsning av kvalitetslitteratur”. Någon måste emellertid i slutändan bedöma vad som menas med kvalitetslitteratur.

Detta intryck att det är läsandet – och inte t ex informationssökning i vidare bemärkelse - som är det viktiga i bibliotekens verksamhet förstärks av en artikel som redogör för en konferens i Skåne 1990 med namnet UNG kultur. Konferensen hade anordnats av de sex sydligaste länsbiblioteken. I artikeln stod följande att läsa:

Det är i samtalet om böcker som lärarens viktigaste funktion, den som pedagog, behövs. Just den funktionen är den sämst utvecklade och mest förfuskade i dagens litterära undervisning, och följaktligen den som är i störst behov av utveckling. I boksamtalet skapas förutsättningar för förståelse, ges lösa bitar möjlighet att falla på plats, bryts det privata läsandet upp i en kollektiv erfarenhet, och samtalet blir i bästa mening en socialt utvecklande handling.²⁰³

Här förstärks vikten av läsande som centralt tema under tidigt 1990-tal i *Biblioteksbladet*. Läsningen anges bidra till en ”kollektiv erfarenhet” och samtalet om böckerna blir en ”socialt utvecklande handling”. På denna punkt – i sin syn på läsandet – framstår artikelförfattaren som modern i sin hållning.

Låt mig emellertid gå vidare. En motvikt till det tidiga 1990-talets betoning på läsande stod att läsa i en artikel i *Biblioteksbladet* 1990 av Jan Ristarp, anställd vid Stockholms stadsbibliotek. Ristarp poängterar att vi lever i ett informationssamhälle och han sammanfattar sin syn på den moderna biblioteksverksamheten på följande sätt:

Vi som arbetar på biblioteken måste lämna den passiva förmedlarrollen till förmån för en aktiv roll som kunskapsspridare. I stället för att endast vara väktare av miljarderna disparata informationsskärvor som aldrig av sig själva sammanfaller till en samlad bild över en avläsbar helhet, så måste vi bli – återigen bli – aktiva vägvisare in i kunskapen; mycket mer av kunskapens stigfinnare alltså än dess trafikpoliser. Det bibliotek som så ska kunna försvara en frontplats i det kunskapsväxande samhället är inte ett bibliotek som domineras av torr teknik och sofistikerade medier.

²⁰² Sveriges allmänna biblioteksörening 1990. *Läsa för livet*, s. 27.

²⁰³ Eliasson, Roland 1990. *På spaning efter ung kultur*, s. 26.

Det är istället ett som präglas av det fria kunskapssökandets strövtåg och vindlande färder i det livslånga ärendet. Ett bibliotek som bjuder sina besökare till ett äventyr.²⁰⁴

Här blir ett tema synligt som tidigare framkommit under 1960-talet, nämligen att folkbibliotekarierna skall vara ”aktiva vägvisare in i kunskapen” samt ”kunskapens stigfinnare”. Av undersökningen om 1960-talet framgick att folkbibliotekarien skiljde sig från den vetenskapliga bibliotekarien genom att ha just en ”vägledande” roll. Till skillnad från 1960-talet där det framgick att den vägledande rollen mest handlade om tillhandahållandet av lokaler och böcker, kan i ovanstående citat noteras att den vägledande rollen handlar om att stötta användaren i det ”fria kunskapssökandets strövtåg”. Här handlar det om kunskapssökande för sin egen skull. Kunskapssökandet karaktäriseras som ett ”strövtåg” som också skall vara ”fritt”. Det kan också noteras att Ristarp i ovanstående citat talar om det fria kunskapssökandet som ett ”livslångt ärende”. Här synes tankar om det livslånga lärandet – som inte fick något riktigt gensvar under 1960-talet – ligga nära till hands. Denna iakttagelse får jag ta med mig i den fortsatta undersökningen.

År 1991 gjorde Uno Nilsson, barnbibliotekskonsulent i Kristianstad, ett försök att precisera skillnaden mellan skolans roll och barnbibliotekets roll. Han skriver:

Skolans mål är kunskap, formaliserad och kvantifierad sådan, ett visst pensum per stadium. Barnbibliotekens mål är folkbildningens och den individuella behovsuppfyllelsen. Folkbibliotekens barnavdelningar utgår från varje barns individuella behov av upplevelser och kunskap. Från lusten för lustens egen skull. Skolans läroplan innehåller inte mycket om lust.²⁰⁵

För det första kan noteras att ”folkbildningen och den individuella behovsuppfyllelsen” anges vara barnbibliotekens mål. För det andra kan noteras att det är viktigt för författaren att framhålla skillnaderna mellan skola och folkbibliotek. Detta tema har jag tidigare berört, främst i skildringen av 1930-talet, där jag lyfte fram att folkbibliotekarierna möjligen inte sökte jurisdiktion över arbetsområden som låg alltför nära skolans sfär. En gränsdragning i professionernas system mellan vad som anses höra till skolans sfär och vad som anses höra till folkbibliotekens sfär blir här tydlig.

Våren 1991 var Mary M Huston från Texas gästprofessor vid Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan i Borås. Från hennes hand härrör en artikel i *Biblioteksbladet* samma år, som sätter användaren och dennas informationssökningsprocess i centrum. Hon skriver:

Den mänskliga informationssökningen måste alltså förstås som en sammansatt process. Samtidigt är den integrerad med individens insiktsskapande processer. Två slags information kan urskiljas: information som alstras utifrån, t.ex. ur biblioteksresurser – och information som alstras ur användarens inre verklighet. Ur denna synvinkel kan informationssökningens fenomen tyckas vara sammansatt av tre stadier: omständigheterna, kunskapsluckan och användbarheten, under vilka externt och internt alstrad information påverkar varandra dynamiskt.²⁰⁶

²⁰⁴ Ristarp, Jan 1990. *Rätten till kunskap – en estetik för bibliotek*, s. 202.

²⁰⁵ Nilsson, Uno 1991. *Barnbibliotekarierna lustens lakejer*, s. 279.

²⁰⁶ Huston, Mary M 1991. *Informationslandskap och användare*, s. 143.

Genom Hustons artikel förs användarens och dennas informationssökningsprocess fram - för första gången under uppsatsens tre undersökningsperioder - som självständigt intresseområde. Användarperspektivet är hos Huston den centrala utgångspunkten och användarens informationssökningsprocess ses som sammansatt och komplex. Hon talar också om användarens ”informationslandskap”. Viktigt är för Huston är att visa att bibliotekariens roll håller på att förändras i och med utvecklingen av den nya informationsteknologin.²⁰⁷ Detta kan ses som en fortsättning på den utveckling som jag pekat på i undersökningen om 1960-talet där Ture Edbom 1967 skrev att folkbibliotekarierna var ”specialister på information”. Jag tolkade det där som att det arbetsområde som folkbibliotekarierna sökte jurisdiktion över i grunden började förändras: bort från ett arbetsområde som handlade om att kunna bedöma vad som var ”god” litteratur mot en expertroll på information. Det kan också uttryckas som att folkbibliotekariernas kognitiva auktoritet håller på att ta nya former: bort från den kognitiva auktoriteten som kunnig i god ”smak” mot en kognitiv auktoritet med kunskaper i informationssökningsprocessen.

Den nya informationsteknologin diskuterades 1991 vid ett seminarium på Nordiska museet, bland annat presenterades framtidens opac för biblioteken som utvecklats av datavetaren Roland Hjerpe. *Biblioteksbladets* redaktör Ylva Mannerheim skrev en artikel om seminariet, där följande stod att läsa:

- Att använda ordet användarutbildning är ett nederlag, säger Roland, om systemen kräver användarutbildning är de helt enkelt för svåra! Både de traditionella katalogerna och dagens opacs har utformats med större hänsyn till kataloger och katalogpostens innehåll och struktur än till användarnas behov.²⁰⁸

Användarundervisning, eller ”användarutbildning” anges här vara ett nederlag. Detta kan tolkas på flera sätt. Av det teoretiska kapitlet har framgått hur Andrew Abbott pekar på ett fenomen som han benämner regression, med vilket menas att mötet och kontakten med användarna värderas lågt inom professionen (se kap 2.2). I ovanstående citat kan man verkligen tala om att kontakten med användarna värderas lågt: den anges vara ett ”nederlag”. Det är emellertid sannolikt fruktbarare att i detta fall använda begreppet kognitiv auktoritet. I ovanstående citat flyttas folkbibliotekariens kognitiva auktoritet över till datorn. OPACen skall vara självinstruerande och gör folkbibliotekarien med sin egna kognitiva auktoritet överflödig.

Ovanstående mörka syn på användarundervisning är emellertid inte entydig. En ljusare syn på mötet mellan folkbibliotekarie och användare kan hämtas från en artikel 1992 av Peter Rydh vid Halmstads stadsbibliotek, som ställde sig frågan vilken roll folkbibliotekarien skulle ha i och med framväxten av den tekniken:

Behövs förmedlarna, eller kommer användarna själva att direkt söka sig till sin information i framtiden? Från forskningshåll kommer flera angrepp på den boolska logikens svåröverskådliga återvändsgränder, eller med Roland Hjerpes ord: ”...almost all opacs are opaque” – databaser är avancerade på att gömma information. Förmedlare och användare måste ofta vaska fram informationen ur informationsflödet, som vore vi moderna tidens guldgrävare.²⁰⁹

---

²⁰⁷ Huston 1991, s. 142.

²⁰⁸ Mannerheim, Ylva 1991. *Låt fingret gå till biblioteket*, s. 301.

Här antyds att den boolska logikens svårigheter kräver en bibliotekarie som mellanhand i informationssökningen. Samarbetet mellan bibliotekarie (förmedlare) och användare understryks i och med liknelsen att de tillsammans måste vaska fram informationens guldbitar likt ”moderna tiders guldgrävare”.

Att interaktionen mellan användare och bibliotekarier kan ta sig annorlunda vägar, framgår av en artikel om stadsbiblioteket i Örnsköldsvik med namnet *Det är personalen som gör biblioteket!* i *Biblioteksbladet* 1993. I denna artikel läggs tonvikten på bibliotekarien. Interaktionen med användarna har man löst på följande sätt:

På ca 100 m² genomfördes 1991 en bättre exponering av böckerna. Belysta av spotlights klättrar de kring pelare, efter mönster av bokhandeln. Man tittade t.ex. på NK:s bokhandel, Akademibokhandeln och Hedengrens bokhandel för att få idéer,

Låntagarna blev lyckliga: Oh, va fint sade många och uppskattade särskilt att de kunde se böckernas framsida. För att få plats med frontexponering ställdes övriga böcker tätare och hyllorna höjdes med ett plan.

Mätningar har visat att besökarantalet ökat med 33%. Framförallt har förvärvsarbetande män ökat, från 21 till 28 %.

Besökarna har också förändrat sitt beteende: Andelen som går direkt till hyllorna har ökat kraftigt och antalet frågor i informationsdiskarna har ökat i absoluta tal men andelen som går direkt till informationsdisken har minskat.²¹⁰

Här verkar det som om Wilsons tankar om den professionella arbetarens frihet kan passa in (kap 2.3) Här har folkbibliotekarierna använt sin kreativitet och inte varit bunden av konventioner inom den egna professionen. I detta fall har det pedagogiska arbetet lösts med hjälp av utformningen av bibliotekslokalen och dess bokhyllor. Någon egentlig lärarroll för folkbibliotekarien syns emellertid inte i ovanstående exempel, något jag får anledning att återkomma till i analyskapitlet.

Låt mig nu säga något om 1990-talets kontext. Det förefaller under 1990-talet som att *Biblioteksbladet* går mot en period av ökad *politisering* i jämförelse med 1930-talet och 1960-talet. Med detta menar jag att tidskriftens författare ofta värnar om folkbibliotekens roll som garant för demokratin och om biblioteken som en demokratisk rättighet. Detta är snarast att hänföra till det som jag i metodkapitlet kallade för ”redaktionell” kontext. I en ledare 1996 skrev den dåvarande redaktören för *Biblioteksbladet* och tillika dess ansvariga utgivare Ylva Mannerheim följande ord:

Mycket av den verksamhet som är självklar vid svenska bibliotek, och som är en förutsättning för demokrati och yttrandefrihet, nämligen tillgång till allsidig information, är inte lika självklar i de baltiska länderna där biblioteken före självständigheten var maktens förlängda arm och huvudsakligen lånade ut ”tillåten” litteratur. ... Detta är en kamp som aldrig tar slut. Även i Sverige måste vi kämpa om och om igen för yttrandefrihet, offentlighetsprincip och demokratifrågor. Segern är alltid temporär. Slappnar bevakningen vaknar genast de krafter som inte vill respektera våra demokratiska fri- och rättigheter.²¹¹

---

²⁰⁹ Rydh, Peter 1992. *Jobba mer med användarna än med samlingarna*, s. 179.

²¹⁰ Mannerheim, Ylva 1993. *Det är personalen som gör biblioteket!*, s. 86.

²¹¹ Mannerheim, Ylva 1996. *Biblioteket – demokratins tredje pelare*, s. 2.

Här kan alltså en ökad politisk medvetenhet noteras. Av ovanstående citat framgår förövrigt läsa att det är ”tillgång till allsidig information” som är en förutsättning demokrati och yttrandefrihet. Det pedagogiska arbetet, t.ex. i form av användarundervisning, lyser här med sin frånvaro.

Låt mig nu emellertid vandra vidare från kontexten till kopplingen mellan folkbiblioteken och deras roll i utbildningssystemet. Detta ämne diskuterades 1995 i en artikel av chefen för Göteborgs stadsbibliotek Inger Eide-Jensen. Hon är genomgående positiv till studenter på folkbibliotek och vill att folkbiblioteken skall ha en tydligare och positivare inställning till studenter. Hon understryker att studenter på folkbibliotek inte är ett ”samhällsproblem”.²¹² Hon skriver:

Just nu talar väl de flesta av oss om biblioteken som en del av infrastrukturen inom utbildningen, delvis därför att utbildning just nu anses viktigt och vi också vill vara viktiga. Men faktum är att biblioteken under hela den tid jag har arbetat där i alla fall har varit en del av utbildningen, det har bara inte varit opportunt att erkänna det. Särskilt i tider som dessa när många utbildar sig ställer användarna krav på bibliotekets resurser för utbildningsändamål.²¹³

Eide-Jensen efterlyser vidare en attitydförändring hos folkbibliotekarier, som innebär att man öppnar sig för de studerande som besöksgrupp på folkbiblioteken.²¹⁴ På vilket sätt detta skall ske och vilken service man skall ge till studenterna diskuteras emellertid inte av Eide-Jensen.

Eide-Jensens artikel bildar en intressant övergång till folkbibliotekens roll och situation i och med det så kallade *Kunskapslyftet*. Detta introducerades 1997 och i augusti samma år befann sig över 100 000 på utbildningar inom ramen för kunskapslyftet. Meningen var att arbetslösheten skulle halveras och svenskarnas utbildningsnivå höjas.²¹⁵ Många av studenterna sökte sig till folkbiblioteken i en omfattning som förmodligen slog ut det som tidigare framkommit i undersökningen om både 1930-talet och 1960-talet. Jag har tidigare visat hur man i *Biblioteksbladet* diskuterade folkbibliotekens roll i samband med introduktionen av kommunal vuxenutbildning 1968. Den pedagogik som diskuterades den gången var det ”livslånga lärandet”. Att det i samband med kunskapslyftet 1997 rörde sig om samma typ av pedagogik tydliggjordes genom den statliga offentliga utredning som publicerades i samband med kunskapslyftet. Utredningens bar namnet *Vuxenutbildningen och livslångt lärande: situationen inför och under första året med Kunskapslyftet* och publicerades 1998.²¹⁶ I *Biblioteksbladet* hade man 1998 ett tema om kunskapslyftet där två artiklar av frilandsjournalisten David Wikdahl ingick. Där underströks att den offentliga utredningen inte nämnde biblioteken med en enda rad, något som skapade irritation bland folkbibliotekarierna.²¹⁷

På vilket sätt reagerade man då i *Biblioteksbladet* på den stora tillströmningen av studenter till folkbiblioteken? I en ledare skrev chefredaktören Marianne Steinsaphir:

---

²¹² Eide-Jensen, Inger 1995. *Vem hinner leva i nuet?*, s. 70.

²¹³ Ibid.

²¹⁴ Ibid.

²¹⁵ Wikdahl, David 1998a. *Kunskapslyftet: en bakgrund*, s. 14.

²¹⁶ *Vuxenutbildning och livslångt lärande: situationen inför och under första året med Kunskapslyftet* (1998). SOU 1998:51.

²¹⁷ Wikdahl 1998a, s. 14.

Kunskapslyftet tycks inte för bibliotekens del vara någon glädjekälla. I David Wikdahls artiklar framgår klart att de nya skarorna som kommer till folkbiblioteken mest skapar frustration och att bibliotekarierna av och till menar att de inte hinner med de ”vanliga låntagarna”. Vilka är då de vanliga låntagarna? Om en stor del av Sveriges befolkning studerar, på olika nivåer, så är det väl hög tid att börja betrakta dem som just de vanliga låntagarna.²¹⁸

Kunskapslyftet var således för folkbibliotekarierna ingen ”glädjekälla”. Detta framgick med all önskvärd tydlighet i Wikdahls båda artiklar, där det bland annat ingick en intervju med Annmargret Görebrant, chef för Högdalens bibliotek söder om Stockholm. Där stod följande att läsa:

- De är ofta mycket ovana vid att söka på bibliotek, och vi får ofta en känsla av att de känner sig ännu dummare efter att ha varit här. Det känns frustrerande att inte kunna hjälpa dem ordentligt.
- Man kan fråga sig varför personalen på Hägerstens bibliotek inte tar ett eget initiativ till samarbete. En bra start kunde vara att ta reda på vilka kunskapslyft som finns i området.
- Vad skall jag göra? Jag vet inte vem jag skall tala med. Det är inte meningen att vi ska söka upp alla möjliga utbildningsanstalter i området, säger Annmargret Görebrant.²¹⁹

I ovanstående speglas något av den konflikt som uppstått mellan folkbiblioteken och utbildningsanordnarna i samband med introduktionen av kunskapslyftet. Från folkbibliotekens sida var man ovilliga att ta kontakt med utbildningssamordnarna. I kunskapslyftet låg en stor utmaning för folkbiblioteken, inte minst genom att erbjuda hjälp och undervisning i hur man söker och värderar information, d.v.s. genom pedagogiskt arbete på folkbibliotek. Men vad gjorde man av denna utmaning? Av det material som finns tillgängligt i *Biblioteksbladet* får man återigen intrycket – i likhet med 1968 års kommunala vuxenutbildning – att man inom folkbiblioteken avvisar utmaningen. Man reagerar med frustration.

Slutet av 1990-talet innebär i övrigt att man ställde sig frågan om folkbibliotekens roll i folkbildningen, en fråga som togs upp i ett nytt temanummer av *Biblioteksbladet* 1999. I den inledande artikeln av Ingemar Larsson underströks att folkbiblioteken inte längre nämndes i folkbildningssammanhang. Det är istället studieförbunden som nämns i folkbildningssammanhang.²²⁰ Det man kom fram till i temanumret var bland annat att samtliga tillfrågade var överens om att ”kunskapslyftet och de nya högskolorna inte är den nya tidens folkbildning”.²²¹ Kunskapslyftet var att betrakta som utbildning och inte bildning.²²² Av den korta bakgrundsteckningen (kap 1.1) har framgått hur Joacim Hansson problematiserar just förhållandet mellan folkbibliotekens roll som å ena sidan bildningsbibliotek och å andra sidan utbildningsbibliotek. Hansson menade att rollen som fri bildningsinstitution som en garant för demokratin var hotad då folkbiblioteken allt mer förvandlades till utbildningsbibliotek i det formella utbildningsväsendet.

²¹⁸ Steinsaphir, Marianne 1998. *Bibliotek med rum för kunskapslyft*, s. 2.

²¹⁹ Wikdahl, David 1998b. *Få glädjetjut över vuxna kunskapsletare*, s. 15.

²²⁰ Larsson, Ingemar 1999. *Är folkbibliotek folkbildning?*, s. 6.

²²¹ Rabe, Annina 1999. *Kunskap – inte kompetensutveckling*, s. 3.

²²² Ibid.

Temanumret väckte vrede hos somliga läsare. Före detta stadsbibliotekarien i Gävle Weste Westesson skrev i en kommentar:

Med vissa förväntningar öppnar jag Biblioteksbladets folkbildningsnummer (1999:2). Men blir besviken. Ett helt nummer om folkbildning och ingen av alla dem som skriver eller intervjuas berör ens flyktigt sambandet mellan folkbibliotek och folkbildning. ... Jag finner det beklagligt att man (numera oftare än förr) saknar en klar och utbildad folkbildarmedvetenhet och attityd hos folkbibliotekens företrädare, alltså både förtroendevalda och personal.²²³

Folkbildningen synes således ha förlorat i betydelse hos folkbibliotekarierna under 1990-talet. Andra frågor som ställdes i slutet av 1990-talet – och som här kort skall refereras – hörde samman med SAB:s identitet och om bibliotekarieyrkets identitet. Det tog sig uttryck i att man 1998 började diskutera i *Biblioteksbladet* om hur vida SAB borde gå samman med Svenska bibliotekariesamfundet (SBS), som är en förening för forskningsbibliotekarier. I diskussionen lyftes bland annat fram som anledning till sammanslagningen att arbetet vid de olika typerna av bibliotek ”alltmer liknar vartannat” samt att man på folkbiblioteken numera betjänade studenter på olika nivåer.²²⁴ Diskussionen ledde så småningom till att sammanslagningen kom att genomföras år 2000 (om sammanslagningen, se vidare not 1).

Bland de frågor som väcktes i slutet av 1990-talet hörde också betydelsen och rollen av det som kallas *informationskompetens* (dess engelska motsvarighet är *Information literacy*). I en insändare 1999 med namnet *Vad menas med informationskompetens?* skrev frilansjournalisten Erik Lyons följande²²⁵:

Att den nya tonvikten ligger på informationskompetens inom biblioteks- och universitetsvärlden märks tydligast i USA, där man redan skapat det nationella Institute for Information Literacy (ILL), vars uppgifter bland annat innefattar att utveckla program för att ge bibliotekarier den pedagogiska kompetens som krävs för att förmedla kunskap och undervisa i ”Information Literacy”.²²⁶

Här kan noteras hur begreppet informationskompetens dyker upp i *Biblioteksbladet*. I ovanstående citat sätts fokus på bibliotekariens pedagogiska kompetens och förmåga att undervisa användarna i ämnet informationskompetens. I kapitlet med tidigare forskning har jag redovisat hur Olof Sundin i sin forskning pekar på att bibliotekarierna genom att fylla begreppet informationskompetens genom användarundervisning fått en ”ny” expertroll (kap 3.4). 1990-talet kan alltså sägas avslutas med en fråga som pekar mot det nya millenniet: Vad menas med informationskompetens?

²²³ Westesson, Weste 1999. *Finns det folkbildande biblioteket?*, s. 24.

²²⁴ Mannerheim, Ylva 1998. *Slå samman SAB och SBS!*, s. 16.

²²⁵ Lyons talar i sin artikel om ”biblioteks- och universitetsvärlden”, utan att närmare precisera om det rör sig om folkbibliotek eller endast universitetsbibliotek. Jag har valt att ta med artikeln eftersom jag uppfattar den som ett inlägg i debatten som rör biblioteksväsendet i sin helhet.

²²⁶ Lyons, Erik 1999. *Vad innebär informationskompetens*, s. 20.

7.1 Sammanfattning nittioalet

Under 1990-talet fortsätter den tekniska och samhällsliga utvecklingen att utmana skribenterna i *Biblioteksbladet*. Utvecklingen av modern informations- och kommunikationsteknik framstår som central för folkbibliotekariernas pedagogiska arbete. Verkligheten beskrivs som bestående av miljarder av ”disparata informations-skärvar”, där folkbibliotekarierna skall vara ”aktiva vägvisare in i kunskapen”. Genom en artikel 1991 av gästprofessorn vid Högskolan i Borås Mary M Huston, sätts användaren och hennes informationssökningsprocess i centrum. Trots detta synes det som om användarundervisning och informationskompetens inte får något verkligt genomslag under 1990-talet. Först mot slutet av 1990-talet ställs frågan om vad som egentligen menas med informationskompetens i en insändare till tidskriften.

1990-talet innebär också att den samhällsliga utvecklingen i stort påverkar folkbibliotekens pedagogiska arbete. 1997 tas beslutet om ett nationellt kunskapslyft, vilket medför att landet snart har över 100 000 nya vuxenstudenter, av vilka många vänder sig till folkbiblioteken för att få hjälp och stöd med sina studier. Att kunskapslyftet vilar på tankar om det livslånga lärandet understryks i en offentlig utredning 1998. Av det material som finns tillgängligt i *Biblioteksbladet*, framgår att folkbiblioteken närmast avvisar de nya vuxenstudenterna. På folkbiblioteken hinner man inte med de ”vanliga låntagarna” och man vill inte samarbeta med utbildningsanordnarna.

Slutligen har framkommit ett försök till uppdelning mellan vad som anses höra till folkbibliotekens sfär och vad som anses höra till skolans sfär, som påminner om den uppdelning som jag påträffat under 1930-talet. Skolans mål anses vara ”kunskap, formaliserad och kvantifierad sådan”, medan folkbibliotekens mål anges vara ”folkbildningens och den individuella behovsuppfyllelsen”. Jag har pekat på att detta kan ses som en gränsdragning i professionernas system mellan skola och folkbibliotek.

8. ANALYS OCH DISKUSSION

I detta kapitel skall jag återknyta min studie till bakgrundsteckningen, tidigare forskning och besvara mina frågeställningar.

8.1 Pedagogiskt arbete på folkbibliotek

Hur har då det pedagogiska arbetet diskuterats under de tre olika undersökningsperioderna? Följande delkapitel utgör ett försök till sammanfattning av hur det pedagogiska arbetet diskuterats under de tre olika tidsperioderna och utgör samtidigt ett svar på uppsatsens första frågeställning.

Under 1930-talet tycks tonvikten ha legat på det fria bildningsarbetet. Fredrik Hjelmqvist skrev 1934 att lösenorden för de svenska folkbiblioteken var ”fritt och frivilligt” (kap 5). Det bildningsideal som är tydligast representerat under 1930-talet är självbildningsidealet. Greta Linder beskrev folkbiblioteken 1930 som ”centraler för självbildningsarbete” (kap 5). Av bakgrundsteckningen (kap 1.1) har framgått hur Angela Zetterlund beskriver självbildningsidealet som ett av tre bildningsideal inom folkbildningsarbetet. Självbildningsidealet vilade på en kunskapssyn där individens självaktivitet var det centrala och där processen i bildningsarbetet var viktigare än målet.

Vilken blir då folkbibliotekariens roll i självbildningsarbetet? Fredrik Hjelmqvist skrev 1934 att det fanns många användare som var ”ytterst ömtåliga” för att någon i ”ämbetsställning vill uppfostra och leda till rätta” (kap 5). Folkbibliotekarien tog därför i allmänhet inte själv första steget i kontakten med användaren utan lät ”den besökande taga första steget” (kap 5). Detta tema – den distanserade bibliotekarien – förstärks genom den bild av biblioteksarkitekturen som framträder under 1930-talet. Där talas om bibliotekarien som sittande bakom en glasruta eller på en ”förhöjning” i lokalen (kap 5).

Bilden av folkbibliotekarien som en distanserad person som inte själv tar första steget är emellertid inte entydig under 1930-talet. I en artikel av Helja Jacobsson 1935 blir en motvikt till det fria självbildningsarbetet tydlig. Motvikten handlar om folkuppfostran. I Jacobssons artikel framträder folkbibliotekarien som en aktiv person som skall ”inympa outrotliga läsvanor” hos användarna så att dessa inte skall ”förfalla till läsning av den kolorerade veckopressen och intet därutöver” (kap 5). Hon talar även om att ungdomarna långt upp i vuxen ålder behåller ”barnsmaken” i fråga om läsning. Här blir det ”ovanifrånperspektiv” tydligt som var utmärkande för temat folkuppfostran, så som detta diskuterats i kap 1.1. Motviken till det fria bildningsarbetet handlar alltså om att folkbibliotekarien skall värna om den ”goda” smaken. Ett starkt uttryck för detta ovanifrånperspektiv har redovisats i den tyske biblioteksmannen Ankerknechts åsikt att ”folk ej själva kan välja böcker” (kap 5).

Av undersökningen om 1960-talet har framgått hur det pedagogiska arbetet på folkbibliotek står i samhällsnyttans tjänst. Att pedagogiskt arbete på folkbibliotek kan ha en sådan funktion har framgått av Andersson och Bergers undersökning om folkbibliotekets pedagogiska uppgifter idag (kap 3.5). Under 1960-talet visar sig det samhällsnyttiga temat bland annat i att medborgarbildningsidealet inom folkbildningen

lyfts fram, detta i kontrast till självbildningsidealet som dominerade under 1930-talet. Medborgarbildningsidealet var ett bildningsideal som särskilt omhulldades av arbetarrörelsen och som innebar att medborgaren skulle införskaffa kunskaper så att han/hon kunde fullgöra sina samhällsliga plikter (kap 1.1). Detta bildningsideal exemplifieras i uppsatsen av Tage Erlanders uttalande om folkbibliotekens roll efter hans studieresa till USA 1961. Han vädjade till folkbiblioteken med följande ord: ”Ett av demokratiernas stora problem är ju att intressera och engagera medborgarna för den värld och det samhälle där de lever” (kap 6).

Det samhällsnyttiga temat under 1960-talet visar sig också i och med att folkbiblioteken börjar få en större roll i det statliga och kommunala utbildningssystemet. Bengt Hjelmqvist konstaterade 1966 följande: ”Att de kommunala biblioteken sörjer för böcker till studenterna och läsplatser åt dem är inte någon nyhet” (kap 6). I och med den statliga reformen om kommunal vuxenutbildning 1968 kom frågan om folkbibliotekens roll i utbildningssystemet i fokus. I den diskussion som följde i *Biblioteksbladet* 1968 lades tonvikten på folkbibliotekens roll såsom tillhandahållare av böcker och lokaler. Det livslånga lärandet nämns i diskussionen men man ställer sig frågande till hur vida folkbibliotekarien skall ha rollen som ”instruktör” (kap 6).

Liksom under 1930-talet är det folkuppfostrande temat även representerat under 1960-talet i *Biblioteksbladet*. Det är allra tydligast i Richard D Alticks skrivelse från 1966. Altick skriver bland annat att ”bibliotekarien skall visa fram vad som är bäst och värdefullast och varna för det falska och dåliga” samt att ”bibliotekarien bör vara som en uppfostrare och lärare utanför skolan” (kap 6). Här syns återigen på ett framträdande sätt hur folkbibliotekarien skall vara en garant för den ”goda” smaken.

Under 1990-talet ligger inte längre fokus i det pedagogiska arbetet på folkbibliotekets fysiska samling av böcker eller på bibliotekets lokaler. Inte heller ligger fokus på folkbildning: i ett temanummer av *Biblioteksbladet* 1999 angavs att folkbiblioteken inte längre nämndes i folkbildningssammanhang. Att folkbildningen förlorat i betydelse i folkbiblioteksvärlden under 1900-talets gång indikeras också av Maj Klasson, något som jag pekat på i uppsatsens bakgrundsteckning (kap 1.1). Fokus har istället förflyttats till användaren och dennes informationssökning. Det kommer till uttryck i Mary M Hustons artikel från 1991 där hon lyfter fram att informationssökningsprocessen måste förstås som en ”sammansatt process” och att denna informationssökningsprocess är ”integrerad med individens insiktsskapande processer” (kap 7). Peter Rydh beskrev 1992 förhållandet mellan bibliotekarie (som han kallar förmedlare) och användare i informationssökningen på följande sätt: ”Förmedlare och användare måste ofta vaska fram informationen ur informationsflödet, som vore vi moderna tiders guldgrävare” (kap 7).

Det är omöjligt att förstå utvecklingen av det pedagogiska arbetet på folkbibliotek utan att se det mot bakgrund av den tekniska utvecklingen, något som kommer att beröras närmare i nästa kapitel. Under 1960-talet var datorrevolutionen ännu i sin linda. Under 1990-talet har datorerna blivit ett naturligt inslag på folkbiblioteken. Som framgått av kapitlet om tidigare forskning, där Olof Sundins forskning från 2005 om användarundervisning på universitetsbibliotek presenterats, har utvecklingen av modern informations- och kommunikationsteknik skapat ett nytt forum för pedagogiskt arbete på biblioteken, vanligen kallad användarundervisning. I det moderna samhället ställs ökade krav på människans förmåga att söka och värdera information, en färdighet som

ofta går under beteckningen informationskompetens. Genom att introducera begreppet informationskompetens och fylla det med innehåll genom användarundervisning har enligt Sundin en ny expertroll för bibliotekarierna kunnat skapas (kap 3.4).

Användarundervisning och informationskompetens är i *Biblioteksbladet* under 1990-talet representerade i mindre omfattning. 1999 ställde sig Erik Lyons frågan vad som egentligen menas med informationskompetens och han konstaterade att ”den nya tonvikten ligger på informationskompetens inom biblioteks- och universitetsvärlden” (kap 7). Den nya expertroll för bibliotekarier att fylla begreppet informationskompetens med innehåll, som Sundin talar om, skymtar alltså här men tycks ännu vara i sin linda. Användarundervisning nämns bland annat 1991 i en artikel där det anges att användarundervisning är ett ”nederlag” och ”om systemen kräver användarutbildning är de helt enkelt för svåra” (kap 7). (Författaren kallar där användarundervisning för ”användarutbildning”). Tanken var där att datorsystemen skulle vara självinstruerande. Utifrån detta vill jag peka på att den diskussion som förs i *Biblioteksbladet* rörande användarundervisning och informationskompetens under 1990-talet tyder på en osäkerhet i hur användarundervisning och informationskompetens skall utformas.

Avslutningsvis skall sägas att det folkuppfostrande temat med undervisning i ”god” smak även finns representerat under 1990-talet, fast inte med samma emfas som under 1930-talet och 1960-talet. 1990 startades en kampanj som skulle främja läsning av ”kvalitetslitteratur” (kap 7). Att diskussionen om vad som innebär med kvalitativt god litteratur fortfarande är vid liv, indikeras också av Andersson och Bergers uppsats, som refererats i tidigare forskning (kap 3.5).

8.2 Störningar i systemet

I detta delkapitel skall jag besvara uppsatsens andra frågeställning, som handlar om hur skribenterna i *Biblioteksbladet* diskuterat förändrade yttre förutsättningar för pedagogiskt arbete på folkbibliotek?

Av teorikapitlet samt i kapitlet om tidigare forskning har framgått hur Andrew Abbott beskriver professionernas tillvaro som ett sammansatt ”system” som utsätts för ständiga störningar. Det har understrukits att den tekniska utvecklingen, exemplifierad av utvecklingen av mikrofilmstekniken och särskilt utvecklingen av datorerna, utgör en sådan källa till störning i systemet. Det har också framhållits hur den samhällliga utvecklingen i allmänhet utgör en källa till störningar i systemet, av Abbott exemplifierad av bland annat effekterna av andra världskriget. Vid en sådan störning hamnar systemet i obalans och en strid om jurisdiktion över nya eller förändrade arbetsområden följer. Jag har tidigare framhållit att de förändrade yttre förutsättningar som diskuterats och upplevts av skribenterna i *Biblioteksbladet* och som nämns i uppsatsens andra frågeställning kan ses som just ”störningar” i systemet (kap 2.4).

I det följande kommer jag att försöka besvara uppsatsens andra frågeställning genom att se de förändrade yttre förutsättningarna för pedagogiskt arbete på folkbibliotek som störningar i professionernas system. Jag har tidigare påpekat att jag i uppsatsen inte har något självständigt material som kan besvara frågan hur förändrade yttre förutsättningar påverkat diskussionerna i *Biblioteksbladet* om pedagogiskt arbete på folkbibliotek (kap 4.2). Det som kommer att diskuteras i det följande är istället hur de förändrade yttre

förutsättningarna speglas och diskuteras av skribenterna i *Biblioteksbladet*. Det är skribenternas upplevelser och verklighetsbeskrivningar som ligger till grund för följande analys. Genom att koppla ihop skribenternas upplevelser av förändrade yttre förutsättningar med Abbotts teori om störningar i professionernas system, hoppas jag att kunna presentera ett försök till helhetsbild *hur* förändringen av det pedagogiska arbetet på folkbibliotek kan ha gått till. Jag har valt att kursivera ordet *hur* för att påpeka att jag endast försöker ge en bild av på vilket sätt förändringarna av det pedagogiska arbetet kan ha gått till i motsats till att presentera en förklaring till förändringarnas yttre orsaker.

I uppsatsen har noterats störningar av två slag, som diskuterats och upplevts av skribenterna i *Biblioteksbladet*. Den första typen av störning som framkommit i uppsatsen hänger samman med den tekniska förändringen. 1930-talet förefaller som relativt lugnt i detta sammanhang, medan den tekniska utvecklingen börjar knacka på dörren mot slutet av 1960-talet. Bengt Hjelmqvist skrev 1969 att ”det är en tidsfråga, när vi på allvar måste arbeta med datorer i biblioteken”. Han jämförde biblioteket vidare vid en ”dator” som skall ”magasinera vetande” (kap 6). Under 1990-talet har de tekniska landvinningarna funnit sin väg in i folkbiblioteken och det har blivit naturligt att tala om datoriserade kataloger och OPACs samt den därtill hörande boolska logikens söktermer. Att den tekniska utvecklingen varit en utmaning för folkbibliotekarierna pekar en artikal av Peter Rydh på från 1992, där han lyfte fram den ”boolska logikens svåröverskådliga återvändsgränder” (kap 7). Sammanlänkad med den tekniska utvecklingen är utvecklingen av informationsvetenskapen. 1967 dyker detta tema upp i en artikel i *Biblioteksbladet* där folkbibliotekarierna benämns vara ”specialister på information” (kap 6). Under 1990-talet är informationsperspektivet framträdande, i uppsatsen exemplifierat av bland annat Mary M. Hustons artikel om användaren och dennes ”informationslandskap” (kap 7).

Att den tekniska och informationsvetenskapliga utvecklingen – något som i litteraturen ofta benämns utvecklingen av modern informations- och kommunikationsteknik (ITK) – haft allmänna verkningar på folkbibliotekarieprofessionens utveckling har framgått av kapitlet om tidigare forskning. Jag har där pekat på hur Roma Harris betecknar den tekniska utvecklingen som negativ för bibliotekarieyrket såsom verktyg för kvinnlig frigörelse (kap 3.2). Jag har även pekat på hur Andrew Abbott beskriver utvecklingen av datorerna som helt avgörande för bibliotekarieyrkets framtid. Abbott skriver att den enda framtidsvägen för bibliotekarierna efter introduktionen av modern ITK är att verka som en ”förenad” profession med bred generalistkompetens (kap 3.1). Att framtidsvägarna för bibliotekarieyrket i dagens Sverige kan ses på olika sätt har visats av Seldén och Sjölin's diskursstudie, där de pekar på ett specialistperspektiv och ett generalistperspektiv (kap 3.3).

Den andra störningen är en störning som är återkommande under uppsatsens tre undersökningsperioder och handlar om att folkbiblioteken får ta emot olika skaror av vuxenstudenter. Det främsta exemplet är de över 100 000 studenter som från och med 1997 deltog i kunskapslyftet och varav många sökte sig till folkbiblioteken för att få stöd i sina studier. Att folkbiblioteken genom sitt pedagogiska arbete kan ha just en stödjande funktion, har framgått av kapitlet om tidigare forskning, där Berger & Anderssons studie om folkbibliotekets pedagogiska uppgifter idag refererats (kap 3.4). Tidigare exempel på skaror av studenter som sökt sig till folkbiblioteken är först och främst de vuxenstudenter som sökte sig till folkbiblioteken i och med reformen om kommunal vuxenutbildning 1968. Jag har emellertid visat att liknande situationer

uppstått i och med 1966 års förläggning av universitetskurser i landsorten samt under 1930-talets depression, då de arbetslösa uppmanades att bedriva självstudier som en väg ut ur den ekonomiska krisen.

Det är mot bakgrund av dessa upplevda ”störningar” som det pedagogiska arbetet måste förstås. Den tekniska utvecklingen har, såsom denna speglas i diskussionerna i *Biblioteksbladet*, förflyttat tonvikten i det pedagogiska arbetet bort från de fysiska samlingarna av böcker mot redskap som datorn. På samma sätt har de olika grupper av studenter som kommit att söka sig till folkbiblioteken gradvis förvandlat folkbiblioteken till att bli ”utbildningsbibliotek” i det formella utbildningssystemet. När Inger Eide-Jensen 1995 talade om folkbiblioteken ”som en del av infrastrukturen inom utbildningen” (kap 7) pekar hon på en utveckling som tidigare lyfts fram i uppsatsens bakgrundsteckning (kap 1.1). Joacim Hansson pekade där på hur folkbibliotekens historiskt förankrade roll som fria bildningsbibliotek och därmed som garant för demokratin blivit hotad då folkbiblioteken förvandlats till ”utbildningsbibliotek” i det formella utbildningssystemet.

Dessa båda störningar kan också relateras till svaret på uppsatsens första frågeställning genom att koppla dem till begreppet *kognitiv auktoritet*. Störningarna har förändrat innehållet i folkbibliotekariernas kognitiva auktoritet med avseende på deras pedagogiska arbete. Störningarna har lett till folkbibliotekarierna omformulerat sin kognitiva auktoritet under seklets gång. Betydelsen i begreppet kognitiv auktoritet låg i det anspråk som exempelvis en yrkesgrupp gör på att bli erkänd av andra människor eller institutioner såsom kunnig och trovärdig inom sitt ämnesområde (kap 2.3). Den första störningen – den tekniska utvecklingen med dithörande utveckling av informationsvetenskapen – har förändrat innehållet i den kognitiva auktoriteten bort från att lägga fokus på litteraturen mot att lägga fokus på kunskapen att kunna hantera redskap för informationssökning och informationshantering i form av bland annat datorer. Detta kan också tolkas som att den kognitiva auktoriteten kommit att förskjutas bort från folkbildning i dess olika former (under 1930- och 1960-tal) mot användarundervisning (under 1990-tal).

Den andra störningen – det konstant växande tillflödet av vuxenstudenter – har allt mer kommit att koppla ihop folkbibliotekariernas kognitiva auktoritet med det formella utbildningssystemet. Den fria bildningen som var utmärkande för folkbibliotekariernas kognitiva auktoritet under 1930-talet har kommit att utmanas av det faktum att folkbiblioteken i allt större utsträckning kommit att förvandlas till ”utbildningsbibliotek” i det formella utbildningssystemet, en process som pågått åtminstone sedan 1960-talet. Denna störning – den växande skaran av vuxenstudenter på folkbiblioteken – kommer att närmare granskas i nästa delkapitel.

Avslutningsvis skall poängteras att folkbibliotekarierna gör anspråk på en typ av kognitiv auktoritet som möjligen försvagats men som ändå förblivit bestående under 1900-talet – trots inverkan av de båda störningarna. Det är kompetensen att avgöra vad som menas med kvalitetslitteratur och vad som menas med ”god” smak.

8.3 Utbildning och jurisdiktion

Uppsatsens tredje frågeställning, som handlar om hur diskussionerna om pedagogiskt arbete på folkbibliotek kan tolkas i ett professionsvetenskapligt perspektiv, har delvis redan berörts genom diskussionen om störningarna i professionernas system samt genom introduktionen av begreppet kognitiv auktoritet i föregående två delkapitlen. I det här delkapitlet skall jag emellertid fördjupa mig i den tredje frågeställningen genom att introducera begreppet jurisdiktion i diskussionen om den andra störningen, nämligen den ökande skaran av vuxenstudenter.

Det har framgått under de tre olika undersökningsperioderna att tillströmningen av vuxenstudenter är ett återkommande tema. Under 1930-talets depression handlade det om att arbetslösa uppmanades att bedriva självstudier som en väg ut ur krisen. Under 1960-talet handlade det först om universitetsstudenter som läste vid universitetskurser som utlokaliseras i landsorten (1966) och som sökte sig till folkbiblioteken. Därefter kom 1968 års reform om kommunal vuxenutbildning. Under 1990-talet kom stora skaror av vuxenstudenter att besöka folkbiblioteken för att få hjälp i sina studier i och med det s.k. kunskapslyftet (1997).

Hur har man då reagerat i *Biblioteksbladet* på dessa skaror av vuxenstudenter? Under 1930-talet är uppgifterna knapphändiga om hur man reagerade inom folkbiblioteken. Under 1966 års tillströmning av universitetsstudenter framgår att folkbiblioteken bidrog med böcker och läsplatser. Bengt Hjelmqvist skrev 1966 att det nybyggda folkbiblioteket i Handen utanför Stockholm erbjöd studierum där de ” studerande kan få egna nycklar till studierummen för att kunna använda dem dag och natt” (kap 6). Under 1968 års reform för kommunal vuxenundervisning och i samband med Kunskapslyftet 1997 diskuteras folkbibliotekens roll i utbildningssystemet mer ingående.

Bengt Höglund skrev 1968 att folkbibliotekens roll i vuxenutbildningen ”per definition” låg på tillhandahållandet av böcker och lokaler och fortsatte med att konstatera att ”ett bibliotek är lokaler med läromedel i” (kap 6). Det som Höglund ställde sig tveksam till var hur vida folkbibliotekarien kunde ha rollen av ”instruktör” (kap 6). Jag har tidigare i uppsatsen – i kap 6 – ställt mig frågan om inte Höglund på denna punkt distanserar sig till tankegodset om det livslånga lärandet. Av den korta bakgrundsteckningen (kap 1.1) har framgått hur Maj Klasson pekar på att tankar om det livslånga lärandet började få genomslag först under tidigt 1970-tal.

Under 1990-talets Kunskapslyft framstår sprickan mellan folkbiblioteken och utbildningssystemet som ännu djupare. Att kunskapslyftet vilade på ett pedagogiskt tankegodset som hängde samman med det livslånga lärandet indikerades av den utvärdering av kunskapslyftet som utkom 1998 i form av en statlig offentlig utredning med namnet *Vuxenutbildning och livslångt lärande: situationen inför och under första året med kunskapslyftet* (se kap 1.1. och kap 7). I *Biblioteksbladet* skrev dess dåvarande chefredaktör Marianne Steinsaphir 1998 att ”kunskapslyftet tycks för bibliotekens del inte vara någon glädjekälla” (kap 7). På folkbiblioteken reagerade man med ”frustration” och man hann inte med de ”vanliga låntagarna” (kap 7). Från Hägerstens folkbibliotek uppgavs att folkbibliotekarierna var ovilliga att ta kontakt med utbildningsanordnarna: ”Det är inte meningen att vi skall söka upp alla möjliga utbildningsanstalter i området” (kap 7).

Hur kan man förklara denna spricka mellan folkbiblioteken och det formella utbildningssystemet? En förklaring som redan berörts i bakgrundsteckningen och i den föregående analysen, handlar om hur Joacim Hansson pekar på att folkbibliotekens nya roll som ”utbildningsbibliotek” i det formella utbildningssystemet står i motsatsförhållande till folkbibliotekets historiskt förankrade roll som fria bildningsinstitutioner och därmed som garant för demokratin (se kap 1.1). Det finns mycket som talar för att det föreligger en spricka just på detta plan. Av undersökningen om 1930-talet har framgått hur fokus i det pedagogiska arbetet på folkbibliotek låg just på den fria bildningen, som var förankrad främst i folkbildningens självbildningsideal (se ovan kap 8.2). Under 1960-talet och 1990-talet har fokus i folkbibliotekens pedagogiska arbete kommit att förskjutas bort från den fria bildningen till att stå i samhällsnyttans tjänst (1960-tal) och att sätta användaren och dennes informationssökningsprocess i centrum (1990-talet). När man i *Biblioteksbladet* 1999 hade ett temanummer om folkbiblioteks roll idag i folkbildningen, kom man fram till att folkbiblioteken inte längre nämndes i folkbildningssammanhang, en roll som övertagits av Studieförbunden. Samtidigt var samtliga tillfrågade i temanumret emellertid eniga om att ”kunskapslyftet och de nya högskolorna inte är den nya tidens folkbildning” (kap 7). Det tycks således, vilket är en slutsats jag vill dra, föreligga en historiskt förankrad spricka mellan folkbiblioteken såsom fria bildningsinstitutioner och den nya rollen som ”utbildningsbibliotek”.

Ett annat sätt att diskutera ovanstående tema är att göra det med hjälp av det teoretiska begreppet *jurisdiktion* (se kap 2.2). När professionernas system skakas av en störning, följer i regel en strid om jurisdiktion över förändrade arbetsområden. Grundbetydelsen i begreppet jurisdiktion ligger i anknytningen mellan en yrkesgrupp (d.v.s. en profession) och det arbete som den utför. De olika professionerna kämpar med varandra om att lösa olika samhälleliga ”problem” med sin abstrakta kunskap. Den yrkesgrupp som erkänns av andra professioner och av samhället som ”ordinarie” problemlösare inom ett särskilt arbetsområde har uppnått jurisdiktion över arbetsområdet ifråga.

Av kapitlet om tidigare forskning (kap 3.1) har framkommit hur Andrew Abbott beskriver det sena 1800-talets situation för bibliotekarierna i USA. Enligt Abbott ställdes bibliotekarierna där inför tre valmöjligheter: att tillgängliggöra medier för användarna, att utbilda användarna genom utåtriktat pedagogiskt arbete eller att underhålla användarna genom inköp av underhållningslitteratur. Abbott menar att det pedagogiska arbetet gick förlorat i mötet med användarna då det visade sig att detta förutsatte att bibliotekarierna skulle bestämma vilken typ av litteratur som skulle köpas in. Istället – skriver Abbott – retirerade bibliotekarierna under ledning av Melvil Dewey bort från rollen som utbildare till att ägna sig åt frågor som närmast hörde till den första valmöjligheten: att tillgängliggöra och tillhandahålla medier. På så sätt slapp man också rollen, menar Abbott, som tillhandahållare av underhållningslitteratur. Under Melvil Dewey kom bibliotekarierna att sysselsätta sig med frågor om katalogisering och klassifikation. Abbott skriver också – vilket är det viktiga i sammanhanget – att bibliotekarierna i USA på detta sätt slapp att utkämpa en kamp om jurisdiktion med en annan expanderande yrkesgrupp, nämligen lärarna. Om bibliotekarierna hade valt att fortsätta sitt arbete med utåtriktad pedagogisk verksamhet, hade de förr eller senare kommit i konflikt med den växande lärarkåren.

Om ovanstående resonemang för bibliotekarierna i USA är giltigt också för folkbibliotekarierna i Sverige är inte säkert, men jag har tidigare lyft fram indikationer

som tyder på att den svenska utvecklingen har beröringspunkter med det amerikanska utvecklingen. Tonvikten på att tillfredsställa litteraturbehovet ”hos alla grupper i samhället” har framkommit av Ahlén och Genells artikel från 1938 (kap 5). Att man tidigt ägnade sig åt klassifikationsfrågor inom SAB med den första utgåvan av *Klassifikationssystem för svenska bibliotek* 1921 har framkommit i kap 1.2. Hur som helst kan Abbotts resonemang tjäna som en god introduktion till att diskutera pedagogiskt arbete på folkbibliotek i termer av jurisdiktion. Det handlar då om gränserna mellan skolans jurisdiktion och mellan folkbibliotekens jurisdiktion.

Att folkbibliotekarierna avgränsade sig från skolans sfär har framkommit i undersökningen om 1930-talet. 1939 skrev Harald Åhlin med anledning av läroverksungdomar som kom till folkbiblioteket med sina skoluppgifter att bibliotekspersonalen blir ”alltför betungad med ett arbete, som strängt taget är av pedagogisk art och borde åvila skolan” (kap 5). Även under 1990-talet har en uppdelning i vad som hör till skolan och vad som hör till folkbiblioteken lyfts fram i det empiriska materialet. Uno Nilsson skrev 1991 att ”skolans mål är kunskap, formaliserad och kvantifierad sådan” medan barnavdelningarna på folkbiblioteken hade ”folkbildningen och den individuella behovsuppfyllelsen” som målsättning (kap 7). Denna gränsdragning försvårar förmodligen folkbibliotekariens möjlighet att uppträda som lärare i exempelvis formationssökning.

Bilden är emellertid inte entydig. En mycket tydlig ”lärarroll” för folkbibliotekarierna går att finna 1966 i den amerikanske biblioteksmannen Richard D Alticks skrivelse. Altick skriver där att ”bibliotekarien bör vara som en uppfostrare och lärare utanför skolan” och att bibliotekarien skall ”varna för det falska och dåliga” (kap 6). Den lärarroll som Altick anvisar för folkbibliotekarierna handlar således främst om vad som i bakgrundsteckningen (kap 1.1) betecknats som folkuppfostran.

Vad jag vill peka på med ovanstående tankegång är att den spricka som jag tidigare identifierat mellan å ena sidan folkbiblioteket som fri bildningsinstitution och å andra sidan folkbiblioteket som ”utbildningsbibliotek” i det formella utbildningssystemet, också kan tolkas som en strid – eller brist på strid – om jurisdiktion mellan utbildningsväsendet och folkbiblioteksväsendet. Det intryck man får i *Biblioteksbladet* vid 1997 års kunskapslyft är att samhället närmast erbjuder folkbibliotekarierna ökad jurisdiktion över arbetsområden som av hävd hört till skolans sfär, men att folkbibliotekarierna avböjer erbjudandet. Varför? Tänkbara förklaringar kan vara att man inte vill tänja på den gamla gränsdragningen mellan skola och folkbibliotek eller att man från folkbibliotekariernas sida vill undvika konflikt om jurisdiktion med lärarkåren. Denna gränsdragning kan möjligen också förklara den något oklara utformningen av användarundervisning, som tidigare lyfts fram i analysen av 1990-talet (kap 8.1).

8.4 Kritiska eftertankar

Det har framkommit att synen på pedagogiskt arbete på folkbibliotek förändrats över tid. Genom undersökningen har framkommit hur man såg på pedagogiskt arbete under de utvalda årtiondena. Vad som eventuellt hände däremellan vet jag inte. Detta gör att undersökningen brottas med ett problem som i den hermeneutiska traditionen kan kallas för ett del-helhetsproblem. Om de tre utvalda tidsperioderna (delarna) har en god bild

kunnat inhämtas av det pedagogiska arbetet på folkbibliotek, medan de mellanliggande tjuugoårsperioderna förblir outforskade. Styrkan ligger å andra sidan i den noggrannhet med vilken de utvalda årtiondena har kunnat analyseras. I undersökningen talas således inte om helheten utan om de delar som kunnat belysas med en större grad av noggrannhet och som sinsemellan kan jämföras. I bästa fall utgör de tre årtiondena ett tvärsnitt av 1900-talet, i sämsta fall har viktiga pusselbitar gått förlorade.

Ytterligare en kritisk eftertanke handlar om uppsatsens material. Materialet har vissa fördelar i och med sin kontinuitet och sin bredd, något som jag pekat på tidigare i uppsatsen (kap 4.3). Bland fördelarna finns också det faktum att *Biblioteksbladet* kan ses som en källa för inre disciplinering av bibliotekariekåren, med vilket menas att tidskriften lästes inom den egna professionen och motiverade professionens utövare inför sitt verk i det omkringliggande samhället (kap 1.4). Men det måste också betänkas vilka resultat jag kunde ha fått i uppsatsen med ett annat eller ett kompletterande material, t.ex. i form av mötesprotokoll. Med ett material i form av mötesprotokoll från folkbibliotek på olika nivåer hade möjligen *närheten* till tolkningsobjektet kunnat ökas. Genom den uppställda tolkningsmodellen hoppas jag emellertid att detta problem i någon mån kunnat överbryggas.

8.5 Framtida forskning

En rad företeelser som framkommit i den empiriska studien under de tre undersökningsperioderna, har inte kunnat följas upp inom ramen för denna magisteruppsats. Här skall några nämnas.

Under 1960-talet har noterats att begreppet ”public relations” brukas i bibliotekskretsar. Ture Edbom definierade begreppet 1967 som de kontakter som ett företag, organisation eller enskild person har med kunder, allmänheten, pressen och myndigheter och hur man genom dessa kontakter skaffar sig ”största möjliga fördel” (kap 6). Det kunde vara intressant att belysa hur man såg på användarens roll i samtalet om ”public relations”.

I uppsatsen har mycket talats om pedagogiskt arbete på folkbibliotek och dess förhållande till skolan. I analysen har jag försökt visa att det förelåg en gränsdragning mellan vad som hörde till skolans jurisdiktion och vad som hörde till folkbibliotekens jurisdiktion. Men detta är sannolikt inte hela bilden. Flera indikationer i undersökningen tyder också på att kyrkan var en medspelare på spelplanen om jurisdiktion. Bengt Hjelmqvist liknade 1969 folkbiblioteket vid en ”helig allmänlig kyrka” (kap 6) och Bengt Höglund kunde 1968 tänka sig att folkbiblioteken skulle ha ”kurativa funktioner” (kap 6). Med kurativa funktioner menas ”läkande” funktioner och här synes inte steget vara långt till kyrkans själavård. Det skulle således vara intressant att belysa kyrkans roll till både folkbiblioteken och skolan i en egen undersökning, särskilt med hänsyn till det pedagogiska arbetet.

En del namn figurerar i undersökningen om de tre tidsperioderna mer än andra. Det är namn som Fredrik och Bengt Hjelmqvist och Ylva Mannerheim. Oftast har de varit redaktörer för *Biblioteksbladet*. Det skulle vara intressant att belysa dessa enskilda individers insatser och ståndpunkter för pedagogiskt arbete på folkbibliotek genom biografiska studier, kanske genom en jämförande undersökning.

8. SAMMANFATTNING

I uppsatsen har synen på pedagogiskt arbete på folkbibliotek undersökts under tre årtionden under 1900-talet. Materialet i uppsatsen har bestått av artiklar och notiser ur *Biblioteksbladet*, som är Sveriges allmänna biblioteksförnings (SAB:s) tidskrift. De tre undersökta årtiondena är 1930-talet, 1960-talet och 1990-talet. Lika stor vikt har lagts vid de tre olika tidsperioderna för att kartlägga synen på pedagogiskt arbete på folkbibliotek.

Uppsatsens problemformulering tog sin utgångspunkt de gångna hundra årens stora teknologiska och sociala omställningar. När samhället och tekniken utvecklats har också folkbibliotekaryrket och dess verksamhet förändrats. Jag ställde mig frågan hur det pedagogiska arbetet på folkbibliotek diskuterats inom professionen vid olika tidpunkter under 1900-talet mot bakgrund av de förändrade förutsättningarna i bibliotekariers omvärld? I problemformuleringen tog jag också fasta på att folkbibliotekarierna är en yrkesgrupp som under 1900-talet strävat efter erkännande och professionell status. Jag undrade därför också hur det pedagogiska arbetet på folkbibliotek kan förstås som en del i folkbibliotekariers professionella strävanden?

Syftet med studien har varit att undersöka hur pedagogiska arbetet på folkbibliotek har diskuterats i *Biblioteksbladet* vid tre tidsperioder under 1900-talet, samt att tolka det pedagogiska arbetet ur ett professionsteoretiskt perspektiv.

Syftet preciserades med tre frågeställningar: Vilka olika typer av pedagogiskt arbete på folkbibliotek har diskuterats i *Biblioteksbladet* under de olika tidsperioderna? Hur har skribenterna i *Biblioteksbladet* diskuterat förändrade yttre förutsättningar för pedagogiskt arbete på folkbibliotek? Hur kan diskussionerna om pedagogiskt arbete tolkas i ett professionsteoretiskt perspektiv?

Uppsatsens teoretiska perspektiv hämtades från sociologen Andrew Abbott och den biblioteksvetenskaplige forskaren Patrick Wilsons teoretiska arbeten om professioner och professionellt arbete. Från Abbott hämtades en grundläggande förståelse om hur de olika yrkesgrupperna (professionerna) kan ses som ett sammanlänkat "system" med kopplingar till varandra. Systemet handlar om hur de olika professionerna delar upp det tillgängliga arbetet mellan sig. Den tekniska och samhälleliga utvecklingen omformar ständigt professionernas arbetsområden, vilket medför att systemet skakas av ständiga "störningar" och en tid av obalans inträder i systemet. Obalansen följs av en tid med strid om *jurisdiktion* över nya och förändrade arbetsområden. Med jurisdiktion avser Abbott att en yrkesgrupp erkänns av samhället och av andra professioner som den yrkesgrupp som har ensamrätt att utöva en viss typ av arbete. Från Wilson hämtades begreppet *kognitiv auktoritet*, vilket handlar om hur personer och institutioner får sin auktoritet genom att erkännas av andra människor såsom pålitliga informationskällor.

Uppsatsens metod har varit den hermeneutiska tolkningsläran. Med utgångspunkt i Per-Johan Ödmans handbok i hermeneutisk metod har en analysmodell för tidskriftsartiklar presenterats. Modellen försöker visa på de olika lager som forskaren måste tränga igenom för att närma sig tolkningsobjektet.

Den första frågeställningen besvarades med ett försök att karaktärisera det pedagogiska arbetet på folkbibliotek vid de olika tidsperioderna. Under 1930-talet låg fokus på det

fria bildningsarbetet. Honnørsorden var ”fritt och frivilligt” och det bildningsideal som särskilt framstår som utmärkande för 1930-talet var självbildningsidealet, ett ideal som ingick i folkbildningen. Under 1960-talet stod det pedagogiska arbetet på folkbibliotek i samhällsnyttans tjänst. Detta visade sig i att det bildningsideal som lyfts fram är medborgarbildningsidealet, ett ideal inom folkbildningen som innebar att medborgaren skulle införskaffa kunskaper så att han/hon kunde fullgöra sina samhällsliga plikter. Att det pedagogiska arbetet stod i samhällsnyttans tjänst under 1960-talet, kom också till uttryck genom att folkbiblioteken kom att spela en allt större roll i den statliga vuxenutbildningen. Under 1990-talet har det pedagogiska arbetet förskjutits till att sätta användaren och dennes informationssökningsprocess i centrum. Det handlar om att användarens informationssökning ses som en sammansatt process och att folkbibliotekarie och användare tillsammans måste ”vaska fram informationen ur informationsflödet”.

Under uppsatsens tre undersökningsperioder har dock en motvikt till det pedagogiska arbetet framkommit i form av folkuppfostran. Det handlar om att användarna skall fostras till att överge ”barnsmaken” och att folkbibliotekarierna ”skall varna för det falska och dåliga”.

Uppsatsens andra frågeställning handlade om hur skribenterna i *Biblioteksbladet* diskuterat förändrade yttre förutsättningar för pedagogiskt arbete på folkbibliotek? Jag har pekat på att dessa förändrade yttre förutsättningar för pedagogiskt arbete på folkbibliotek under 1900-talet kan ses som ”störningar” i professionernas system, som upplevts och diskuterats av skribenterna i *Biblioteksbladet*. I uppsatsen har två störningar diskuterats som förändrat folkbibliotekariernas pedagogiska arbete: det handlar för det första om utvecklingen av modern informations- och kommunikationsteknik (IKT) och för det andra om den konstant ökande tillströmningen av vuxenstudenter till folkbiblioteken. Den tekniska och informationsvetenskapliga utvecklingen har, såsom den speglas genom diskussionerna i *Biblioteksbladet*, förskjutit tonvikten i det pedagogiska arbetet på folkbibliotek bort från de fysiska tillgångarna av böcker och lokaler mot hanterandet av redskap som datorn. Den andra störningen – den konstanta ökningen av vuxenstudenter – har gradvis förvandlat folkbiblioteket från att vara en institution som lade tonvikten på den fria bildningen mot att bli ”utbildningsbibliotek” i det formella utbildningssystemet.

Jag har pekat på hur dessa störningar också kan tolkas som en förskjutning av folkbibliotekariernas *kognitiva auktoritet* med avseende på deras pedagogiska arbete. Den kognitiva auktoriteten under 1930-talet och 1960-talet fokuserade på litteraturen genom att poängtera de olika bildningsidealen inom folkbildningen. Denna kognitiva auktoritet började emellertid förskjutas under sent 1960-tal mot att under 1990-talet handla om kunskaper i informationssökning och informationshantering i form av användarundervisning. En typ av kognitiv auktoritet har dock förblivit oförändrad under uppsatsens tre undersökningsperioder trots inverkan av de båda störningarna: det handlar om hur folkbibliotekarierna kan avgöra vad som menas med ”kvalitetslitteratur” och god smak.

Den tredje frågeställningen, som handlade om hur det pedagogiska arbetet kunde tolkas i ett professionsvetenskapligt perspektiv, har bland annat besvarats genom en djupare undersökning av konsekvenserna av den andra störningen: den konstanta tillströmningen av vuxenstudenter. Jag har där introducerat begreppet jurisdiktion i

analysen genom ett försök att tala om en gränsdragning mellan skolväsendets och folkbiblioteksväsendets jurisdiktion.

Tillströmningen av vuxenstudenter är ett återkommande tema under de tre undersökningsperioderna. Under 1930-talets depression handlade det om arbetslösa som uppmanats att bedriva självstudier som en väg ut ur den ekonomiska krisen. Under 1960-talet handlade det om att folkbiblioteken användes både av universitetsstudenter som läste vid utlokaliserade universitetskurser i landsorten (1966) och av vuxenstudenter i och med reformen om kommunal vuxenutbildning (1968). Under 1990-talet har det främst handlat om studenter som besökt folkbiblioteken i och med Kunskapslyftet 1997.

Det har framkommit att folkbibliotekarierna både 1968 och 1997 haft svårt att möta de nya förhållandena. I 1968 års diskussion menade sig folkbiblioteken kunna bidra i vuxenutbildningen med läromedel och lokaler, medan man ställde sig tveksam till om folkbibliotekarierna också kunde ha rollen som ”instruktör”. Under 1997 års kunskapslyft framgick att folkbibliotekarierna reagerade med frustration. De var ovilliga att samarbeta med utbildningsanordnarna och hann inte med ”de vanliga låntagarna”. Jag har dragit slutsatsen att denna motvilja att betjäna vuxenstudenterna förmodligen har sin grund i en konflikt mellan folkbibliotekens historiskt förankrade identitet som fria bildningsinstitutioner (som framgick av undersökningen om 1930-talet) och den allt mer framträdande rollen som ”utbildningsbibliotek” i det formella utbildningssystemet.

Jag har emellertid framhållit att sprickan mellan folkbibliotekens roll som å ena sidan fria bildningsinstitutioner och å andra sidan ”utbildningsbibliotek”, också kan diskuteras i termer av jurisdiktion. Materialet i uppsatsen tyder på att det föreligger en gammal gränsdragning mellan skolans jurisdiktion och folkbibliotekens jurisdiktion, där arbete av pedagogisk art anses höra till skolans sfär.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Följande käll- och litteraturförteckning är delad mellan källor och litteratur.

Källavsnittet upptar de artiklar och notiser ur *Biblioteksbladet* som varit föremål för den empiriska undersökningen. Övrig litteratur som använts i uppsatsen i form av teori och metod och bakgrundsfakta upptas under rubriken litteratur.

A. Källor

Altick, Richard D (1966). De många skolåren. *Biblioteksbladet*, årg. 51, nr 6, s. 378.

Berg, Sune (1960). Gamlestadens bibliotek. *Biblioteksbladet*, årg. 45, nr 6, s. 452-454.

Björkbom, Carl (1962). Bibliotekariekompetens. *Biblioteksbladet*, årg. 47, nr 7, s. 492-494.

Edbom, Ture (1967). Pr, prioriteringar och bibliotek. *Biblioteksbladet*, årg. 52, nr 7, s. 560-563.

Eide-Jensen, Inger (1995). Vem hinner leva i nuet? *Biblioteksbladet*, årg. 80, nr 3, s. 67-70.

Eliasson, Roland (1990). På spaning efter ung kultur. *Biblioteksbladet*, årg. 75, nr 1, s. 26-27.

Genell, Nils & Ahlén, Einar (1938). Folkbibliotekpersonalens lönefråga. *Biblioteksbladet*, årg. 23, nr 8, s. 293-319.

Greén, Arne (1969). Vuxenutbildningens samordnare och marknadsförare. *Biblioteksbladet*, årg. 54, nr 7/8, s. 750-754.

Hjelmqvist, Bengt (1966). Enhet och mångfald. Krönika vid SAB:s årsmöte. *Biblioteksbladet*, årg. 51, nr 6, s. 349-361.

Hjelmqvist, Bengt (1969). En helig allmänlig kyrka. *Biblioteksbladet*, årg 54, nr 7/8, s. 702-710.

Hjelmqvist, Fredrik (1931). Stockholms stadsbiblioteks filialer. *Biblioteksbladet*, årg 16, nr 4, s. 138-148.

Hjelmqvist, Fredrik (1934). Extensivt och intensivt biblioteksarbete. *Biblioteksbladet*, årg. 19, nr 3, s. 85-91.

Holmström, Bengt (1960). I angeläget ärende. *Biblioteksbladet*, årg. 45, nr 8, s. 639.

Huston, Mary M (1991). Informationslandskap och användare. Översättning: Ylva Mannerheim. *Biblioteksbladet*, årg. 76, nr 5, s. 142-143.

- Höglund, Bengt (1968). Bibliotekets roll i vuxenundervisningen. *Biblioteksbladet*, årg. 53, nr 9, s. 1079-1088.
- Jacobsson, Helja (1935). Barnavdelningar i folkbiblioteken. *Biblioteksbladet*, årg. 20, nr 7, s. 245-251.
- Larsson, Anita (1961). De anställdas medinflytande. *Biblioteksbladet*, årg. 46, nr 6, s. 402-407.
- Larsson, Ingemar (1999). Är folkbibliotek folkbildning? *Biblioteksbladet*, årg. 84, nr 2, s. 6-7.
- Linder, Greta (1930). Om handbokssamlingar och referensarbete i folkbiblioteken. *Biblioteksbladet*, årg. 15, nr 8, s. 305-318.
- Lundgren, Hjalmar (1932). Norrköpings stadsbiblioteks nya avdelning. *Biblioteksbladet*, årg. 17, nr 4, s. 136-137.
- Lyons, Erik (1999). Vad innebär informationskompetens? *Biblioteksbladet*, årg. 84, nr 5, s. 20.
- Mannerheim, Ylva (1991). Låt fingret gå till biblioteket. *Biblioteksbladet*, årg. 76, nr 10, s. 300-301.
- Mannerheim, Ylva (1993). Det är personalen som gör biblioteket! *Biblioteksbladet*, årg. 78, nr 3, s. 85-87.
- Mannerheim, Ylva (1996). Biblioteket – demokratins tredje pelare. *Biblioteksbladet*, årg. 81 nr 1, s. 2.
- Mannerheim, Ylva (1998). Slå samman SAB och SBS! *Biblioteksbladet*, årg. 84, nr 4, s. 16.
- Nilsson, Uno (1991). Barnbibliotekarierna, lustens lakejer. *Biblioteksbladet*, årg. 76, nr 9, s. 278-279.
- Rabe, Annina (1999). Kunskap – inte kompetensutveckling. *Biblioteksbladet*, årg. 85, nr 2, s. 3.
- Ristarp, Jan (1990). Rätten till kunskap –en estetik för bibliotek. *Biblioteksbladet*, årg. 75, nr 7, s. 201-202.
- Rydh, Peter (1992). Jobba mer med användarna än med samlingarna. *Biblioteksbladet*, årg. 77, nr 6, s. 179.
- Starfelt, Eric (1962). Demokratisering av de vetenskapliga biblioteken. *Biblioteksbladet*, årg. 47, nr 5, s. 326-327.
- Steinsaphir, Marianne (1998). Bibliotek med rum för kunskapslyft. *Biblioteksbladet*, årg. 83, nr 9, s. 2.

Sveriges allmänna biblioteksförening (1930). Centralbiblioteken. *Biblioteksbladet*, årg. 15, nr 5, s. 170-172.

Sveriges allmänna biblioteksförening (1931). Statsunderstöd till folk- och skolbibliotek för år 1930 [notis]. *Biblioteksbladet*, årg. 16, nr 1, s. 13.

Sveriges allmänna biblioteksförening (1932). Folkbiblioteksarbetets aktuella läge. *Biblioteksbladet*, årg. 17, nr 6, s. 221-229.

Sveriges allmänna biblioteksförening (1961). Statsminister Erlander [notis]. *Biblioteksbladet*, årg. 46, nr 5, s. 335

Sveriges allmänna biblioteksförening (1990). Läsa för livet. *Biblioteksbladet*, årg. 75, nr 1, s. 27.

Söderhielm, Kai (1960). Nordisk fortsättningskurs i Kungälv. *Biblioteksbladet*, årg 45, nr 8, s. 663-666.

Tynell, Knut (1932). Tyskt och nordiskt biblioteksarbete. *Biblioteksbladet*, årg 17, nr 4, s. 137-145.

Waldner, Axel [A.W.] (1935). Utlåningen enbart är icke måttet på ett biblioteks effektivitet. *Biblioteksbladet*, årg. 20, nr 2, s. 57-60.

Westeson, Weste (1999). Finns det folkbildande biblioteket? *Biblioteksbladet*, årg. 84, nr 5, s. 24.

Wieslander, Henning (1937). Örebro stadsbibliotek. *Biblioteksbladet*, årg 22, nr 3, s. 101-105.

Wikdahl, David (1998a). Kunskapslyftet: en bakgrund. *Biblioteksbladet*, årg. 83, nr 9, s. 14.

Wikdahl, David (1998b). Få glädjetjut över vuxna kunskapsletare. *Biblioteksbladet*, årg. 83, nr 9, s. 15-17.

Åhlin, Harald (1939). Några ord om förhållandet mellan läroverks- och stadsbibliotek. *Biblioteksbladet*, årg 24, nr 6, s. 239-246.

B. Litteratur

Abbott, Andrew (1988). *The System of Professions. An Essay on the Division of Labor*. Chicago och London: The University of Chicago Press.

Abbott, Andrew (1998). Professionalism and the Future of Librarianship. *Library Trends*, vol. 46, nr 3 [Winter 1998], s. 430-443.

Andersson, Carita & Berger, Lisa (2005). *Folkbibliotekets pedagogiska uppgifter – en diskursanalys av fyra bibliotekstidskrifter*. Lund: Lunds universitet/ Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Lunds universitet/ Biblioteks- och informationsvetenskap, BIVILs skriftserie 2005:2)

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2000). *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Carlquist, Erik (1990). Bibliotekstjänst. Ingår i *Nationalencyklopedin*. Bd 2. Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker. S. 526.

Case, Donald O. (2002). *Looking for Information. A Survey of Research on Information Seeking on Information Seeking, Needs and Behaviour*. San Diego, Calif.: Academic Press.

Gustavsson, Berndt (1996). Att leva och lära livet ut – livslångt lärande ur ett integrativt perspektiv. Ingår i Ellström, Per-Erik, Gustavsson, Berndt & Larsson, Staffan, red. *Livslångt lärande*. Lund: Studentlitteratur. S. 48-72.

Hansson, Joacim (1999). *Klassifikation, samhälle och bibliotek. En kritisk hermeneutisk studie av "Klassifikationssystem för svenska bibliotek"*. Borås: Valfrid. (Skrifter från Valfrid, nr 19) Diss. Göteborgs Universitet.

Hansson, Joacim (2005). *Det lokala folkbiblioteket: förändringar under 100 år*. Linköping: Mimer.

Harris, Roma M. (1992). *Librarianship: the erosion of a woman's profession*. Norwood, N.J.: Ablex publishing corporation.

Hellspong, Lennart & Ledin, Per (1997). *Vägar genom texten. Handbok i brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Hjelmqvist, Fredrik & Tynell, Knut (1916). Anmälan. *Biblioteksbladet*, årg. 1, nr 1, s. 1.

Hobsbawm, Eric (2001). *Om historia*. Översättning Lena Lundgren. Stockholm: Prisma. Orig:s titel: On History.

Holme, Idar Magne & Solvang, Bernt Krohn (1997). *Forskningsmetodik. Om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Översättning Björn Nilsson. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur. Orig:s titel: Metodevalg og metodebruk.

Klasson Maj (1990). Mobilisering eller anpassning. Folkbibliotekens roll i ett livslångt lärande. Ingår i Enmark, Romulo, red. *Biblioteksstudier: folkbibliotek i flervetenskaplig belysning*. Göteborg: Centrum för biblioteksforskning/ Göteborgs bibliotek. S. 112-139. (Skrifter från föreningen "Bibliotekshögskolan och Centrum för biblioteksforskning publicerar": Nr 1)

Klasson, Maj (1997a). Inledning. Ingår i Klasson, Maj, red. *Folkbildning och bibliotek? På spaning efter spår av folkbildning och livslångt lärande i biblioteksvärlden*. Borås: Valfrid. S. 7-8. (Skrifter från Valfrid, nr 13)

Klasson, Maj (1997b). Temat bibliotek, folkbildning och livslångt lärande. Ingår i Klasson, Maj, red. *Folkbildning och bibliotek? På spaning efter spår av folkbildning och livslångt lärande i biblioteksvärlden*. Borås: Valfrid. S. 9-21. (Skrifter från Valfrid, nr 13)

McKay, John P. et al.(2004). *A History of World Societies*. Av John P. McKay, Bennet D. Hill, John Buckler & Patricia Buckley Ebrey. 6th ed. Boston & NewYork: Houghton Mifflin Company.

Oskarsson, Emma (1999). *Från bisyssla till yrke. Folkbibliotekariernas professionaliseringssträvanden under första hälften av 1900-talet*. Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/ Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/ Biblioteks- och informationsvetenskap, 1999:58).

Palmgren, Valfrid (1909). *Bibliotek och folkuppfostran. Anteckningar från en studieresa i Amerikas förenta stater*. Stockholm: P. A. Nordstedt & Söners förlag.

Ricoeur, Paul (1993). *Från text till handling. En antologi om hermeneutik*. Översatt av Margareta Fatton, Peter Kemp och Bengt Kristensson. 4. uppl. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag. Orig:s titel: Du texte à l'action. Essais d'herméneutique, II & Temps et Récit. (Moderna franska tänkare 1).

Seldén, Lars & Sjölin, Mats (2003). Kunskap, kompetens och utbildning – ett bibliotekariedilemma under 100 år. *Svensk Biblioteksforskning*, vol 14, nr 4, s. 19-67.

Selander, Staffan (1989). Förvetenskapligande av yrken och professionaliseringsstrategier. Ingår i Selander, Staffan, red. *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap. Professionaliseringens sociala grund*. Lund: Studentlitteratur. S. 111-123.

SOU 1998:51 (1998). Se: *Vuxenutbildning och livslångt lärande: situationen inför och under första året med kunskapslyftet*.

Sundin, Olof (2003). *Informationsstrategier och yrkesidentiteter. En studie av sjuksköterskors relation till fackinformation vid arbetsplatsen*. Borås: Valfrid. (Skrifter från Valfrid, 25). Diss. Göteborgs universitet/ Högskolan i Borås, Institutionen för Biblioteks- och informationsvetenskap.

Sundin, Olof (2004). Användarundervisning inför informationssökning i yrkeslivet. En kunskapsöversikt. *Human IT*, vol. 7:2, s. 265-321.

Sundin Olof (2005). Webbaserad användarundervisning. Ett forum för förhandlingar om bibliotekariers professionella expertis. *Human IT*, vol 7:3, s. 109-168.

Svensk biblioteksforening (2005). *Press. Verksamhetsbeskrivning*. <http://www.biblioteksforeningen.org> [2005-03-18]

- Sveriges allmänna biblioteksforening (1916). Berättelse över Sveriges allmänna biblioteksforenings första årsmöte. *Biblioteksbladet*, årg. 1, nr 1, s. 3-15.
- Sveriges allmänna biblioteksforening (1970). Aktuellt. *Biblioteksbladet*, årg. 55 nr 1, s. 2-4.
- Sveriges allmänna biblioteksforening (1996). SAB. *Biblioteksbladet*, årg. 81, nr 1, s. 2.
- Text (1995). Ingår i *Nationalencyklopedien*. Bd 18. Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker. S. 202.
- Torstensson, Magnus (1996). *Att analysera genombrottet för de moderna folkbiblioteksidéerna. Exemplet Sverige och några jämförelser med USA*. Göteborg: Göteborgs universitet/ Avdelningen för biblioteks- och informationsvetenskap & Institutionen för tvärvetenskapliga studier av människans villkor. (Uppsatser från Avdelningen för biblioteks- och informationsvetenskap nr 1).
- Vuxenutbildning och livslångt lärande: situationen inför och under första året med kunskapslyftet* (1998). Delbetänkande av Kommittén om ett nationellt kunskapslyft för vuxna. Stockholm: Fritze. (Statens offentliga utredningar (SOU), 1998:51).
- Wernersson, Linda (2001). *Med kunden som konkurrent. Medicinska bibliotekariers upplevelser av sin profession*. Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/ Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/ Biblioteks- och informationsvetenskap, 2001:16).
- Wilson, Patrick (1977). *Public knowledge, Private ignorance. Toward a Library and Information Policy*. Westport, Conn.: Greenwood Press. (Contributions in Librarianship and Information Science Number 10).
- Wilson, Patrick (1983). *Second-hand knowledge. An inquiry into cognitive authority*. Westport, Conn.: Greenwood Press. (Contributions in Librarianship and Information Science, Number 44)
- Zetterlund, Angela (1997). Om folkbildningens roll i biblioteksvärlden. Ingår i Klasson, Maj, red. *Folkbildning och bibliotek? På spaning efter spår av folkbildning och livslångt lärande i biblioteksvärlden*. Borås: Valfrid. S. 26-47. (Skrifter från Valfrid nr 13).
- Ödman, Per-Johan (2003). *Tolkning, förståelse, vetande. Hermeneutik i teori och praktik*. Stockholm: Norstedts [ePan].